

Boek drie

Voor algemeen stemrecht

1897: De Volksbond

Het jaar 1897 begon met een werkstaking der wevers uit de dorpen Haaltert en Kerksken. Het waren een 180 wevers, aangesloten bij onze zojuist opgerichte daensistische vereniging. Zij waren in stoet de stad binnengekomen, een paar spanborden dragend, en na de voornaamste straten doorkruist te hebben kwamen ze naar mijn woonst, waar ik ze had toe te spreken. De socialisten deelden dit feit mede, eraan toevoegend: 'De wevers vertelden ons, dat ze hun stukken steeds langer moesten weven en hiervoor steeds kleinere lonen ontvingen. Maar nu ook zij verenigd zijn, zullen de uitbuiters er vandaag of morgen mee af te rekenen krijgen.'

Want waren de afschuwelijkste hongersjaren nu achter de rug, nog steeds waren de lonen veel te laag en was men verplicht zich met het allernoodzakelijkste in leven te houden. Men stierf niet meer van honger zo maar op straat, men hongerde binnenshuis en in stilte. Aan het einde van zijn bestaan had men niet méér dan aan het begin. Men stierf zoals men geleefd had: arm maar proper. Wie echter door ongeluk of ziekte werd getroffen, raakte uitgeschakeld. Wie bij het werk aan de machines 'indraaide' en een hand kwijtraakte, was tot de bedelstaf veroordeeld. Zeker, er was het Armbureel, maar dat kon alleen aan de ergst getroffen en wat brood uitdelen, en dan nog meestal oneetbaar brood. Soms schonk men ook wat steungeld, doch dit beliep dan amper 2,50 frank... voor een ganse maand. Dit noemde men te Aalst 'weldadigheid'.

Voortdurend werden op de fabrieken de lonen nog méér verlaagd, en moesten de arbeiders hiervoor dan wekenlang in staking... die ze meestal verloren, want onmiddellijk waren een groot aantal onverenigden bereid hun plaatsen in te nemen.

Na onze verenigde wevers van Haaltert en Kerksken volgden de passementwerkers van Mere en Nieuwerkerken. Het werkte aanstekelijk: in de stad volgden de fabrieken FFR en Monckarnie. Bij Monckarnie was de toestand echt onhoudbaar geworden, omdat er een onwettig boetesysteem bestond. De spoelmakers konden aan het einde der week meer boeten te

betalen krijgen, dan dat zij aan loon konden ontvangen. De stakers eisten ook, dat een 'werk-inspecteur' dit alles zou onderzoeken.

Het was broer Adolf die op dit laatste had aangedrongen. Daar de regering reeds een paar wetten had gestemd ter bescherming van de arbeider, en deze wetten overal met de voeten werden getreden, waren werk-inspecteurs aangeduid om in de fabrieken en werkplaatsen controle uit te oefenen. In de Kamers had Adolf, samen met Anseele, het aanstellen van deze werk-inspecteurs geëist. Nu eiste hij ook nog, dat zij een aanhoudend, nauwkeurig en eerlijk toezicht zouden houden. Wij wisten immers, dat de fabrikanten meestal van de komst dezer werk-inspecteurs werden verwittigd: nauwelijks had een inspecteur zich op het stadhuis aangemeld, of men zag een of andere politiemans in aller haast naar de fabriek toerennen. Hierom zei pastoor Daens ook nog in de Kamer: 'Alle misbruiken blijven bestaan en woekeren voort, want als de inspecteur aankomt zijn de sporen van misbruik en wetsovertreding verdwenen.'

Het had weinig nut. De fabrikanten beproefden net alles om de ontzaglijke winsten, die enkele jaren geleden werden gemaakt, op hetzelfde peil te houden.

Toch kon ik dit alles niet helemaal in mijn bladen weergeven. We hadden nu reeds verenigingen, waarvan de leden in staking gingen, en we begonnen ook samenwerkende maatschappijen of coöperatieven op te richten. Maar ik kon de kleine burgerij, die toch ook daensistisch had gestemd, niet voor het hoofd stoten. Als ik het over ons syndikaat der wevers had, noemde ik Aloïs De Backer als oprichter. Te Aalst zelf was het Petrus Van Schuylenbergh die aan het hoofd ervan stond en vergaderingen en bijeenkomsten hiervoor hield, op de Houtmarkt in de herberg van Judokus Van Vaerenbergh.

De daensistische verenigingen, ziekenbonden en pensioenkasen kenden een druk bestaan. Te Kerksken, bij dat vernuftig en werkzaam volk, had de weverbond reeds 150 leden. In juli gingen ze nog een stap verder op de weg naar het 'groene socialisme': nadat hun staking mislukt was en ze uit de fabriek waren gegooid, staken ze de koppen bijeen en begonnen ze een eigen samenwerkende weverij.

Ook al was De Backer oprichter ervan, ik hielp daadwerkelijk mee. Mijn burelen en magazijnen werden ook een stapelhuis voor de afgewerkte produkten. In mijn bladen liet ik weten: 'Enig depot voor Aalst en omstreken: Achterstraat 17.' Men kon zich bij mij aan voordelige prijzen aanschaffen: handdoeken, tafellakens, stof voor manshemden en matrassen, blauw en grauw katoen. We steunden hiermee de verenigde wevers, maar het procentje erop had ik best kunnen gebruiken, want met mijn bladen ging het steeds verder achteruit en het enige waarmee we ons hele gezin en ons hele bedrijf moesten rechthouden, was het jaarlijkse parlements-geld dat Adolf kreeg uitbetaald.

De fabriek, met naam 'De Verenigde Wevers', werd op 5 maart van dit jaar 1897 opgericht en werkte drie jaar later met 65 man. Op 31 oktober 1900 bezat ze reeds een kapitaal van 50.000 frank, maar onder de onmogelijkste concurrentie – en vooral door boycot – moest ze terrein verliezen. Ook te Denderhoutem werd ditzelfde jaar 1897 een weverij opgericht, met zelfde naam 'Verenigde Wevers'. Zij werd gesticht met een kapitaal van 4000 frank, verzameld uit aandelen van 50 frank elk. Daar echter weinige winkels het aandurfd en geweven stoffen uit onze coöperatieve fabrieken te verkopen, moesten de Verenigde Wevers van Denderhoutem het in 1900 opgeven.

Het kon niet de eerste samenwerkende maatschappij genoemd. Het was begonnen met de arbeiders der fabriek Borreman, die zich verenigd hadden. Een deel ervan stichtte de bond van socialistische tabakbewerkers en een ander deel stichtte de bond van daensistische tabakbewerkers. De leden van allebei deze bonden, zowel groen als rood, werden uit de fabriek gegooid. Met gevolg dat onze werkloos geworden arbeiders zélf hun samenwerkend fabriekje begonnen. Over de socialistische tabakfabriek volgt later nog heel wat meer, daar zij mét hun bakkerij een der voornaamste steunpunten hunner partij werd. Wat onze eigen coöperatieve tabakfabriek betreft, daarover liet ik weten: 'Zij zal een schuilplaats zijn voor onze slachtoffers.' En nog geen twee weken later verschenen reeds reclames en aankondigingen voor onze 'democraten-tabak': lichte, zware en halfzware aan 5 cent het pak. Het gaf me zelfs gelegenheid met een grapje uit te pakken... Ergens een missionaris in China, reeds al te lang en al te ver uit de

vaderstad verwijderd om te weten dat onze bladen voor hem ‘verboden lectuur’ waren geworden, had een bestelling gedaan. En hierdoor kon ik de socialistische coöperatieve overtroeven met het bericht: ‘De inrichting gaat goed vooruit, dinsdag zijn 5 kilo’s tabak naar China verstuurd. ’t Is de eerste buitenlandse bestelling.’

Ondanks de grote wedijver onzer christen volkspartij, bleef ook de socialistische partij groeien. Zij was nog steeds niet in staat, de ganse arbeidende bevolking mee te slepen, maar de rode kern breidde zich voortdurend uit. Zij die zich socialist verklaarden bleven dit met haar en huid, hun leven lang.

Hún ‘samenwerking’ omvatte niet alleen een bakkerij en kruideniersbedrijf, er was ook een vleeswinkel, een kledermagazijn en schoenmakerij. In deze laatste was Jan Marcel tewerkgesteld, een cipier der gevangenis van Dendermonde, die om zijn socialistische overtuiging eruit was gegooid.

Een maand later dan wij waren ook zij begonnen met hun samenwerkende tabakfabriek. Het waren Chevalier en Josse Nichels, die in de tabakfabriek Borreman het syndikaat der tabakbewerkeren hadden gesticht. Eruitgegoid, begonnen ze bij Josse Nichels op zolder zelf tabak te snijden en vooral roltabak – pruimtabak – te vervaardigen. Wat in de nacht op zolder was bereid geworden, werd de volgende dag aan de man gebracht. Met het geld van hun vakbond, amper 96 frank, konden ze enkele weken later op de Zoutstraatpoort een leegstaand kolenmagazijn huren en daar hun fabriek van pruimtabak uitbreiden. Nog enkele andere uitgestotenen van de fabriek Borreman vonden hier werk en Victor de Geyter kwam na dagtaak de boekhouding verzorgen.

Steeds nieuwe, jongere en verbeterde elementen brachten leven en geestdrift in hun partij. De piepjonge Henri Flips, wiens familie in Dendermonde was gebroodroofd, kwam met een Jonge Wacht voor de dag, bestemd om partijbijeenkomsten of uitstappen te beschermen tegen aanvallen van tegenstanders. Zij telde bij haar stichting 25 leden, wat niet bijster veel lijkt, maar Flips beschouwde haar als een keurtroep waarvan – zoals hij zei – ‘elk lid een soldaat van het proletariaat mocht genoemd’. Het

waren inderdaad stuk voor stuk de meest hardvochtige elementen uit de Osbroeck, de Zoutstraatpoort en de Raapstraat. En jammer genoeg, jongemannen die voor geen medewerking met ons, daensisten, meer te vinden waren. Zij bleken van oordeel, dat de groei van hun partij belangrijker was dan alle samenwerking om het lot van de Aalsterse arbeider te verbeteren.

In de maand maart was het dan opnieuw verkiezing voor de werkrechtensraad. Ik moet niet zeggen, dat weer de behoudsgezinden overwonnen, eerst en vooral door het stemmenaantal der nog steeds zeer onderworpen buitenbevolking, en vanzelfsprekend door ook nog met man en macht te knoeien. Uit tientallen dorpen kan ik feiten aanhalen, maar ik wil alleen het geval Erembodegem vermelden, waar de kiesbrieven waren 'zoekgeraakt', en pas na de middag de veldwachter kwam uitbellen dat zij gevonden waren... en de mannen van het gemeentehuis ze reeds zélf ingevuld hadden.

Als alles achter de rug was, schreef ik in diepste verachting: 'Aalst zou een walg doen krijgen van verkiezingen. 't Is brassen en drinken, 250 pinten bier in één herberg. Die rond het Gouden Kalf danst, krijgt drank en worsten. Is dat de verheffing van 't werkvolk? En bij dat drinken en brassen een ongehoorde foefeling in de kiezerslijsten. De christen volkspartij dient klacht in voor een aantal bedriegerijen en men antwoordt: "De kiezers die zich benadeeld voelen, moeten zélf klacht neerleggen." En wat gebeurde met hen, die hierop de moed hadden klacht neer te leggen? Deze eenvoudige mensen, simpele arbeiders, moesten de kosten van een onderzoek betalen en kregen de deurwaarder in huis... Peins eens, wat schrik en schaamte dat betekent! Zo wordt het volk afkerig gemaakt van verkiezingen, en zo gaat ook de eerbied voor de wetten uit het hart van het volk.'

Hadden de behoudsgezinden gekonkelfoed bij deze verkiezing voor de werkrechtensraad, ze staken ook reeds van wal met de voorbereidende werkzaamheden voor de grote verkiezingen, die het jaar eropvolgend moesten plaatsgrijpen. Alle kiesfoefjes, reeds meer dan eens beschreven, werden vertienvoudigd. Nu werden ook nog heel wat daensisten en

socialisten geschrapt, onder beschuldiging 'geen burgerrechten te bezitten wegens opgelopen veroordelingen'. Wie onder hen het waagde hierop klacht neer te leggen, werd wandelen gezonden, zeggend: 'Dat zal dan een vergissing zijn.'

Bewijzen konden we het voorlopig niet, maar we hadden reeds zeer sterk vermoeden, dat op het stadhuis een speciaal bureel bestond – het 'vervalsingsbureel' – waar men zich dag aan dag onledig hield met alle mogelijke trucjes om de andersdenkenden stemmen te kunnen ontnemen.

De socialisten bekommerden zich weinig, om wat op het stadhuis aan kiestrucjes werd uitgehaald. Het kon hen niet zo heel veel schelen wie verkozen raakte en in het parlement zetelen zou. Hun aangesloten leden verlangden in eerste plaats betere werkvoorwaarden, hogere lonen en een kortere dagtaak. En hun partijbonzen waren bezig een eigen wereld, een eigen samenleving op te richten, dank zij hun coöperatieven. Zij stroomden naar hun 'lokaal', vierden het Meifeest en stapten achter hun fanfare en hun rode vlaggen op.

Ze waren zelfs bezig de liberale werkmanskringen in te palmen. Te Geraardsbergen, de stad der fosfoornijverheid, richtte de liberale fanfare een muziekfestival in, en in de volksbuurten hing men hiervoor aan haast elk huis een rode vlag uit. Aan heel wat huizen van bekende liberale arbeiders hing zelfs een nieuwsoortige vlag: een blauwe strook naast een rode strook. Ja, zelfs aan het lokaal der Liberale Associatie, dat het lokaal der behoudsgezinde liberalen was, hing het blauwe vaandel... met bovenaan een rode strik. Met ganse drommen waren immers liberale arbeiders voor het socialisme gewonnen en de liberale partij moest mee, willens nillens.

In Aalst begonnen de socialisten ook nog een andere hoogdag te vieren: op 1 november de groet aan de overleden partijgenoten. Zij gingen vroeg weg, deze partijgenoten, amper veertig of vijftig jaar geworden. Ze hadden op de fabriek elf of twaalf uur per dag gewerkt, in vrije uren door weer en wind gedraafd om manifesten aan de man te brengen, op verre dorpen meetings belegd en bijgewoond, broodroof en gevangenis getrotseerd. Naamloos hadden zij geleefd en naamloos gevochten. Maar op 1 november,

dag der doden, stapte men in stoet naar de begraafplaats op om de overleden 'makkers' te gedenken.

Het enige wat ze nog steeds ontbrak was een eigen krant. In september kwamen al hun groepen der Denderstreek nog eens opnieuw samen, om het uitgeven van een eigen blad te bespreken. Een weekblad bleek onmogelijk, maar misschien konden zij voor een maandblad voldoende geld bijeen krijgen. Merkwaardig vond ik het ook, dat het anders zo winstgevende bedrijf 'Hand Aan Hand', de coöperatieve, het niet de moeite waard vond hiervoor geld beschikbaar te stellen. Maar ondanks het ontbrekende geld, bedacht men toch reeds een naam voor het blad. Het zou *Recht en Vrijheid* heten en te Gent op de persen van *Vooruit* worden gedrukt.

Stilaan wijzigde zich ook de toon in de 'Aalsterse Mededelingen' die in het blad *Vooruit* verschenen. Het proza van Van der Meersch, soms gemoedelijk, veelal ironisch, verdween. In plaats ervan verschenen stukken die in een harde en verbeterde toon waren geschreven. Zij droegen allerlei initialen, doch uit het gebruik van net dezelfde woorden en uitdrukkingen kon ik opmaken, dat zij door een en dezelfde hand werden geschreven.

Van der Meersch had steeds woorden van lof gebruikt voor de liberale arbeiders uit Concordia, die hij 'onze vooruitstrevende broeders' noemde. Ook deed hij al het mogelijke om ons tot vriend te houden. Wel kon hij me soms op ironische wijze van wederwoord dienen, maar zijn bewondering voor pastoor Daens lag er vingerdik op. Waar hij de liberalen 'vooruitstrevende broeders' noemde, schreef hij over ons als 'onze democratische vrienden'. Dit alles raakte nu zoek, op vrij bitse toon en meestal in beledigende termen werden zowel liberalen als daensisten aangevallen.

Ook al wisselden de initialen voortdurend, meestal was toch weer de letter N erbij. Iedereen vermoedde dan ook, dat het een lid der familie Nichels was. Ook al waren de eerste socialistische vergaderingen in de herberg van vader Nichels gehouden, en ook al was de oudste zoon Josse van het begin af partijlid, de andere zonen behoorden meestal tot de liberale werkmanskring. In een volgend ingezonden stuk naar *Vooruit* schreef de nieuwe correspondent inderdaad: 'Wij verlieten de rangen der liberale partij, anderen deden het eveneens of zwemmen nog tussen twee waters.' Vrij

spoedig lekte uit, dat het de jongste zoon uit het gezin Nichels was, Alfred, een 24-jarige schrijnwerkersgast. Geboren 5 april 1873, had hij van kindsbeen af een levendige belangstelling voor het politieke leven in het stadje. En hoe kon het ook anders? Als kind had hij reeds thuis de meest woelige politieke vergaderingen meegemaakt. Toch moest hij nog een paar jaren het bij alleen deze briefwisseling naar *Vooruit* houden, zonder medezeggenschap in de partij te krijgen. Zijn al te scherpe en vijandige taal werd in het begin door de oudere partijgenoten weinig op prijs gesteld.

Ik mag gerust zeggen dat, mede door de latere Alfred Nichels, een wig zou gedreven worden tussen daensisten en socialisten te Aalst. Ik moet het ook heel erg jammer noemen, dat hierdoor een samengaan van christen democratie en socialisme werd verhinderd. Maar hun partij zal later Nichels wellicht prijzen, omdat hij vanuit zuiver socialistisch standpunt de dingen bekeek en door dik of dun, gelijk of ongelijk, alleen de rode vlag als overwinningsvlag wou zien wapperen.

Het was koren op Nichels' molen, als in die dagen het blad *Vooruit* zélf kritiek gaf op de houding van pastoor Daens, betreffende de schoolkwestie. Het ging om nogmaals een ingediend wetsvoorstel, dat het onderwijs moest verplichtend maken tot 14 jaar... maar gekoppeld aan het voorstel grotere toelagen te schenken aan het officieel onderwijs. Adolf, samen met de socialisten, sprak zich uit voor het verplicht onderwijs... maar voor wat de steun aan het officieel onderwijs betrof, verlangde hij dat eenzelfde steun aan álle scholen, dus ook aan de vrije katholieke, zou geschonken worden. Wij vonden dit maar eerlijk en rechtvaardig, doch *Vooruit* nam dit niet. Anseele schreef: 'Pastoor Daens wil dus, dat de kinderen der armen vastgeklonken blijven aan de klerikale scholen. Dit is hém minder te vergeven dan de andere knechten der christen democratie.'

Omdat zij het niet begrepen, gaf Adolf hierop een verklaring in de Kamer: 'Als ik zo vurig het verplicht onderwijs verdedig, dan is het omdat ik er een doeltreffend middel in zie de arbeidersstand uit de onwetendheid te verheffen. Men berekent immers, dat in België 300.000 kinderen uit het volk van alle onderwijs verstoken blijven. Te Aalst zelf lopen honderden kinderen op straat, die nooit een school hebben bezocht. Wat nu de

toelagen betreft, ik eerbiedig hen die zich vrijdenkers noemen en aan hun kinderen het onderwijs willen geven dat zij verkiezen, maar ik vraag dezelfde voordelen voor de christelijke scholen. Men heeft mij geantwoord dat het katholiek onderwijs een geducht wapen is in de handen onzer tegenstrevers, maar zou een socialistische meerderheid die 300.000 kinderen, die thans in onwetendheid verkeren, niet naar een officiële school sturen als wapen in hún hand? Trouwens, ik heb voor de christelijke scholen toezicht van de Staat geëist. Wat wil men méér?’

Staatssteun aan álle scholen, en staatstoezicht in alle scholen, zou meteen een einde gebracht hebben aan die onzinnige schooloorlog, waaraan vroeger ook ik, dom genoeg, had deelgenomen. Nu toonden liberalen en socialisten zich even fanatiek en noemden zij Adolf ‘een dezer nooit te vertrouwen papen’. Ik kreeg de moeilijke taak in mijn bladen uit te leggen, dat niet álles in deze wereld fanatiek wit tegen zwart kan zijn. Het had geen nut, het fanatisme der behoudsgezinden werd bevochten met hetzelfde fanatisme der ánderen.

Toch begreep de kleine man tenslotte, dat zowel daensisten als socialisten voor verandering en verbetering in zijn lot opkwamen. Maar wat was dan het onderscheid tussen beide? Antwoord op deze vraag wou men geven, op een openbare meeting te Gent. Voor de socialisten zou Hardyns spreken, een man die even vloeiend schreef als sprak, en die bovendien even vloeiend meeting gaf in het Frans als in het Nederlands. Jarenlang had hij reeds in alle Vlaamse steden en dorpen meeting gegeven, zelfs in de onmogelijkste omstandigheden, en zich steeds schitterend uit de slag trekkend. De man die het daensisme zou verdedigen was Ducatillon. Ik zal geen kwaad spreken van Ducatillon, maar hij bleek niet opgewassen tegen Hardyns en bleef meer dan eens het wederwoord schuldig. En als ik het achteraf bekijk, jaren later, vraag ik me af waarom de socialistische spreker niet Anseele zélf is geweest, met als tegenspreker Adolf... Het zou dan niet op een meeting van marskramers zijn uitgelopen, maar een verhelderend licht hebben geworpen op ons beider streven. Nu werd dit onzinnig debat in brochurevorm uitgegeven en duizenden exemplaren ervan in het hele Vlaamse land verspreid.

Correspondent Nichels profiteerde ervan, om op zijn beurt allerlei lelijks over mij en Adolf neer te pennen. Ik voelde mij diep gekwetst, en alhoewel ik verder op vriendschappelijke voet met de socialisten bleef omgaan, mocht ik toch die jonge Nichels niet. Ik voelde me integendeel steeds meer aangetrokken tot André Van der Meersch, in wie ik een tegenstrever naar mijn hart kon zien: een man die voor zijn gedachten vocht, maar de betrekkelijkheid van veel in deze wereld kon inzien.

Het was gek, maar diezelfde dagen stuurde Van der Meersch nog eens voor de laatste maal een bijdrage naar *Vooruit*, waarin hij mijn eigen stijl parodieerde. Het gebeurde bij het afsterven van de Gentse socialistische voorman Edmond Van Beveren, wiens begrafenis ik ging bijwonen. Ik waagde het in mijn bladen met de meest lovende woorden over deze man te schrijven: 'Een koninklijke begrafenisstoet. Nooit of nooit heeft Gent zulke stoet gezien. Een zee van volk, bijna een geslagen uur lang trok het voorbij. Meeste Gentenaars die met vastberadenheid dit lijk volgden, niet zozeer omdat hij een vrijdenker was, maar omdat hij gewerkt heeft voor dit volk. Te Gent, 't wordt er ál socialist. Ze stonden daar met genegenheid en ze zegden: Van Beveren heeft manhaftig gewerkt voor 't volk.'

Toch, als ik mijn begeesterde pen weer meester was, begreep ik best genoeg dat ik als christen mens deze begrafenis van een vrijdenker niet helemáál kon goedkeuren. Mijn slot werd dan ook: 'Wat later, we gingen langs die prachtige Sintjakobskerk, slechts enkele devote oude vrouwkes gingen erbinnen... Gent, Gent!'

En dit alles inspireerde Van der Meersch om een socialistische meeting te Aalst te beschrijven en aan zijn slot toe te voegen, dat hij in de Sintmaartenskerk eveneens maar een paar oude vrouwkes zag zitten... 'Aalst, Aalst!'

Ik moest er even om glimlachen, want de man had gelijk. Toch antwoordde ik hem: 'Van Beveren, die naast ons moest zitten op de grote meeting te Gent, maar die ziek werd, met tyfus lag... Van Beveren, 45 jaar, een man met veel schone hoedanigheden. Maar in een christen land sterven zonder godsdienst, och vrienden, we zijn toch wat méér dan planten en beesten.'

Zo nauw raakten onze beide partijen elkaar, dat de conservatieve bladen, en vooral *Denderbode*, ‘groene en rode socialisten’ steeds in één adem noemde. Ik schreef dan telkens opnieuw terechtwijzingen, maar veel baatte het niet. Vooral omdat heel wat arbeiders zélf het onderscheid verlangden uit te wissen. Niemand wist b.v. met zekerheid te zeggen hoe het kwam, dat in de lichtstoet die op Eén Mei van dit jaar uitging, een groot aantal groene ballonnetjes werden gedragen. Waren het de socialisten zelf, die met ook groene ballonnetjes hadden uitgepakt om de daensistische arbeiders te lokken? Waren het daensistische arbeiders zelf geweest – vooral in de volkswijken van de Osbroeck hokten zij in dezelfde krotten naast elkaar – die mét de socialisten in de Meistoet wensten op te stappen? In elk geval, ook hier was *Denderbode* weer de eerste, om nadruk erop te leggen. En ik? Ik kon alleen maar verdoezelend schrijven: ‘Omdat er enige groene ballonnetjes in de stoet der socialisten waren, moet men daarom schrijven dat de christen democraten hebben deelgenomen aan de stoet van Eén Mei?’

Verontwaardigd schreef ik ook nog: ‘Een rijke meneer uit Aalst loopt zijn benen af naar de Franse katholieke gazetten, om ze te doen schrijven dat we een verbond hebben aangegaan met de socialisten. Elk weet het in Aalst: nooit, nooit, op geen honderdduizend uren, is er bij ons spraak geweest van een verbond met de socialisten.’ Op geen honderdduizend uren... maar nog geen jaar later, in 1898, was dit verbond reeds werkelijkheid geworden. We konden ook niet anders, want zoals u zodadelijk zult vernemen werden we met klikken en klakken uit de Volksbond gegooid.

Ondanks die jonge en meer vijandige elementen bij de roden, was in mijn bladen geen enkel woord van spot of smaad jegens hen te vinden. Maar wel schreef ik over het tienjarig bestaan van de katholieke werkmanskring – dezelfde werkmanskring, waarvan ik tien jaar geleden de stichting bejubelde en bezong – ‘dat ze voor mijn part ook nog hun elfjarig bestaan mochten vieren, maar dat ze om hun feest op te luisteren zelfs de Waterratten en de Kiezers van de Mot hadden opgetrommeld...’ Hoe kon ik over hen nog iets goeds zeggen? Broer Adolf had met de post het programma van hun feestelijkheden ontvangen, maar met grove en beledigende woorden erbij. En fnuikend schreef ik: ‘Om te tonen hoe

flauwkes die werkmanskring is: heeft men daar al één verzoekschrift opgesteld voor een pensioenkas? of voor een vakvereniging?’

Mijn huisgezin en mijn familie was door hen ten onder gegaan, maar mijn zin voor humor bleef. Ook bij weer een nieuw proces dat ze tegen mij voerden. Ik had een piepjonge en arrogante bediende van het stadhuis voor ‘Stinkerke’ uitgemaakt, toen die meende me uit de hoogte te mogen behandelen. Achteraf zei ik ter mijner verdediging, dat dit inderdaad een benaming was voor piepjonge mensen: snotneusje, snottertje, stinkerke. Bij mijn veroordeling waren echter baron de Bethune, Achiël Eeman en andere vooraanstaande katholieken in de zaal, en toen ik mijn straf hoorde uitspreken en deze katholieken in hun vuist zag lachen, zei ik: ‘Waarom zou ik iemand beledigen? Ik ben altijd vriendelijk geweest tegen iedereen die in huis kwam, dat weet meneer de Bethune die daar staat eveneens, we waren ook vriendelijk met hem toen hij in 1893 en 1894 ons dagelijks kwam lastig vallen om op onze lijst te staan...’

Leo de Bethune werd krijtwit en riep uit: ‘Dat is niet waar, dat is gelogen!’ Ik antwoordde: ‘Ik zal het u bewijzen, meneer de baron!’ Ik kreeg er geen gelegenheid meer toe, want Achiël Eeman haastte zich op zijn beurt te roepen: ‘Ja, om het dan in uw gazet te kunnen zetten, waarin het op een leugen min of meer niet meer aankomt.’ Ik keek Eeman zo ijzig mogelijk aan, en zei: ‘Meneer Eeman, zijt gij hier soms de voorzitter?’ Iedereen lachte, en hiervan maakte ik onmiddellijk gebruik om eraan toe te voegen: ‘Mensen, ge lacht... Maar zeg nooit tot meneer de baron dat hij een Stinkerke is, want dan gaat ge vijf frank boete moeten betalen, zoals ik.’

Het leek erop, of de behoudsgezinden vrede namen met de enkele rode vlekken die zich op kaart der Denderstreek bevonden. Zij vonden het een misschien noodzakelijk kwaad. Maar in ons daensisme zagen ze een steeds groter wordend gevaar, omdat het hun eigen rangen van katholieke arbeiders steeds meer aanlokte.

Overal waar men een daensist zag opduiken, trachtte men die meteen de kop in te slaan. Niet met inkt, maar met bloed en tranen schreef ik: ‘Nog gaat men voort met haat en broodroof, nog vervolgt en verbant men de christen democraten in genootschappen en congregaties.’ t Is nog nooit

gebeurd in de wereld, die haat, die wraakneming. Nu zelfs dat we bij de Volksbond aangesloten zijn: rond Aalst is er een jachthond die rondloopt met een lijst van inschrijvers op ons blad. Hij zegt tot de mensen: “Ge moet dat blad laten vallen, of anders gaat ge nergens meer geholpen worden.” Mensen, is dat niet wraakroepend? In de huizen gaan en de mensen leugens wijsmaken, dreigen, dwingen zelfs. Vrienden, let op, zulke haatdragende mensen zullen slecht eindigen.’

Maar veelzeggender nog is het verhaal van een oude arbeider, die vervolgd en gebroodroofd werd alleen maar om mij op straat te hebben begroet. Hij werd vervolgd tot zijn laatste dagen, tot in het hospitaal waar hij werd opgenomen. Stervend zei hij me: ‘Gij zijt goed voor het volk geweest, gij zult niet slecht varen. Maar die daar, die daar... Mij durven te dwingen, mij mijn brood durven af te pakken, Onsheer zal hen vinden.’

Alles en iedereen stond in die dagen afhankelijk van de rijke bewaarders, en alles en iedereen – politie, geestelijkheid, burgerij, en zelfs de kleine en domme man – wist deze rijke bewaarders genoeg te doen met om het even welke daensist te vervolgen. Niet meer te overzien onheil heeft onderpastoor Ponnet aangericht, door week aan week in het blad *Denderbode* pastoor Daens uit te maken voor het gemeenste en het vuilste dat maar kon bedacht worden. Het was hem niet voldoende, hij moest ook nog week aan week van de preekstoel in de Sintmaartenskerk misbruik maken, om de daensisten onder de gelovigen te beledigen en te vervloeken. Honderden arbeiders begonnen uit de kerk weg te blijven. In het begin stonden ze recht en verlieten ze de kerk, het ogenblik dat Ponnet de preekstoel beklom. Later kwamen ze in het geheel niet meer. Ondanks dat Adolf en ik onze volgelingen aanmaanden de kerk te blijven bezoeken, deden ze dit niet meer. Velen onder hen werden ongelovigen.

Maar wist iedereen wat voor rol onderpastoor Ponnet speelde, minder bekend was het ondergrondse gewroet van baron de Bethune. Voortdurend gooide ik het hem voor de voeten, dat hij tevergeefs geprobeerd had op onze daensistische lijst te komen. In de loop der volgende maand wierp ik het hem opnieuw in het gelaat, en niet minder dan zes keer... Dat hij reeds tien jaar lang de benen van onder het lijf liep om in de Kamers te zitten, niet

voor het volk, maar voor zichzelf. Dat hij tien jaar geleden al konkelfoesde om De Sadeleer weg te krijgen, en daarna Van Wambeke, en nu Adolf Daens. En dat hij veel beter wat voor het volk zou gedaan hebben, want van in zijn rijk en prachtig huis kon hij de meisjes en vrouwen uit de vlasfabriek zien komen, deze bleke en uitgeputte wezens.

En na dit alles aan de kaak te hebben gesteld, striemde ik hem ook nog in zijn hoedanigheid van voorzitter van de katholieke werkmanskring... 'Daar in de werkmanskring hangt een almanak met de portretten der kamerleden, maar over het portret van pastoor Daens hebt ge een papier laten plakken met vermelding: 'Te Huur.' En bitter merkte ik erbij op, hoe heel graag hijzelf dat te huren plaatsje wou innemen. En mét Leo de Bethune gaf ik ook nog Alexander Van de Velde zijn zaligheid, de man die vroeger mijn vriend was en wiens kandidaatschap voor de werkrechttersraad ik nog gesteund had. Ik noemde hem toen 'de vriend Alexander'. Maar nu was hij reeds gemeenteraadslid voor de katholieken geworden en sprak hij in de werkmanskring niet meer over het oprichten van werkmansverenigingen. Minachtend noemde ik hem 'Zander'... 'Zander, ge zit nu in de gemeenteraad, maar het volk hoort ge niet meer spreken.'

Ach, misschien ben ik wel wat al te fel geweest met deze onophoudende aanvallen, schimpscheuten en steken onder water, want in feite waren ze meer te beklagen dan te vervloeken. Doch van hun kant kenden ze slechts nog één verlangen: ons als gebroed letterlijk te mogen doodtrappen...

Het was de katholieke trompettersclub die op het dorp Herdersem een feest had gepland, toevallig dezelfde kermiszonntag waarin ook wij ons daar bevonden. Nu bestond hun trompettersclub uit vooral mannen die tot de knokploegen behoorden, en van deze enige gelegenheid wilden ze gebruik maken. Ik hoorde achteraf zeggen, dat velen onder hen zich nog eerst flink bedronken hadden, om daarna de daensisten op te zoeken, ze te treiteren, te stompen en te overslaan. Een jonge knaap, met een takje groen op de kraag van zijn jasje, sloegen ze meteen een gat in de kop. Verder stappend, schreeuwend en dreigend, vloeken brallend, en langs de steenweg een ongemanierde houding aannemend waar zelfs vrouwen en kinderen bijstonden, waren ze vergezeld van twee priesters. Een vrouw riep hierop diep geërgerd uit: 'En daar zijn dan nog twee pastoors bij!' Een oud vrouwtje

zei ook nog: ‘Zijt gij niet beschaamd, voor katholieken?’ En hierop begonnen ze dit vrouwtje te slaan en te schoppen, zodat dorpingen haar bloedend een herberg moesten binnendragen. Tegen dit alles werd klacht neergelegd, en gendarmen zijn dan de trompetters achterna gegaan.

Ik had het allemaal van ooggetuigen gehoord, en de mogelijkheid bestaat dat ze hun getuigenissen wat bijgekleurd hadden. Maar feit was het, dat de gendarmen de trompetters achtervolgden tot in Aalst, tot in hun huis, waar veel der achtervolgden zich verborgen hielden. Feit was het ook nog, dat de burgemeester van Moorsel een brief schreef naar het stadsbestuur van Aalst, waarin hij meedeelde dat de trompettersclub niet meer in korps het dorp Moorsel mocht betreden.

Drie maanden verliepen, en pas dan legden de trompetters klacht neer, ‘wegens de lasterlijke artikelen die Pieter Daens over de gebeurtenissen geschreven had’. Ze betrokken me in een proces, en de man die hen verdedigde was baron de Bethune. Hij legde vooral nadruk erop, hoe ik geschreven had dat ze zich langs de openbare weg aan onzedige feiten plichtig gemaakt hadden, ‘hierdoor oneer en schande in verscheidene katholieke families brengend’. Het was de liberale advocaat Galle die me verdedigde. Hij wou weten waarom de trompetters drie maanden hadden gewacht om klacht neer te leggen, en of ze zich dan in die verlopen maanden ‘niet in hun eer gekrenkt hadden gevoeld?’ Het baatte niet, ik werd nogmaals veroordeeld, ‘voor smaad aan de katholieke trompettersclub’... om te hebben aangeklaagd dat deze trompetters daensisten vervolgden en ook nog een oud vrouweke tot bloedens toe hadden geslagen, had ik 2000 frank schadeloosstelling en al de kosten van het proces te betalen. Tweeduizend frank was in 1897 een fortuin. Het proces werd ten andere alleen hiervoor ingespannen: me zoveel mogelijk schade te berokkenen en me hierdoor ofwel de mond te snoeren, ofwel mijn bedrijf in de grond te boren.

Ik betaalde, maar zweeg niet. Voor de minste reden, ja zonder reden, werden ons processen aangedaan. We hadden soms zes processen tegelijk. En voor ons was er geen recht. Ons mocht men verwijten en bespotten, beliegen en belasteren. Voor ons geen recht, nergens, nergens. Ze hadden mijn ondergang gezworen. *De Standaard* schreef, dat Daens moest verarmd worden met vrouw en kinderen. *De Volksstem* schreef dat ik móést vallen en

liet zelfs een notarieel bericht verschijnen, waarin de openbare verkoop van mijn drukmateriaal en mijn meubelen werd aangekondigd.

Dat was de politiek van Aalst: alléén meester zijn. Een werkmanskring van christene slaven, die deemoedig naar de ogen van de Alleenheersers opkeken, mits enige aalmoesjes, en die men kon doen paraderen. Een partij van alleenheersers, die oude werklieden van 80 jaar durfden te broodroven, die weduwen en wezen vervolgden, tot wat waren ze dan niet in staat met óns, de aanvoerders van het verzet?

Ik beschreef ze, de alleenheersers, op zondagochtend in de kerk: 'Als een mens naar de kerk gaat met een goed hart om mis te horen, en ge hoort daar het woord van de menselijke drift, van de haat. Ge hoort persoonlijke aanvallen, schimpen en schampen. In de Sintmaartenskerk zijn onderpastoors die daar voldoening in hebben, en als ze de preekstoel afdalen, die dan met vreugde de glimlach zien van de mannen der oude partij, die daar staan zonder misboek of paternoster, de handen op de rug. En 's avonds in de rijke herbergen, daar wordt dan op gedronken en grijnslachen ze: "Ze hebben het in de kerk weer meegekregen, de Daensen!"'

En wat volgde daarop? Dat veel mensen zich moesten geweld aandoen om nog naar de kerk te gaan, dat de mensen schrik kregen nog een sermoen te moeten horen. Ik keerde terug uit de kerk en schreef in mijn bladen: 'Heeft de kerkelijke overheid iets af te keuren op ons programma, dat ze het dan doet, uitdrukkelijk. Dat ze ons aanklagen te Gent, te Mechelen, te Rome. Maar dat preken zonder reden, dat moet eindigen. Telkens het gebeurt zullen we de predikant noemen en onze gazet naar 't bisdom zenden, naar Mechelen en naar de pauselijke nuntius.'

Het werkte op de zenuwen van de andere aangesloten groeperingen bij de Volksbond, en graag kreeg men ons, de lastposten, weg. Op 8 mei stuurde de Volksbond een rondschriften naar alle aangesloten kringen, waarin als uitdrukkelijke voorwaarde werd gesteld 'dat niemand onder hen mocht trachten de arbeiders van de katholieke partij af te scheuren, om ze te groeperen in een vijandige partij'. Ze mochten ook niet, onder welk voorwendsel ook, akkoorden aangaan met liberalen en socialisten, tégen de katholieken. Dit rondschriften was in feite bedoeld tegen enkel en alleen

óns, de christen volkspartij, waarvan men vermoedde dat ze inderdaad bij de volgende verkiezing met liberalen en socialisten akkoord zou aangaan.

Als enig antwoord hierop pakten wij met een machtsontplooiing uit te Aalst, bij ons vlaggefeest van 13 juni. Vooraan de stoet stapte pastoor Daens op, met naast zich smid Lambrecht, De Pelsmaecker en Van Schuylenbergh. Ook Renkin en Carton de Wiart waren er, namens de *Justice Sociale*.

Het was een mooie ochtend, die zondag van 13 juni. In mijn bladen had ik iedereen opgetrommeld: 'Het is de vlag van ons ziekenfonds, dat ondanks de snoodste vervolgingen reeds 350 leden telt.' Daar het alleen maar mannen waren die zich bij een ziekenbond konden aansluiten – ook bij de socialisten zou het nog een hele tijd duren, eer vrouwen en kinderen zich konden aansluiten – waren dit dan 350 huisgezinnen die broodroof en vervolging trotseerden, door zich openlijk bij deze organisatie aan te sluiten.

We zouden in de ochtend bijeenkomen in de Letterzetterkring op de Graanmarkt, daarna stoet vormen op het Stationsplein, de straten doortrekken en de volkswijken bezoeken, en na een toespraak van pastoor Daens op de Houtmarkt uiteengaan.

Maar ik wist, dat de haatdragende mannen reeds aan het werk waren om de feestelijkheden grondig te kunnen verstoren. Reeds in het vroege ochtenduur was pastoor Daens in volle straat beledigd, terwijl hij van de mis huiswaarts keerde. Ondertussen waren katholieke knokploegen duizenden strookjes papier aan het uitstrooien: '13 juni is een judasdag', 'Het spookt op Chipka', 'Verboden naar zijn voeten te kijken', 'Waar is het wijf?', 'Leve Woeste'.

De stoet werd gevormd met rond de 2000 deelnemers. Als Adolf aan het hoofd ervan op de Grote Markt aankwam, stormden uit de katholieke herbergen een vijftigtal met knuppels gewapende jonge katholieken op hen in. Bovenarms sloegen ze met de knuppels op wie ze raken konden. De politie bleek alle moeite te hebben om de orde te herstellen, doch liet de knuppeldragers verder ongemoeid. Zo konden ze nog op andere plaatsen drie vier keer toeslaan. Het lukte echter niet zo best meer, want men was ondertussen de volkswijken genaderd, en daar stonden ook alle socialisten, met hún Jonge Wacht, en deze laatste waren erop belust dit rijke krapuul uit hun buurten weg te slaan. Daar werd het een zegevierende optocht. Maar

op de Houtmarkt aangekomen, waar pastoor Daens zou spreken, hadden de stokslagers al hun krachten samengebundeld en ondernamen ze een laatste aanval. Pastoor Daens sprak de massa toe: 'Trots alle uitdaging zijt gij kalm gebleven, de partij der oudbewaarders mag zich aan u spiegelen. Waren ze wijs geweest, ze hadden gezwegen, deuren en vensters gesloten en hun onredelijke koleire verkropt. Maar dat kunnen ze niet. De werkmans moet hen vleien, voor hun voeten kruipen, en dan mag hij soms eens op hun kosten brassen en zuipen. 't Zal een onuitwisbare schande zijn voor de behoudsgezinde partij, de baldadigheden en geweldenarijen die vandaag gepleegd zijn.'

Er zouden in de avond nog meer 'geweldenarijen' volgen. Na de stoet en de toespraak hielden de stokslagers zich op in de herbergen aan de Grote Markt, om alle langskomende daensisten neer te slaan. Ze lokten deze de herbergen binnen en sprongen dan allen tegelijk erop af.

Maar verre van schaamte te voelen, schreef *Denderbode* opgetogen, dat op heel de doortocht de stoet werd uitgejouwd, bijzonderlijk de groep waar Adolf Daens en Jules Renkin waren, en drukte het alleen zijn spijt uit dat ook zij niet werden afgerammeld. Ook over het woeste optreden der stokslagers verheugde *Denderbode* zich: 'De Donsjen zijn het hart ingeslagen, ze liggen stukgetrapt zo plat als een vijg, ze zijn kapot en zo lelijk geschaafd en geschonden als een afgedragen frak. Straks is het oproerig kliekje dood, goed dood en voorgoed dood...'

En op zijn graf zetten we een zuil

Van marmer of arduin:

'Hier ligt de rotte ajuin.'

Ik kon slechts een 'Woord aan burgemeester Gheeraerds' drukken, waarin ik hem erop wees dat het zijn plicht was vreemdelingen in de stad te beschermen, en de rijke straatschenders achteruit te drijven en te doen aanhouden. Ik begreep toen nog niet ten volle, dat deze stokslagers tot een goed georganiseerde knokploeg behoorden. Ze droegen niet alleen net dezelfde stokken, van ijzeren ringen voorzien, maar ook nog net dezelfde petten. Het jaar eropvolgend zouden ze trouwens reeds gedrild zijn tot een

gewapende militie, niet om de katholieke partij te beschermen, maar om de voorrechten van enkele rijke families te handhaven.

Het was zoals *Denderbode* geschreven had: pastoor Daens moest dood, dood, dood. In de stadsschouwburg voerden de katholieken ook nog een 'revue' op, met liedjes en taferelen waarin ze onze hele familie door het slijk trokken. Zeker ogenblik trad er een 'pastoor Daens' in op, aangetooid met priesterkleren en een rode muts op het hoofd, om te zeggen 'dat hij socialist was geworden'. Zij wisten, de katholieken, dat dit alles strafbaar kon genoemd. Daarom werd het stuk opgevoerd met gesloten deuren, bewaakt door de knokploegen. Het viel ze dan ook makkelijk, achteraf te loochenen dat zo iets was opgevoerd.

Ondertussen werd in een katholieke herberg in het dorp Hofstade nog maar eens een pop met priesterkleren verscheurd en vertrapt. In het gesticht te Herdersem werd pastoor Daens in beeltenis verbrand en daarna begraven. Er werd gezongen als op een echte begrafenis, met brandende kaarsen en wijwater. Daarna werd gedronken, gezongen, op de piano gespeeld en gedanst.

In maart 1896 hadden de bisschoppen een vertrouwelijke nota opgesteld, waarin ze weliswaar het daensisme afkeurden, maar toch de houding der Aalsterse katholieken niet wilden goedkeuren. Zij zagen nu in, dat een vertrouwelijke nota alléén niet voldoende was. Ze hielden een nieuwe bijeenkomst te Mechelen en besloten de inhoud der nota aan dekens en pastoors mee te delen, zodat de gelovigen ervan op de hoogte konden gesteld. De behoudsgezinden hoorden hiervan en stelden alles in het werk om het te verhinderen. Kardinaal Goossens bezweek en zei 'dat elke bisschop dan moest doen wat hem het best leek'. Resultaat ervan was, dat alleen in zijn eigen bisdom Mechelen de nota werd meegedeeld aan de pastoors... en dan nog met verzoek de inhoud ervan alleen in beperkte kring mee te delen.

Ook hiervan bleven mijn broer en ik onkundig. Vervolgd, bespuwd en bespot, symbolisch reeds verbrand en begraven, kreeg Adolf in februari een eerste hartaanval. Hij was 58 jaar geworden en zijn te fel kloppend hart zou het maar een tiental jaren meer uithouden. Steeds opnieuw zou deze

hartkwaal hem neervellen en hem telkens wekenlang aan het ziekbed kluisteren.

Terwijl hij echter te bed lag, was een waakhond onzer partij fel aan het blaffen: Hector Plancquaert, verantwoordelijke voor de streek van Gent. In zijn weekblad *Het Recht*, dat hij bijna heel alleen volschreef, voerde hij een verbitterde strijd die steeds feller antiklerikaal werd. Toch, alhoewel bijna geen week voorbijging zonder dat *Vooruit* gedeelten uit zijn blad overnam, bleef de sympathie der socialisten naar pastoor Daens uitgaan. Plancquaert, die de naam had 'de meest linkse der daensisten' te zijn, bezat een te heftig en te onevenwichtig temperament, waardoor hij telkens weer onverwacht uit de hoek kwam, en dan verbrandde hij wat hij de week voordien had aanbeden. Zijn antiklerikaal proza werd dankbaar door de socialisten overgenomen, maar niet zelden gebeurde het, dat men nog in het eigenste nummer de man zélf op harde wijze aanviel.

Was Adolf in de ogen der socialisten een eerlijkmenend man, in Plancquaert zagen ze integendeel iemand die alleen maar ervan droomde in het parlement te kunnen zetelen. En inderdaad, net als baron de Bethune te Aalst, was ook voor Plancquaert dit het hoofddoel in zijn leven. Het zou hem ten andere nooit lukken.

Mede door de bemoeiingen van kardinaal Goossens was opnieuw een poging gewaagd, de afgrond tussen behoudsgezinden en daensisten te overbruggen. Plancquaert stond zeer weigerig tegenover elke verzoening. Zijn voorstel tot overeenkomst was: twee plaatsen op een mogelijke gemeenschappelijke lijst, voor de verkiezingen van volgend jaar 1898. De katholieke bladen vonden dit het meest bespottelijke voorstel dat ooit was gedaan, en Plancquaert barstte hierop los: 'Ha, gij denkt dat het een eer is, bij u te zijn? Gij denkt dat wij ons gevleid voelen, door u aangenomen te worden? Gij hebt niet weinig pretentie! Wij aanzien het als een grote vernedering, bij u op een en dezelfde lijst te moeten staan.'

Maar in de maand mei was Adolf dan zo ver hersteld, dat hij een paar interviews kon toestaan. Hij was de meestgeliefde bij de linksen, en toch was hij steeds de eerste om zijn verlangen naar vrede en verstandhouding met de katholieken uit te spreken. Hij wenste ook te gehoorzamen aan het verlangen der bisschoppen, en – zo liet hij weten – hij zou de katholieken

van Aalst om een onderhoud vragen in het vooruitzicht dezer toenadering. Doch ook hij verlangde dan, net zoals Plancquaert het voorgesteld had, twee zetels.

Toch bleven nog steeds geruchten de ronde doen, dat daensisten en socialisten met de verkiezingen samen zouden opkomen, op een en dezelfde lijst. Arthur Verhaegen liet dan ook in de katholieke bladen weten, 'dat de aangesloten groepen bij de Volksbond, die eraan dachten akkoord aan te gaan met niet-katholieke partijen, best zouden doen met onmiddellijk ontslag bij de Volksbond in te dienen.'

Het was een uitnodiging aan ons adres, zo snel mogelijk de Volksbond te verlaten. Wij wisten het trouwens al: zij keken uit naar de eerste de beste gelegenheid, om ons eruit te trappen.

Toch, zoals Adolf beloofd had, werd nog eens contact gezocht met de Aalsterse katholieken, door tussenkomst van mgr. de Harlez. Wij verlangden nu maar een enkele man meer op de lijst: pastoor Daens. Maar het antwoord bleef hetzelfde: een akkoord was onmogelijk. En alhoewel de Volksbond ons op dat beslissend moment had moeten steunen, liet hij ons integendeel vallen.

Aan net álles kwam een eind, toen in juli Adolf meeting gaf te Boom, voor het syndikaat der steenbakkers. Zij hadden een lokaal waarin hij hen toespreken kon, maar dit lokaal was vanzelfsprekend meteen herberg en daarin was het hem verboden zich te wagen. Hoe kon hij echter weerstaan aan deze eenvoudige arbeiders, die hem op de handen droegen? Karel Van de Woestijne zat toevallig in dezelfde trein die pastoor Daens moest terugvoeren, en beschreef hem toen: 'Ik zag hem voor het eerst in dat land van arme steenbakkers, vanwaar ik naar Antwerpen zou reizen. De trein zou voortgaan, toen ik de hoge gestalte van een priester door een talrijke schare werklui als het ware naar het treincoupé zag dragen. Hij, onder zijn borstelige wenkbrauwen, zwart gebleven, terwijl het ruige haar gans wit was, glimlachte goedig, al had hij nu juist geen sullig, veel meer een stoer en vastberaden gelaat. De werklui zagen naar hem op als naar een vader, een vertrouwde herder, waaraan ze alles hadden gewijd van liefde en trouw. En toen de trein afvoer steeg vol warme genegenheid uit hun borsten: Vivat paster Daens!'

De volgende dag werd reeds uit het bisdom meegedeeld, dat hij een maand lang geen mis meer mocht lezen. Toen hij hierover uitleg vroeg, antwoordde bisschop Stillemans: 'Omdat gij nogmaals in een herberg, nu te Boom, het woord hebt gevoerd.' Nog steeds gaf Adolf mis met gesloten deuren in de kapel der Theresianen. Tot zijn misdienaar, onze letterzetter Gustaaf De Coninck, zegde hij nu dat het niet meer nodig was hem nog te vergezellen naar de kapel. Verder gaf hij niet de minste ruchtbaarheid aan de hele zaak. En tóch kwam het nieuws van het verbod meteen in de kranten.

De steenbakkers van Boom, en ook deze uit het Brusselse, protesteerden heftig tegen deze maatregel. Deze eenvoudige mensen voelden het aan, alsof zijzelf getroffen waren. En meer nog, ze voelden zich ook verantwoordelijk ervoor, want zij hadden pastoor Daens in hun lokaal uitgenodigd. Adolf antwoordde van zijn kant bitter: 'Het spreekt vanzelf dat priesters zich niet in herbergen moeten begeven, maar nu dat de paus aandringt op christen syndikaten zie ik niet in, waarom mijn aanwezigheid in het lokaal der christen steenbakkers misplaatst was. Gij denkt misschien dat de zaal te gemeen was, doch ik moet doen opmerken dat de steenbakkers van Boom arme mensen zijn, en dat het hun moeilijk zou vallen de prachtzalen der Expositie van Brussel te huren.' Hij tekende dit niet 'pastoor Daens', maar 'Adolf Daens, volksvertegenwoordiger'.

Steeds meer en meer raakte hij ontmoedigd, en vond hij alleen nog steun en troost bij het volk... en bij de socialistische partij, waarvan hij steeds maar herhaald had 'dat tussen hen en hem een afgrond lag'. Maar niet zo'n grote afgrond, want toen een maand later te Brussel een antimilitaristische betoging plaatshad, deelde *Vooruit* mee 'dat pastoor Daens op de Noordlaan toekeek en de stoet met belangstelling zag voorbijtrekken'.

Reeds in maart werden wij gewaar, dat het bestuur van de Volksbond ons wantrouwde en bespiedde. Verscheidene malen werden wij bij Verhaegen geroepen, in een soort kapittelzaal: wij schreven te heftig en spraken te stout, dat mocht niet blijven duren. De *Justice Sociale* werd dat spelletje gewaar en schreef: 'Men valt Aalst aan, om later overal de vrije democraten te kunnen doden.'

Verre van ons hierom te milderen, gaven Adolf en ik ook nog een vlugschrift uit, met titel 'Kristene Slaven', en waarin we het fabrieksproletariaat naar het leven schilderden. Want midden deze gloeiendhete politieke strijd zou men nog het proletariaat vergeten, waarvoor toch uiteindelijk gevochten werd. Wij beschreven deze christene slaven, die nog steeds 12 uur lang aan hun machines en getouwen geketend stonden, en nog steeds geen loon ontvingen waarmee ze vrouw en kinderen voldoende te vreten konden geven.

Verre van Arthur Verhaegen tot voetmat te dienen, schreven we, dat er te Gent een 'vrije' christen volkspartij moest gesticht worden zoals te Aalst... 'We gaan eerlijk en rechtzinnig ons geweten onderzoeken, en dat de schuldigen op de borst kloppen: is het waarheid, ja of neen, dat gans het opkomend jonge geslacht der Gentse werklieden socialist is geworden? Wij beschuldigen de antisocialistische partij van Gent, niet vrij te zijn maar verknecht en onder 't juk der katholieke bewaarders. En gij zoudt dan willen, dat het Gentse volk vertrouwen heeft in hun democratische gevoelens?'

De druppel waarmee de emmer overloopt, was gestort. Alles was klaar om ons uit de Volksbond te trappen. Het bestuur ervan vergaderde, en was van oordeel dat wij Daensen blijk gaven van 'misprijzen voor de geestelijken en de geestelijke overheid, dat wij de klassenstrijd aanhitsten en vooringenomen waren tegen al wie tot de katholieke partij behoorde, en dat wij hierdoor dus het tegendeel nastreefden van wat de Volksbond wou'. Het bestuur wou alle groepen voor de keuze stellen: óf de Volksbond, óf de christen volkspartij.

In onze bladen probeerden wij deze argumenten te ontzenuwen. Het was tevergeefs. Op 19 september ging te Brussel de afslachting door. Iedereen die aanwezig was beseftte, dat deze vergadering verstrekkende gevolgen zou hebben voor de christene arbeider. Adolf hield een bezwerende rede, waarin hij toegaf dat wij in het vuur van de strijd soms woorden en uitdrukkingen gebruikten die al te oneerbiedig waren, maar moesten beschouwd worden als een onvermijdelijk gevolg van de hatelijke campagne die de conservatieven tegen ons hadden gevoerd. Hij gaf ook de verzekering, dat wij voortaan geen enkel oneerbiedig of misprijzend woord

meer zouden uitspreken, als de ongegronde beschuldigingen tegen ons ophielden.

Carton de Wiart stond hem terzijde. Hij zei: 'Er is een man die al onze verzoenende voorstellen verwierp, en nooit van ons weten wou. Moet het ons doel zijn Woeste te winnen, of de Belgische democratie? Vandaag vraagt men ons de uitsluiting van Plancquaert, morgen is het de beurt aan een andere.'

Adolf zei: 'Luister, te Aalst heeft een priester op de preekstoel gezegd, dat de christen democraten opstandelingen en verraders zijn. Verwondert het u, dat ook óns een bitter woord ontsnapt? Herinner u het laatste artikel van *Denderbode*, waarin diezelfde priester schreef: "Pastoor Daens is een bewonderaar van Luther, de smeerlap die zich verhing, na tot op de bodem de beker van alle onreine genoegens te hebben geledigd"... Dit artikel is een eerloosheid, en ik zal u zeggen wie het schreef!'

Hij kon het niet zeggen, aan alle kanten werd men bang en riep men: 'Neen, zeg het niet!' Want het was nogmaals zelfde onderpastoor Ponnet, die naamloos zo iets in *Denderbode* had durven te schrijven. Men wou het niet horen, men wou het niet weten. Arthur Verhaegen zei, dat hij de polemieken van *Denderbode* schandelijk vond, maar dat hij zich liever met de artikelen in de bladen der daensisten wou bezighouden... 'Artikelen die door de bisschop van Gent worden gelaakt.'

Adolf wou onderbreken. Hij wou vragen, waarom dan het proza van onderpastoor Ponnet niet door de bisschop werd gelaakt. Maar Verhaegen liet hem niet aan het woord. Hij zei: 'Gij zult mij niet onderbreken, want niet ik spreek, doch de bisschop van Gent die gij reeds lang had moeten gehoorzamen.' Het viel in goede aarde, heel wat leden van de Volksbond riepen: 'Bravo, gooi hem aan de deur... Daens wéét, waarom hij naar Rome werd geroepen.'

Nogmaals stond hij daar, eenzaam en onbegrepen. Met matte stem zei hij nog: 'Gij weet dat dit dingen zijn, die ik hier niet mag bespreken.' Verhaegen vond dit het bestgeschikte moment, hij maakte een eind aan de vergadering en deed de aanwezigen stemmen: Volksbond of christen volkspartij. Met 3 stemmen tegen 2 schopte men ons, daensisten, buiten.

Het gordijn zakte over dit niet al te propere toneelstuk. Ik kon alleen nog schrijven: 'Nu moet Woeste lachen, lachen... misschien voor de eerste keer in zijn leven.' En in datzelfde nummer van mijn blad *Land Van Aalst* plaatste ik ook nog een klein maar veelzeggend bericht: 'Woensdag is te Bosvoorde in het huwelijksbootje gestapt, mr. Carton de Wiart met mej. Verhaegen.' Ik gaf mijn beste heilwensen, maar wie beschrijft de bitterheid die ik als nu 55-jarige moest voelen, totaal geruïneerd en met mijn broer totaal aan ons lot overgelaten?

Als paria's verstoten en gebrandmerkt, sloten van overal de daensisten en aanverwante groeperingen dichter bij elkaar aan. Maar mede hierdoor werd nu de toon aangegeven door de jongere radicaaldemocraten. Net zoals ik het bij de socialisten zag gebeuren, moest ik het meemaken hoe in onze eigen rangen jonge en verbeterde elementen het hogere woord wensten te voeren.

In Aalst probeerden we de vernieuwing der partij te ondersteunen, door pastoor Daens hoofdopsteller te maken van mijn blad *Land Van Aalst*. Hij vulde de ganse frontpagina, waardoor mijn blad haar gemoedelijk karakter verloor en geheel een strijdblad werd. Adolf werd echter van katholieke zijde verwittigd, dat een priester geen hoofdredakteur kon zijn van een blad, zonder hiervoor toelating te hebben gekregen van zijn bisschop. Een toelating heeft hij niet meer gevraagd, ze zou hem toch prompt geweigerd zijn geworden. De week eropvolgend lieten we het kopje 'A. Daens, hoofdopsteller' van de frontpagina verwijderen, en stelde hij hiervoor in de plaats: 'De gehoorzaamheid gaat boven brandoffers.'

Toch kon hij niet nalaten op dezelfde pagina te schrijven: 'Men vindt katholieken, door onwetende iever of door politieke bedoelingen gedreven, die uitroepen dat een katholiek aan zijn bisschop moet gehoorzamen "in alle zaken". Dat is een verderfelijke dwaling.'

Men verwittigde hem hierop, dat niet alleen zijn naam van het blad moest verdwijnen, maar dat hij volledig moest ophouden met eraan mee te werken. Hij veranderde nogmaals het kopje der voorpagina, het werd nu: 'De vrede is de dochter der rechtvaardigheid (Leo XIII, Rerum Novarum).' En ik schreef nu in zijn plaats: 'Volksvertegenwoordiger A. Daens ziet af van het bestuur van het *Land Van Aalst*. Pieter Daens zal dan maar terug de last op de schouders nemen, in godsnaam.'

Aan het einde van dit jaar 1897 liet gemeenteraad en schepencollege de straten der stad versieren, voor het bezoek van prins Albert – de latere koning – aan de legerpupillenschool. De prins reed in een open koets langs de voornaamste straten, gevolgd door Woeste in een andere koets. Slechts in de Kapellestraat riep de familie Leirens: ‘Leve Woeste.’ Ik schreef hierover: ‘Van volkswege was het een koude en stijve ontvangst. Het gaat niet in Aalst, er ligt een dwangjuk over de stad. Het deed ons iets, dat die jonge prins zo koel ontvangen werd.’

1898: Het Onpartijdig Komiteit

Aan de Sintannabrug was het de ene boot na de andere die doorvaarde en de ene trein na de andere die langskwam. Urenlang stond de brug opgetrokken of waren de baren gesloten, en werden de bewoners der van leven krioelende wijk Mijlbeek – de Hoge Vesten, Varkensmarkt en Moorselbaan – praktisch van de stad afgesneden. Geen wonder, dat men ze in de binnenstad ‘deze van over de Rijn’ noemde. Om aan deze noodtoestand te verhelpen, besloot men een verhoogd spoor aan te leggen, met tunnels in plaats van afsluitbomen. Voor de vele straten moesten het een vijftal tunnels en een verhoogde ijzeren brug worden. De aanvoer van aarde, om een spoorwegverhoging over een lengte van honderden meter te krijgen, herschiep nu voor vele jaren de stad in een ware modderpoel. Slijk en vuil lagen in alle straten opgehoopt, zodat men zich op regendagen er niet meer doorheen kon wagen. En als alles klaar was zat de stad met een afschuwelijk wangedrocht, dat deze wijk nu nog – en voor eeuwig – tot een der lelijkste en treurigste maakt, die men zich voorstellen kan.

Terwijl men hiermee bezig was hoorde men vage geruchten over oorlog, en dat was reeds voldoende om alle prijzen fantastisch te doen stijgen. In een paar weken tijd steeg het meel van 26 en 27 frank de honderd kilo – wat toen al een ongewoon hoge prijs was – tot 37 en 38 frank. Zelfs de socialistische bakkerij moest haar broodprijs verhogen: van 38 centiem voor fijn brood tot 24 centiem voor roggebroad. Men begon weer in alle huisgezinnen het grijze brood te eten, waarmee men zich in tijden van oorlog, hongersnood en tekort had moeten redden. En aan de andere kant kneep men haast week aan week van de lonen weg. Mijn broer zei het, en Ansele beaamde het: ‘In Aalst zijn de arbeiders de armsten onder de armen.’

De leegstaande fabriek van Cumont, in de wijk Sintjob, was overgenomen door Smits en Co. Deze begon op zijn beurt nachtwerk in te voeren, en deze nachtwerkers ook nog ‘op stuk’ uit te betalen. Dit stukwerk betekende, dat ze de hele nacht door als gekken hadden te werken om toch

nog wat loon te kunnen oprapen. Het geleverde werk werd afgewogen in een plaats waar ze geen toegang kregen, en een willekeurig loon kon hen nu uitbetaald. Wie hierover mopperde werd ‘afgedankt’ – wat trouwens ook de bedoeling was – en in de plaats ervoor nam men leerjongens aan nógmaals lager loon.

Door deze hongerlonen opstandig geworden, legden enkele jonge arbeiders het werk neer. Het waren allen knapen van 15 tot 17 jaar. Als zij de volgende avond de fabriekspoort naderden, was deze reeds door gendarmen bewaakt en nieuwaangeworven arbeiders – allen boerenknechten uit de omtrek van het dorp Wieze – hadden hun plaats ingenomen. Doch ook de inboorlingen van Wieze ondervonden reeds na de eerste nachten dat men voor dergelijk slechtbetaald werk onmogelijk vanuit een ver dorp naar de stad kon komen. En dan zette Smits en Co kinderen onder de 14 jaar aan het nachtwerk, iets wat door de wet verboden was. Klacht werd hierover neergelegd en werkinspecteurs daagden op om de wetsovertreding vast te stellen. Zij stonden er tevergeefs... alle jongens en meisjes onder de 14 jaar, die aan het nachtwerk waren gezet, waren door Smits en Co in de latrines opgesloten.

Hoe weinig Alfred Nichels ook met ons opliep, hij schreef naar *Vooruit*: ‘Zou onderpastoor Ponnet niet liever zo iets aan bisschop Stillemans laten weten?’

De behoudsgezinden beseften gewoon niet, dat dit alles wraakroepend moest genoemd. Zij wilden hun rijkdommen en bezittingen voortdurend uitbreiden, daarvoor waren deze fabrieken opgebouwd, daarvoor hadden zij hun hele leven, écht, gewerkt en gezwoegd. Eliaert-Cools had zich erbij gecrepeerd, Jemie had dag en nacht in het getouw gestaan, en niet om aan sociaal dienstbetoon te doen, maar om schatrijk te worden. En nu ze schatrijk waren, verlangden ze alles te behouden en het niet zo maar weg te gooien aan hogere lonen en kortere werkdagen. Ze waren hardvochtig voor hun arbeiders, maar ze waren ook hardvochtig voor zichzelf geweest. Fabrikant Leirens – dezelfde die jaren geleden zo onmeedogend Jan Byl brak – was nu op rust gegaan en spande tegen zijn eigen schoonzoon, senator en bankier Lienart, een proces in om van deze een ‘onderhoudspensioen’ te bekomen. De bezittingen van Leirens waren niet te schatten, en

toch eiste hij van zijn schoonzoon een jaarlijkse rente van 12.000 frank. De rechter somde Leirens' bezittingen op: huizen, landerijen, hectaren weide en bos, waar hij stuk voor stuk huishuur en pacht voor uitbetaald kreeg, en was van oordeel dat 6000 frank voldoende was. Gewezen arbeiders uit zijn fabriek, die men dit vonnis onder ogen bracht, keken er nogal bij op. Een onder hen zei: 'Zeventien jaar lang werkte ik op zijn fabriek en mijn weekloon was nooit meer dan 12 frank. Er werkten honderden anderen, die zich met veel minder moesten tevreden stellen. Men zou nu Leirens ook een loon van 12 frank in de week moeten uitbetalen en hem elke dag aardappelen-in-ajuiusaus voorschotelen.'

Ook zijn neef Leo de Bethune kon het niet helemaal in al zijn afschrikwekkend voorkomen omvatten, ook al deed hij nog steeds aan sociaal dienstbetoon. Tijdens de verkiezingscampagne – want eindelijk was het hem nu, 34 jaar geworden, door Woeste toegestaan zich op de lijst der behoudsgezinde katholieken te plaatsen – roemde hij zich erop, de lokalen van het Armbestuur naar het stadhuis te hebben overgebracht, 'zodat de armen niet meer op straat de onderstand moesten afwachten, doch zich in een ruime en gezonde plaats konden ophouden'. Jarenlang had men immers uit berekening de armen op straat laten aanschuiven, daar dit velen uit schaamte weerhield. En wat nu zijn ruim lokaal betrof, 'gezond' was het inderdaad, want nooit brandde er een vuurtje. En bovendien moesten de armen nóg steeds urenlang aanschuiven, vooraleer ze met een snauw de aalmoes of het stuk reeds beschimmeld brood toegeworpen kregen.

Hij kon honger lijden, de slaaf der negentiende eeuw, maar het mocht nu niet meer openlijk langs de straat gebeuren. Niet om in de krotten der arbeidersbuurten de nood te lenigen, maar om het er proper te houden, richtte het stadsbestuur nu elk jaar een prijskamp in, onder het motto 'Reinheid in het Arbeidersgezin'. Dit jaar werden de prijzen uitgereikt door burgemeester Gheeraerds, die er in een kleine redevoering op wees welke grote werken hij reeds had laten uitvoeren... 'Ge hebt dus geen reden, degenen te volgen die van u goddeloze socialisten willen maken.' Er was ten andere geen enkele socialist, en ook geen liberaal of daensist, die een prijsje voor Reinheid In Het Gezin in ontvangst had te nemen. Alle bekroonden waren, zoals steeds, voor honderd procent katholieken.

In mijn blad *Land Van Aalst*, waarop de naam van Adolf verboden was, had ik haast uitsluitend bloedige gevechten geleverd tussen daensisten en katholieken, te melden. Ik trachtte onze mensen te bezweren aan deze straatgevechten toch geen deel te nemen, en het voornaamste waarover ik het steeds had, was toenadering met andersdenkenden: 'Mensen, wie ge ook zijt, bewaarders, liberalen, socialisten, wij doen beroep op u, wij betrachten niets anders dan de rechtvaardigheid.' Maar nu definitief uit de Volksbond getrapt, hoopte ik toch op de steun van liberalen en socialisten: 'Broeders in de strijd, gewerkt zonder ophouden, met volle betrouwen en vaste moed. De eerlijke harten zijn ontelbaar in Vlaanderen, de toekomst is aan ons. Zij die nu vijandig of onverschillig aan de grote volkszaak zijn, later, welk bitter spijt zullen ze hebben.'

Ondertussen was het blad van onze vrienden uit Ninove, *Klokke Roeland*, met de vroege dood van Frans Sterckx in handen van mijn leerling Petrus Van Schuylenbergh overgegaan. Zesentwintigjarige Petrus kon zich hierdoor een eigen bestaan als opsteller-uitgever beginnen opbouwen... een pover bestaan, want ook *Klokke Roeland* was door de bisschop als een 'verboden blad' gebrandmerkt. Aloïs De Backer bleef er echter de hoofdartikels in schrijven, en daar hij een der minst linksen uit onze hele partij mocht genoemd – hij bleef in wezen niet zo ver van de antisocialisten verwijderd – meende hij het nodig uitleg te moeten geven 'waarom het socialisme niet door ons werd aangevallen'... 'Ja, lezers, waarom vernoemt *Klokke Roeland* bijna nooit de socialisten? En waarom, als zij dit doet, is het steeds welwillend en nimmer sarrend? Op die vraag moet een duidelijk antwoord komen...' Hij, die in het allereerste nummer van *Klokke Roeland* had geschreven 'dat zij een dam tegen het socialisme wilden opwerpen', moest echter eerst nog, vooraleer met het antwoord op de gestelde vraag uit te pakken, nadruk erop leggen dat het 'zijn eigen persoonlijke denkwijze was, die niet op de christen volkspartij in haar geheel sloeg'. Bovendien wou hij eerst nog in het licht brengen, dat de behoudsgezinden in hém toch geen halve of driekwart socialist mochten zien. En na dit alles zorgvuldig te hebben vastgelegd, pakte hij met een antwoord uit, dat, ontdaan van de vele en ontwijkende omschrijvingen, erop neerkwam 'dat het socialisme er best

mocht zijn, doch zich jammer genoeg al te ongodsdienstig voordeed...' 'Wij moeten hetzelfde beogen, maar dan op christelijke grondslag.'

Het inspireerde mijn gewezen leerling Van Schuylenbergh, drukker van het blad geworden, tot wél een artikel tegen de socialisten, en dan in hoofdzaak tegen de Aalsterse correspondent aan *Vooruit*. Ik begreep Petrus wel: hij wist best genoeg hoe afwijzend ik stond tegenover mensen die al te fanatiek hun eigen mening erop nahielden, en wou Alfred Nichels eens ervan langsgeven. Maar ik moet het wel bekennen, hijzelf liep aan hetzelfde euvel mank. Zij verlangden wel verandering en verbetering, maar geen wederzijds begrip en gezamenlijke opbouw. Zij verlangden ook in eerste plaats zélf in de belangstelling te komen, naam te maken en dé man te worden. Nu schreef hij: 'Verleden week verscheen in *Vooruit* een artikel, kwansuis tegen pastoor Daens, maar dat enkel voor doel had onze vakvereniging te treffen. Ge weet heel goed in welke omstandigheden onze coöperatieve tabakfabriek werd opgericht: om onze huisvaders, die door het aanklagen van misbruiken op straat waren gezet, werk te verschaffen.' Nu had voor een zeldzame keer Nichels niets anders hieromtrent geschreven, hij had gewoon de groei en bloei van socialistische en daensistische coöperatieven toegejuicht – en nog veel minder had hij het 'kwansuis' tegen pastoor Daens willen hebben – maar Van Schuylenbergh had hierdoor kunnen bewijzen dat ook hij geen hele of halve socialist mocht genoemd.

Iedereen wist het in de partij, ik beschouwde mijn gewezen leerling als maar een jong haantje, dat zijn gekraai, hoe vals ook, eens wou laten horen. En ik moet het tevens bekennen, broer Adolf had nog minder met hem op.

Ondertussen waren wij reeds aan het onderzoeken, hoe of op welke wijze kon worden samengewerkt met vooruitstrevende liberalen en socialisten. Een eerste stap tot samenwerking werd gezet, toen de dozenmakers van de FFR in staking gingen, omdat door stukwerk hun lonen verlaagd raakten. Daensisten en socialisten kwamen samen om een brief op te stellen, gericht aan de burgemeester, waarin de nood dezer arbeiders werd uiteengezet. Daensisten en socialisten... maar in feite dan toch maar één daensist en één socialist, en dit waren dan André Van der Meersch en ik. Voor de eerste maal zaten wij beiden naast elkaar, wikkend en wegend hoe we onze brief aan burgemeester Gheeraerds zo overtuigend mogelijk

konden opstellen. We hebben toen als het ware elkaar 'ontdekt'. Beiden waren we Aalstenaars die de waarde van een geestig woord in de krant beseften, beiden waren we begaan om de nood van de fabrieksarbeider, en beiden waren we niet te spreken over de rijke behoudsgezinden der stad die ons gebroodroofd en vervolgd hadden.

Van der Meersch stelde voor, ook iemand van de liberale werkmanskring te vragen om de brief te ondertekenen, en ik stelde van mijn kant voor dan ook iemand van de katholieke werkmanskring te laten tekenen. Beiden werden we teleurgesteld: de liberale werkmanskring aarzelde omdat de voornaamste aandeelhouders der fabriek zélf liberalen waren, en wat de katholieke werkmanskring betrof, die gaf gewoon geen antwoord. Zo verscheen dan het eerste openbaar schrijven, dat alleen door ons beiden ondertekend was. De brief aan de burgemeester bracht ten andere niet de minste aarde aan de dijk. Maar nu we elkaar persoonlijk hadden ontmoet, besloten we voortaan heel wat meer bijeenkomsten te beleggen. Ik bleek lang vergeten, wat ik vroeger allemaal uit angst voor de socialisten had neergeschreven, en Van der Meersch dacht er niet meer aan hoe hij steeds gewaarschuwd had tegen mijn proza. Drie dagen later zaten we reeds opnieuw samen, en nodigden we nogmaals leden van de liberale en de katholieke werkmanskringen uit. Vanwege de katholieke arbeiders kregen we nu antwoord... Het kwam van Alexander Van de Velde, de rechterhand van baron de Bethune, die ervan gedroomd had een christen democratische vakvereniging op te richten. Een vakvereniging die er nooit gekomen was. Hij was een zeer goede vriend van mij geweest, maar hoelang geleden reeds? Nu schreef hij ons, 'onze bijeenkomst niet te kunnen bijwonen omdat ons schrijven hem te laat had bereikt en hij dit eerst nog aan het bestuur van de werkmanskring moest voorleggen'. En hij voegde eraan toe: 'Ik zou hiervoor ook meer moeite gedaan hebben, moest het om een rechtvaardige strijd gaan.'

Diep verontwaardigd schreef ik over 'Zander' Van de Velde, dat hij de tijd vergeten was toen hij nog niet in de gemeenteraad zat en in de katholieke werkmanskring veel schone woorden wist uit te kramen... 'Maar ja, voor honderden schone woorden heeft men nog geen zak erwten.' Zander antwoordde op nog smadelijker toon in het katholieke blad *De*

Volksstem, en had het over ‘die twee socialistische broeders, groene Pieter en rode André’. Het slot was dat André en ik hem tot een openbare discussie uitdaagden, in een onpartijdig lokaal op de Grote Markt.

Heel wat belangstellenden vulden de zaal. Ik kwam eerst aan het woord, schetste het conflict FFR en noemde het een ‘wettige staking’. Daarna kreeg Zander Van de Velde het woord, die het enkel en alleen over die aan hem geschreven brieven had, waardoor hij ‘bedrogen was geweest’. Alhoewel de hem toegemeten tijd een half uur bedroeg, bleef hij bijna een uur lang aan het woord. Hij wou ook nog brieven beginnen voorlezen, die ik hem jaren geleden had geschreven en waardoor hij wou bewijzen ‘hoe men in mij een windwijzer’ had te zien. Het werd hem geweigerd. Woedend begon hij te schelden op alles en iedereen, om tenslotte de zaal te verlaten, allerlei dreigende gebaren makend. Mét hem verlieten ook alle andere mannen van de katholieke werkmanskring de zaal.

Alleen wij, daensisten en socialisten, bleven over. En Van der Meersch en ik, achter de tafel op het podium zittend – in onze hoedanigheid van ‘lid van het onpartijdig bestuur’ – vroegen ons af of het niet lonend zou zijn, dit tot een blijvend ‘Onpartijdig Komiteit’ te laten uitgroeien. Vanzelfsprekend was ik niet de hele daensistische partij en had ik ook nog af te rekenen met de vrienden uit Ninove. De Backer antwoordde me openlijk in *Klokke Roeland*: ‘Te Aalst wordt door onze mannen de vraag opgeworpen of het wenselijk zou zijn een Onpartijdig Komiteit op te richten. Wij vinden dit uitmuntend en wensen dat het zo gauw mogelijk zal volvoerd worden.’ Toch voegde hij eraan toe – want hij was en bleef een antisocialist – ‘dat het een komiteit moest blijven, waar noch politiek noch godsdienst iets in te zien hadden’.

Met Van der Meersch kon ik nu verder samenkomen, elke week, in ergens een onpartijdig lokaal. Urenlang hebben we samen gepraat over alles wat we reeds beleefd hadden, en daar we allebei, trots alles, een meer olijke aard hadden, konden we er ook nog samen om lachen. Wat hebben we, in ons Onpartijdig Komiteit zetelend, de gemeenschappelijke vijand met grappen en woordspelingen belachelijk gemaakt! Nu nog, jaren later, vind ik het zo jammer dat Van der Meersch op de achtergrond verdrongen raakte, door die nieuwe en hardere figuren die in zijn partij aan bod kwamen.

Deze nieuwelingen waren er trouwens reeds, en probeerden zelfs zoveel mogelijk ons Onpartijdig Komiteit te saboteren. Ook al schreef ik dat het blad *Vooruit* 'de rechtveerdige zaak op de FFR het eerst van al verdedigd had', de nieuwe correspondent stooftte me een kool, door me net als Zander Van de Velde voor 'windwijzer' uit te maken. Nichels was en bleef van oordeel, dat de socialisten met niets of niemand komiteiten hadden op te richten of akkoorden aan te gaan, maar heel alleen naar hún uiteindelijke overwinning hadden op te stappen. Ach, misschien heeft hij ook nog wel gelijk gekregen. Maar in deze dagen geloofde ook Van der Meersch niet in die harde en onverzettelijke Nichels. Met mij, die zijn vriend was geworden, tekende hij verder alle manifesten van het Onpartijdig Komiteit.

Ook de vooruitstrevende liberale werklieden waren even zinnens geweest, van dit komiteit deel uit te maken, maar trokken zich tenslotte terug. Ook bij hen overwoog het partijbelang op het algemeen belang. Wij gaven hierop een manifest uit, waarin we de bekrompenheid van dergelijke houding laakten. Van der Meersch stuurde dit manifest ook nog naar het blad *Vooruit*... En of het nu een der dagelijkse zettfouten in het blad was, ofwel onverschilligheid jegens de man die niet meer hun correspondent was, maar de naam van de man die er jarenlang zijn galgenhumor in neergepend had, kwam er nu verminkt in voor, als 'Van der Mussche'.

Van der Meersch kon het met een grimas aanzien. Ondanks dat ook hij de betrekkelijkheid van alles onder ogen kon zien, bleef hij tot aan zijn dood een verknocht partijgenoot. Ik integendeel kon het niet nalaten de jonge Nichels onder schot te nemen. Maar onbewogen zijn strakke partijlijn volgend, antwoordde hij op zijn gewone dreigende toon: 'Gij handelt slecht, meneer Pie!' Alle ingezonden stukken van Nichels eindigden ten andere op deze toon.

Veel later schreef men van socialistische zijde: 'De verkoper van het blad, Van der Meersch, schreef met onbedreven pen over de toestanden te Aalst. Maar toen de behoefte zich deed voelen aan een bedreven korrespondent, werd de aangewezen man in de persoon van Alfred Nichels gevonden.' Ik heb er mij niet mee te bemoeien, maar het was een ezelstrap die men Van der Meersch gaf, en dan nog na datum.

Bisschop Stillemans liet Adolf weten, dat hij het verbod zou oplopen de mis te lezen telkens hij een herberg betrad, en dit omdat hij opnieuw meeting had gegeven te Hamme en te Herzele. Men fluisterde zelfs hier en daar, dat het hem ging verboden worden nog langer het priesterkleed te dragen. Alhoewel dit hem pas later verboden zou worden, werd hem nu verbod opgelegd bij de komende verkiezing zijn kandidatuur te stellen. Onder titel 'Pastoor Daens gewurgd' schreven de socialisten reeds de volgende dag: 'Hij wordt hierdoor van zijn burgerrechten beroofd als gewoon een misdadiger. De rechtvaardigheid gebiedt ons te protesteren tegen dit onrecht, een politiek tegenstrever aangedaan.' Dit mocht wel een aandikken van het effect genoemd, want in hoeverre was Adolf dat ogenblik nog een tegenstrever? Hijzelf tekende beroep aan te Rome en verklaarde in de Kamer 'zich als een trouw priester aan de uitspraak van het Vaticaan te zullen onderwerpen'. Zo ver was het met hem: hij wou zich niet langer aan zijn bisschop onderwerpen, maar eiste de tussenkomst van Rome. Te Rome kon men zich echter wel wachten, als buffer te moeten dienen. Men liet weten 'dat zijn geschil met de bisschop een plaatselijke aangelegenheid was'.

Dat Adolf zijn kandidatuur niet meer mocht stellen betekende in feite, dat de broodroof hiermee volkomen was bewerkstelligd: wat hij ontving als volksvertegenwoordiger was het laatste steungeld onzer familie. In al mijn oprechtheid schreef ik hierop een 'Open Brief aan de bisschop van Gent', die ik in alle daensistische bladen liet plaatsen en hier in zijn geheel moet laten volgen:

'Bisschop van Gent,

Een besluit, sedert lang in mijn ziel berustende, wordt eindelijk uitgevoerd. Meer dan eens werd mij gezegd, dat uw Hoogw. in zijn bisdom vroeg: "Is het toch waar, dat Pieter Daens zo vreselijk wordt gebroodroofd?" Ja, bisschop van Gent, het is waar. En niet alleen hij, met vrouw en kinderen, maar geheel zijn familie, al zijn bloedverwanten die hem niet verloochenen... Het droefste van al, dat de godsdienst naast die heidense en onmenselijke broodroverij staat, gelijk hij zo dikwijls in de geschiedenis naast gewetensdwang en tortuur stond, niet door de schuld der Kerk, maar door de geldmacht die alles wil veroveren...

Bisschop van Gent, er zullen weer smerige gazetten zijn, die hun kleren zullen scheuren omdat ik mij in het openbaar tot u durf te richten... Bisschop Stillemans, het is u bekend hoe de christen volkspartij werd opgericht: in Aalst, de stad van zoveel arm werkvolk, in het arrondissement waar de armste boeren van Vlaanderen wonen, daar veroverde het arme en verwaarloosde volk zijn kiesrecht dank aan het socialisme. Elk riep in 1892-93: "Aalst zal zo socialist worden als Gent." Het kon niet anders, de socialisten vormden reeds stoeten met 3000 man. Wij, sinds vele jaren te midden het werkvolk staande, wij vroegen een treffelijke volksmacht in de Oude Partij... Maar 't was onmogelijk: aalmoezen, feestjes, geschenken, schone woorden, pinten bier, maar geen recht voor 't volk. Dan moest er een volkspartij komen, op haar eigen, of Aalst was verloren. Bisschop van Gent, dat is zo waar, dat met dat oude stelsel van knechtschap en van moeten-zwijgen, zelfs de werkmanskring der katholieken vergeven zat van socialisten...

Bisschop van Gent, in 1894 hebben we u geschreven: "De christen volkspartij is ingericht, indien uw Hoogw. een artikel in ons programma afkeurt en verwerpt, wij laten het vallen." Kort nadien hebben wij u diezelfde vraag dringend herhaald, eraan toevoegend: "Hoogweerde bisschop, bijna al uw pastoors zijn tegen het algemeen stemrecht, zij drijven iedereen uit de werkmanskring die er vóór is." Zo werden wij in 't vuur gedreven. Juist was onze broeder te Aalst, in afwachting van een plaats. Wij riepen hem in de christen volkspartij, die ook voor hem helaas een lange pijnbank is geworden, waarover wij hem vergiffenis moeten vragen... Voor onszelf moesten we het niet doen, we leefden gerust en gelukkig. Indien wij anderen in 't lijden hebben meegetrokken, och, 't was volgens het woord van bisschop Lambrecht-zaliger, die ons zo dikwijls toeriep: "Pieter, help, help ons volk van Vlaanderen te verlossen en te redden."

Bisschop van Gent, die 4 jaren! Onlangs waren we bij een vriend die trouw gebleven is, en die 4 jaren werden in vluchtige ogenschouw genomen. "Daens," vroeg die vriend, "indien gij alles voorzien hadt, zoudt ge die strijd begonnen zijn?"

Die strijd begonnen? Och, we zijn er ingebracht door een hogere macht, we werden er in gestoten. We konden niet achteruit. Het is onze plicht en

onze zending geweest. Van 1894 tot 1898: vervolging en tortuur...

Bijeenkomsten van rijke heren en van enige geestelijken, waar onze ondergang werd gezworen. Veel werklieden stellen zich in gevaar als ze onze gazetten lezen. Arme werkman, die ons “goedag” zegt op straat: als men het ziet, en hij werkt bij Oud-Bewaarders, hij is zijn werk kwijt...

En de priester-volksvertegenwoordiger! Valselijk aangeklaagd, gelasterd dag aan dag, bespot en begett, bespuwd en nageroepen: Scheurmaker, smeerlap! Vorig jaar in zijn ziekte riep men: “Is hij nóg niet dood?” Werklieden, moeders, grijsaards, priesters, zieke mensen, zijn vervolgd wegens de christen volkspartij...

Moge uwe Hoogw. het ogenblik gekomen achten voor een onpartijdig onderzoek, teneinde niet langer misleid te blijven, en geen besluiten te nemen tot smart en schade van kerk en volk. Met alle eerbied,

Pieter Daens.’

Er volgde slechts stilzwijgen, en toen schreef ik een tweede ‘Open Brief aan de bisschop van Gent’, mij erover beklagend geen antwoord te hebben ontvangen op mijn eerste schrijven. Iets waarbij de socialisten ironisch opmerkten: ‘Dat is zoals bij ons, wij krijgen ook nooit antwoord van de bisschop.’ Nu schreef ik: ‘De Oud-Bewaarders hebben nogmaals dat theaterstuk opgevoerd en daarin uw priester, uw medebroeder vertoond, en niet alleen ons, maar ook mijn zuster, mijn echtgenote en ons kindje van zeven jaar. Hebt ge dat ooit gehoord, bisschop van Gent, en kan uw hart dat blijven verdragen? Hij, pastoor Daens, kan niet uitgaan of hij wordt beschimpt. Vorige week, naar de Kamers gaande, zijn zes rijke heren uit Aalst – katholieken voor het geld – hem beginnen uitschelden...’

Ik werd voortgestuwd, ook door de steeds rumoeriger linkervleugel onzer partij. Plancquaert en Ducatillon waren van oordeel, dat Adolf niet het recht bezat zich terug te trekken: hij had hen zo ver gebracht en was het zichzelf verplicht hen op de ingeslagen weg te blijven voorgaan. Ook de andere getrouwen van Adolf waren van oordeel, dat hij zich niet langer aan al die vernederende behandelingen mocht onderwerpen. Zij raakten allen verbitterd. Zelfs mijn eigen vrouw, die het steeds betreurd had dat ik met die politieke strijd begonnen was, kwam tot de overtuiging dat er niets

anders meer overbleef dan voort te doen: wij waren totaal geruïneerd, en dus was er ook niets meer te verliezen. En uiteindelijk was er de hele partij, deze honderden en honderden eenvoudige arbeiders die ons, de gebroeders Daens, hun vertrouwen hadden geschonken en mét ons en óm ons eveneens waren gebroodroofd en vervolgd. Niet zozeer Plancquaert en Ducatillon, de oproerkraaiers, maar juist die honderden naamloze maar trouwhartige kleinen, maakten het Adolf en mij onmogelijk vaarwel te zeggen.

Toch zou Adolf nogmaals toegeven aan het kerkelijk gezag. Dat men hem verbood nog verder zijn kandidatuur als volksvertegenwoordiger te stellen lag voor de hand: dit jaar nog moesten nieuwe verkiezingen voor Kamer en Senaat plaatsgrijpen. Hij gehoorzaamde door zijn kandidatuur niet meer te stellen... en raakte hierdoor het laatste inkomen kwijt, waarvan wij te leven hadden.

Ikzelf kwam in zijn plaats op de lijst te staan, maar raakte niet verkozen. Doch daarover zodadelijk...

Ook voor deze verkiezingen van Kamer en Senaat zouden alle vooruitstrevende partijen een onmogelijk gevecht leveren tegen de behoudsgezinden. Zij begrepen dat die muur van macht en geld nooit te doorbreken was, als ze niet bij elkaar aansloten en een tegenmacht vormden. Heel in het begin van het jaar, in januari reeds, zocht ik contact met de liberalen. In mijn bladen gooide ik ze een bloemetje toe, door te schrijven dat de liberalen godzijdank christen waren gebleven. Dat er vroeger nog al eens werd geroepen 't Is een liberaal!', maar dat in sommige liberale families meer godsdienst was te vinden dan bij de meeste katholieke politiekers.

Maar ook de socialisten zochten met de liberalen een verbond aan te gaan. Te Ninove hielden ze een congres en eenparig werd daar de wens geuit, verbond aan te gaan met alle aanhangers van het algemeen stemrecht. Te Aalst wilde men niet onderdoen en men verwees er naar ons Onpartijdig Komiteit, dat reeds tot stand was gekomen. Men besloot dan een rondschrijven te sturen naar alle democratische groeperingen, ons uitnodigend een algemeen congres bij te wonen.

De Aalsterse liberalen aarzelden. Zij hielden een algemene vergadering in maart en bespraken er de wijze waarop Gent, en ook Deinze, reeds kartel

gevormd hadden. Alhoewel ook zij niet afkerig stonden, wilden ze toch nog de kat uit de boom kijken. Men besloot 'geen deel te nemen aan het congres te Ninove, vooraleer de ganse liberale associatie geraadpleegd was'. Het was hun officiële versie. In feite wilden zij aan dat congres geen deel nemen, omdat het idee van de socialisten was uitgegaan. Zij verlangden een verbond, maar dan een waarin zij de hoogste noten hadden te zingen.

Wij vergaderden nu voortdurend, maar konden tot geen definitieve oplossing komen. De liberalen stelden dan als onmogelijke voorwaarde, dat de daenspartij zich als een 'antiklericale' partij zou uitspreken – iets wat de socialisten wrevelig deed zeggen 'dat zij steeds een pastoor op de neus moesten hebben' – waarop wij dan met een even onmogelijk voorstel uitpaktten, 'dat zowel liberalen als socialisten zich als christen democraten zouden voorstellen, om de buitenbevolking niet al te erg af te schrikken'.

Ik had het niet makkelijk. Mijn broer zou zich in deze strijd onthouden, en zowel Aloïs De Backer als Plancquaert zagen geen kans op een kartellijst verkozen te raken. Hún besluit bleef: 'Wij willen uitsluitend strijden onder de groene vlag.'

Ook kortzichtige belangen spraken dus een woordje mee. Alfred Nichels droomde van een zelfstandige en machtige socialistische partijafdeling, en liet geen gelegenheid voorbijgaan om zowel liberalen als daensisten te striemen. Tot het vormen van kartel had hij geen enkel woord ten voordele geuit, maar nu het toch dreigde te mislukken haastte hij zich de liberalen ervan langs te geven: 'Wekenlang hebt ge ons op sleeptouw genomen en onze kostbare tijd voor propaganda doen verliezen.' En als dan de schrijver van hun middenkomiteit, August Marcel, aandrong op toch nog eens een nieuw voorstel, moest hij zich daar bij neerleggen, maar schreef hij stug: 'De slechte vuile houding der Aalsterse liberalen verplicht ons weer een nieuwe bijeenkomst te beleggen.' Iets wat de verstandhouding er niet op te verbeteren wist.

August Marcel, als schrijver van hun middenkomiteit in feite partijvoorzitter geworden, belegde een laatste openbare vergadering in het onpartijdig lokaal van Ruelens, op de Grote Markt, en trachtte de aanwezigen voor het kartel te winnen. Maar dezelfde avond vergaderde de

liberale werkmanskring in Concordia en riep hun voorzitter Gustaaf Leveau uit: 'Wij zijn blauwen en hebben niets te maken met de roden.'

Gustaaf Leveau, bij heel wat arbeiders graag gezien, werd algemeen als 'meneer Gustaaf' aangesproken. Nichels mocht hem niet, en na deze woorden nog minder. Hij schreef nu: 'Meneer Gustaaf, als ge langs dergelijke weg naar het stadhuis wilt, zult ge ernaast pakken.'

Tot een kartel kwam het niet, maar wel tot een overeenkomst. In onze propaganda zouden we elkaar niet aanvallen, maar alle pijlen op de behoudsgezinden afschieten. Onze kiezers werd dan ook meegedeeld, dat zij in gerust geweten konden stemmen voor om het even welke vooruitstrevende partij: 'Liberalen of socialisten begaan geen misdaad als ze voor de daensisten stemmen, net zoals de kiezers der daenspartij geen zonde begaan door liberalen of socialisten te volgen.'

Ondertussen bleven de katholieken niet bij de pakken neerzitten. Hun groeperingen deden de ene uitstap na de andere, en aan geld voor eten en drinken ontbrak het niet. Elk dezer groeperingen ontving 500 frank om de strijd te voeren, zodat velen bij elke uitstap dronken huiswaarts keerden. Men zag soms jongetjes van 12 en 13 jaar dronken lopen, wankelend op de benen en al lallend: 'Worsten zullen wij eten, worsten zullen wij é-é-ten!'

Desiré De Wolf, de organisator van feesten en optochten, die drie jaar geleden de historische stoet tot een succes deed uitgroeien, schoeide de katholieke Jonge Wacht op nieuwe leest. Ze zou zich weldra tot een haast militaire knokploeg ontpoppen, waarvan de leden in de stad algemeen de naam kregen van 'stokslagers'. Petrus Van Nuffel schreef erover: 'De politieke driften woedden hevig in 1898. Dan zag Desiré De Wolf de noodzakelijkheid in, een jongelingschaar te vormen die zich erop toeleggen zou, de strijd aan te vangen tegen een drievoudige vijand die het bolwerk van het katholicisme bedreigde. Op 11 juni greep de eerste vergadering plaats, een honderdtal jonge mannen hadden de oproep beantwoord en groeiden spoedig in aantal.'

Van Nuffel zelf dichtte ook een 'kiezers-mars'. Het ging in hoofdzaak tegen de man die de katholieken een zetel ontnomen had, alhoewel hij toch op last van de geestelijke overheid zijn kandidatuur niet stelde. Zijn streven

voor een pensioen aan ouden van dagen en andere sociale voordelen, werden in deze mars zo belachelijk mogelijk gemaakt.

Ook de grote en machtige, en vooral behendige, Woeste zette zijn kiescampagne in. Te Herzele beloofde hij alle ouden van dagen een pensioen, alhoewel ze dit in hun kiezersmars belachelijk maakten en hijzelf in de Kamers had gezegd, dat zo iets 'allemaal hersenschimmige dromen' waren. Bijna nooit liet hij zich vergezellen door de gloednieuwe kandidaat Leo de Bethune, die gratie had gekregen en op hun lijst de plaats van de overleden burgemeester Van Wambeke had mogen innemen. Dat Woeste hem niet meenam, had meer dan één reden. Niet alleen was en bleef hij een de Bethune, maar verder was die ook nog tot secretaris van de hogere raad voor de Kongo benoemd... en vrijwel iedereen stond vijandig tegenover de hele Kongo-zaak, waarvoor steeds meer kredieten werden gestemd en steeds meer belastingen moesten betaald. En waarvan men vooral vreesde, dat onze jongens zouden opgeroepen worden om in die verre landen soldaatje te spelen.

Slechts een enkele keer kon Woeste niet anders, dan met Leo de Bethune op stap te gaan. Het gebeurde te Nieuwerkerken, en daar begon hij dan dadelijk zélf over de Kongo, zeggend 'uit zijn eigen zak zestienhonderd frank te zullen betalen, aan de eerste Belg die gedwongen zou worden naar de Kongo te gaan'. En waar vrijwel iedereen wist, dat hij nooit had opgelopen met de Bethune greep hij hem nu in de armen om er enkele danspassen mee uit te voeren, op het straatdeuntje 'Wij zijn bijeen en blijven ondereen, en zullen elkander nooit verlaten.' Maar vanachter in de zaal werd misprijzend 'poesjenellen!' geroepen.

Ook de worsten werden weer als propagandamateriaal op tafel gebracht, toen het de vooravond der verkiezing was geworden. Adolf, alhoewel hij bisschop Stillemans gehoorzaamde en nergens op onze lijst prijkte, werd nog in de zaterdagavond op straat aangevallen en mishandeld. In de stad werden bovendien plakbrieven uitgehangen, met bericht 'dat te Aalst een man was afgestapt, geheel in het zwart gekleed, bleek, mager, en een geur van zwavel en fosfoor om zich heen verspreidend, zeggend dat hij zich rechtstreeks bij pastoor Daens moest begeven, om hem vanwege de loge der vrijmetselaars 15.000 frank voor hun kiesstrijd te bezorgen'.

Dezelfde zondagochtend gaf men in de bladen nog eens de uitslag der vorige verkiezing, en daarmee was het dan afgelopen. De volgende dag gaf *Vooruit* slechts dit ene regeltje: 'Woestisten gekozen met 4000 stemmen meerderheid.' De officiële uitslag kwam pas twee dagen later. Voor wat de katholieken betref had De Sadeleer 34.402 stemmen, Van der Linden 30.764, De Bethune 29.472 en Woeste aan het staartje met 28.830 stemmen. Voor wat onze lijst aanging had De Backer maar 22.985 en ik slechts 22.937 stemmen. Voor de liberalen en socialisten zag het er nog beroerder uit: de liberaal Galle kreeg 17.997 en de socialist Spitaels, uit Geraardsbergen, 17.450 stemmen.

Voor baron Leo de Bethune zal deze dag de schoonste uit zijn kortstondig leven geweest zijn: de droom van alle voorbijgaande jaren ging nu in vervulling. En wat zijn triomf volledig maakte: dat de zozeer door hem begeerde zetel deze was, die op pastoor Daens heroverd was geworden. Men heeft jaren later gezegd, dat de Bethune een gruwel had aan de manier waarop de andere katholieken deze strijd hadden gevoerd, en deze kleinzielige en dikwijls beschamende strijd voor hem een zo drukkende last was, dat het zijn gestel ondermijnde en hem vroegtijdig ten grave zou slepen. Het zal wel waarheid zijn, hij stierf heel kort na mijn broer Adolf. Maar als hij zich zo diep over alles geschaamd heeft, waarom liet hij zich dan meeslepen met iets dat hij zélf zo minderwaardig vond?

Nauwelijks was in de zondagavond de uitslag bekend, of de voorvechters der behoudsgezinden maakten zich klaar om overal, zegedronken, vechtpartijen te leveren. Tot laat in de nacht maakten zij kabaal. De leden van hun trompettersclub wilden zelfs de Werf op, om bij ons de ruiten in te gooien. Spoedig daagden echter gendarmen te paard op, die ook nog bleven waken tot de volgende maandagavond. Toch slaagden de katholieken erin ons huis te bereiken om kletterend een aantal ruiten in te slaan. De gendarmen reden hierop tegen de opdringende katholieken in, om zich heen kappend met hun sabels, zodat verscheidene katholieke voorvechters erg toegetakeld raakten.

De overwinnende katholieken deelden ook nog in de stad een 'doodsbrief' rond, een met zwarte rouwband omlijnd drukwerk, waarin de politieke dood van pastoor Daens werd bekendgemaakt. En net zoals zij het

onwettig uitdelen van worsten op sardonische wijze in de eigen kiescampagne hadden opgenomen, maakten ze nu ook allusies op de Kongo... Op de keerzijde van de doodsbrief was een spottekening aangebracht, waarop men de vier tegenstrevers in een ballon zag plaatsnemen, hun aangezichten zwartgemaakt en uitroepend 'Adieu Chipka, we vertrekken naar de Kongo.'

De socialisten bleven totaal onverschillig. Over baron de Bethune schreven ze alleen sarcastisch: 'Hij zal in de Kamer niet veel meer zeggen dan zijn voorganger, Van Wambeke.' In feite waren ze trots over de bekomen uitslag: al waren zij ver van een zetel te veroveren, hun stemmenaantal was gestegen tot 17.000. En daar alleen de mannen mochten stemmen, betekende dit voor hen, dat in de Denderstreek reeds 17.000 socialistische gezinnen waren. De man die in Aalst de partijleiding had veroverd, August Marcel, trok van dorp naar dorp, in stoet en met de fanfare aan het hoofd, om dit feit ruchtbaar te maken.

De totale overwinning der behoudsgezinden zette in de Denderstreek de klok weer jaren achteruit. Vervolging en broodroof van al wie niet tot hun groeperingen behoorde, waren aan de orde van de dag. In alle fabrieken werden deze eruitgegooid, die als daensist of socialist bekend stonden. Tot zelfs op de FFR lieten ze hun macht voelen, en drongen zij er bij een paar katholieke meestergasten op aan, om deze eruit te gooien die geen lid waren van de katholieke werkmanskring.

Ik zei het al, bij de socialisten werd hun geloof in de toekomst hierdoor niet aangetast. Net als bij ons schonk hun vervolging en broodroof het gevoel, voor een heilige zaak aan het strijden te zijn. Niet alleen stapten zij met hun fanfare naar alle omliggende dorpen op, maar werden hun rijen ook nog geflankeerd door de Jonge Wachters, stuk voor stuk jonge mannen die tot net álles bereid waren. Zij toonden zich even hard en onverzoenlijk tegenover de behoudsgezinden, als deze zich tegenover hen betoond hadden.

Hun oude getrouwen, een André Van der Meersch, een Jan De Meeter, raakten naar de achtergrond verdrongen. Het was de aankomende generatie die meest in hun partij te zeggen kreeg. Was August Marcel partijvoorzitter

geworden, zijn broer Jan stond aan het hoofd van alle propaganda. En toen Jan de Meeter zijn herberg 'De Bastille' verliet, aan de Sintannabrug, ging Jan Marcel er onmiddellijk zijn intrek nemen om er als het ware een bijlokaal der socialisten van te maken. Hij herdoopte 'De Bastille' ten andere in 'Het Volkshuis'. Ondertussen moeide Henri Flips zich steeds meer met de vakbonden en begon Alfred Nichels op partijvergaderingen zijn woordje te plaatsen.

De buitenwereld merkte weinig of niets van dit alles. Voor iedereen in het stadje was Van der Meersch nog steeds de spil van alle socialistische activiteiten, en dit terwijl hij alleen nog in het Onpartijdig Komiteit zetelde, met mij. Van hem hoorde ik, dat Adolf De Neef dan zijn beroemdgeworden zangkoor gesticht had, samengesteld uit de kinderen hunner partijleden. Het ging de glorierijke naam 'De Volkskinderen' krijgen en zou meer dan alle andere bedrijvigheid tot de roem en bloei hunner partij bijdragen. Heel wat dezer zangertjes zouden jaren later met trots mogen mededelen, dat ook zij tot 'De Volkskinderen' hadden behoord. Overal traden zij op, de jongetjes met een rood petje op het hoofd, de meisjes met een rode strik in de haren, en nimmer had iets meer psychologisch effect gemaakt op het gemoed dezer eenvoudige volksmensen, ook hún kind te zien optreden en liederen te horen voordragen.

Adolf De Neef, de stichter ervan, is een dezer stille en onbaatzuchtige werkers hunner partij geweest. Nergens werd ooit zijn naam vernoemd, nergens zijn bijzonderheden over hem en zijn leven beschreven. Alleen dat hij een drietal jaren later naar Engeland uitweek, niemand weet om welke reden, en bij het naderen van zijn al te vroegtijdige dood, in 1912, naar het vaderstadsje terugkeerde. Pas dan zou men in het socialistisch weekblaadje *Recht En Vrijheid* een kort 'in memoriam' aan hem wijden.

Maar met bloemen, kransen en liederen verwelkomden 'De Volkskinderen' Edward Anseele, als deze officieel bezoek bracht aan het partijlokaal op de Saskaai. Toch was het geen aangename boodschap die hij te brengen had. Het blad *Vooruit* was op groter formaat beginnen verschijnen, en waar dit reeds een nijpend tekort in kas bracht, werd het blad ook nog – net zoals het mij gebeurde – in een onophoudelijke reeks processen betrokken. Men stond aan de rand van het failliet en alleen de

Strijdpennig – de centjes die de arbeiders van het Vlaamse land aan hun dagblad offerden – kon en moest deze afgrond vullen.

Het was vier jaar geleden dat Anseele nog de stad bezocht had, en dit toen men het te kleine lokaaltje in de Sintjorisstraat verliet, om zich in de nieuwbouw op de Saskaai te vestigen. Toen hij uit het station het plein betrad, stond men daar met honderden opgesteld om een machtig ‘leve Anseele’ te laten horen, en ook nog in koor de Marseillaise te zingen. Het was hun bedoeling geweest, hem met de fanfare te begroeten en in stoet naar het lokaal te brengen, doch dit was hen verboden geworden. Toch had men niet kunnen beletten, dat een zee van volk daar aan het station was toegestroomd en Anseele als het ware naar hun lokaal toestuwde. Daar werd hem dan als een ruiker bloemen een partijoverzicht aangeboden: ‘Wij bezitten een machinale bakkerij, een katoenbewerkerbond, een weerstandskas, een propagandaclub, een weversbond, een vrouwenvereniging, een Jonge Wacht, een muziekkorps, een turnclub en een kinderkoor.’ Maar ondanks dit alles kon men Anseele slechts 54,60 frank ter hand stellen, om het blad *Vooruit* te redden.

Nauwelijks was dit achter de rug, of een nieuw sos volgde, nu vanwege hun eigen socialistische tabakfabriek ‘De Rode Leeuw’. Nadat zij op de zolder van Josse Nichels begonnen waren met roltabak te spinnen en daarna op de Zoutstraatpoort een leegstaand kolenmagazijn konden huren, bleken weinigen in het Vlaamse land deze roltabak te begeren, zelfs niet eens de socialistische coöperatieve winkels. Dan konden zij echter de markt in het Walenland veroveren, waarvan voornaamste afnemer de socialistische coöperatieve ‘L’Alliance’ was, die in een jaar tijd voor 5.543 frank roltabak aankocht. Het vroegere kolenmagazijn was op zijn beurt te klein geworden en dan kon men in de Korte Zoutstraat een groot gebouw huren, waar een steenkapperij het bedrijf had stilgelegd. Deze lokalen werden gehuurd voor de som van 1100 frank in het jaar. Het contract werd echter niet afgesloten op naam van ‘Coöperatieve De Rode Leeuw’, maar op naam van bedrijfsleider Chevalier. De anderen namen dit niet en deden beroep op de partij. Met gevolg dat het bedrijf onder partijcontrole kwam. Wat in feite betekende, dat de tabakfabriek nu deel uitmaakte van de coöperatieve ‘Hand

aan Hand'. In de lokalen der Korte Zoutstraat werd meteen ook een herberg geopend, die als een tweede socialistisch lokaal werd beschouwd.

Dit alles moest ik even aanhalen, als voornaamste socialistisch partijnieuws. Met ook nog, net als bij ons, het samenbundelen van alle kleine ziekenbondjes tot een definitieve algemene bond, naar het voorbeeld van de Bond Moyson te Gent. Ook hier kwam Victor De Geyter aan het hoofd te staan.

Weinig of niets had André Van der Meersch nog met dit alles te maken, behalve dan dat hij de bezoekers van hun lokaal een pint bier mocht overreiken. Maar als lid van het Onpartijdig Komiteit – door hun partij als vrijwel nutteloos beschouwd – kreeg hij nieuw werk op de plank bij het sluiten der vlasfabriek. Deze vlasfabriek was opgericht geworden in de oude gebouwen der fabriek Leirens in de Pontstraat. Alleen door de laagste lonen van het hele Vlaamse land uit te betalen, en door onwettig vooral kinderen aan het werk te stellen, had ook deze fabriek zich enkele jaren kunnen handhaven. Nu was echter alles definitief achter de rug en werden de arbeiders – meestal kinderen – de poort gewezen.

Alhoewel het een katholieke fabriek was, stelde ons Onpartijdig Komiteit een schrijven op, dat aan het stadsbestuur werd bezorgd, en waarin werd gevraagd de slachtoffers hulp en steun te willen schenken. Naast mij tekende echter niet alleen André Van der Meersch, maar ook nog de broodvoerder hunner coöperatieve, Domien Bocqué, die bode hunner vakbonden was geworden en Van der Meersch ook op deze laatste plaats zou wegduwen.

Toch bracht Van der Meersch ons schrijven nog zélf bij burgemeester Gheeraerds en stelde hij hem de vraag, of de socialistische fanfare op de Grote Markt concert mocht geven, gepaard met een geldomhaling ten voordele der getroffenen van de vlasfabriek. Hij kreeg tot antwoord: 'Het is niet nodig geld in te zamelen, het zijn meestal katholieken die er werkten en die zullen in de werkmanskring 6 frank onderstand per week ontvangen, tot ze ander werk hebben gevonden... Wat de niet-katholieken betreft, die zullen door de stad 2 frank per week worden uitbetaald, wat meer dan voldoende is.'

En wat burgemeester Gheeraerds niet had willen uitspreken, schreef zijn vriend Van de Putte in *Denderbode*: ‘Groene en rode socialisten, zorg zélf voor uw mannen, wij zullen voor de onze zorgen.’

De steenbakkers uit het Brusselse vierden hun jaarlijks feest, met broer Adolf als erevoorzitter in hun midden. Zij wisten, deze eenvoudigen, dat hij ook om hén meer dan drie jaar alleen nog mis had mogen lezen in een afgesloten kapel te Aalst. Zij stelden die dag een verzoekschrift aan kardinaal Goossens op, om pastoor Daens mis te laten lezen in het Brusselse. Na ruggespraak met staatsminister Beernaert was de kardinaal hiermee akkoord. Niet zozeer uit medelijden zoals de steenbakkers, maar vooral uit politieke berekening wou men hem een armzalig betaald plaatsje bezorgen. Ook voor Stillemans was het best, maar dan toch nog op voorwaarde: dat Adolf geen meetings meer gaf of bijwoonde, en niet meer meewerkte aan politieke bladen.

Voor de groep behoudsgezinden te Aalst, die onze totale ondergang gezworen hadden, was dit een te mild einde. Om de gemoederen maar weer eens op te zwepen schreef *Denderbode* ‘dat Daens uit blijdschap hierom het lokaal der socialisten had bezocht, er iedereen op een glas bier trakterend en de hand drukkend tot vaarwel’. Het was zo onzinnig als maar kon. Omdat Van der Meersch en ik het Onpartijdig Komitee vormden en ik een schrijven aan hem had te bezorgen, was ik het zelf weest dragen. Waarom het met de post te laten versturen, als hij als waard in ‘Hand Aan Hand’ op nog geen honderd meter van mijn huis woonde? Doch met alleen maar te schrijven dat het ‘Daens’ was geweest, bracht *Denderbode* maar al te graag verwarring tussen Pieter Daens en priester Daens.

Een paar dagen later liet kardinaal Goossens weten, dat Adolf dan voortaan mis mocht lezen in het meisjespensionaat van de Visitatie, te Schaarbeek, en hiervoor een ereloon van 3000 frank in het jaar zou ontvangen. Op de drempel van mijn huis nam hij hierop afscheid van alle samengestroomde daensisten. In de Molenstraat en tot aan de IJzerenweg stonden de mensen opeengepakt. De muzikanten onzer fanfare hadden gevraagd hem een afscheidsserenade te mogen geven. De vensters van ons huis op Chipka stonden geopend en vanuit het bovenraam keek Adolf toe,

omringd van het bestuur der volkspartij. Hij zag al dat volk, voor en rond Chipka, tot aan het kapelleke van de Werf, tot tegen de vismijn aan de kaai van Arabi. Hoeveel? Zes, zeven, acht duizend man, en wellicht nog meer. Hij hield de schoonste toespraak van zijn leven. Zijn stem klonk helder, tot aan de Sintannabrug... – ‘Ik zeg u niet vaarwel,’ zei hij, ‘maar tot wederziens. Tot mijn laatste levenssnik zal ik werken en strijden tot opbeuring en lotsverbetering van ons volk.’

Ook *Denderbode* wenste hem vaarwel toe, maar op háár manier: ‘We zijn er vanaf, van de beroemde rustverstoorder en gekende scheurmaker. Wel moge het hem bekomen, geluk op zijn reis.’

Het was alles een ietsje té voorbarig. Toen algemeen bekend was geraakt, dat hij naar dit meisjespensionaat zou gaan, ontving de overste ervan een massa protestbrieven. En in eerste plaats van ouders, die dreigden hun dochters uit het pensionaat weg te nemen, als Adolf daar de mis las. De verontruste overste stuurde nog gauw een noodkreet naar de kardinaal, en door nogmaals tussenkomst van Beernaert werd Adolf voorgesteld, dan maar mis te lezen bij de broeders Alexianen... een huis voor gestrafte en ziekelijke priesters.

Dit was het inzicht der katholieke bewaarders geweest, sinds 1894: Adolf te verplichten mis te lezen bij gestrafte of geesteszieke priesters. Het was niet voldoende hem deze vernederende plaats aan te bieden, het moest ook nog vergezeld gaan van allerlei beschamende voorwaarden. Pas als alles definitief achter de rug was, schreef Adolf in het weekblad van Plancquaert: ‘Onder de vernederende omstandigheden was ook nog het verbod, de voet te zetten in het gesticht der broeders zelf, en andere dingen welke ik onnodig acht voor het ogenblik bekend te maken.’ Hij heeft ze trouwens nooit bekend gemaakt, zelfs aan mij niet. Dergelijke voorwaarden beroofden hem zelfs de schijn van eerherstel. Hij beklagde zich hierover bij de kardinaal, maar kreeg tot antwoord: ‘Ik kan u niet herstellen in uw eer van priester, dat is de zaak van uw bisschop van Gent.’

Nog niet zo lang geleden had de rector der universiteit van Leuven, mgr. Abbeloos, hem gezegd: ‘Er is geen enkele reden om u te doen mislezen in het geheim, waarom dat zo lang verdragen?’ Nu hij echter naar een tuchthuis of gekkenhuis voor priesters werd gestuurd, was ook voor hem dit

het laatste. Hij weigerde. Het allemaal moe geworden schreef hij naar Stillemans: 'Ik zal de mis niet meer met gesloten deuren lezen. Sinds vier jaar onderga ik deze ontorende straf en heb ik moeten kiezen tussen mijn burgerrechten en mijn eerherstel als priester. Ik heb gehoorzaamd en verzaakt aan mijn zetel in het parlement, en toch komt het eerherstel niet. Er blijft me dus enkel over, mijn burgerrecht en mijn politieke vrijheid te hernemen. Uwe Hoogw. heeft me de benijdenswaardige en eervolle positie ontnomen die ik bekleedde in de Belgische Kamer, het is billijk dat men mij een ongeveer gelijkwaardige positie bezorgt.' En hij verlangde van de bisschop antwoord 'ten laatste aanstaande dinsdag,' zoniet zou hij zijn houding in de pers verantwoorden.

In afwachting van deze dinsdag werd door mij de 'Priester Daenspenning' opgericht, een fonds bijeengebracht door centjes van alle partijleden, om de pastoor een bestaan te verzekeren. Adolf zelf zei erover: 'Wij zijn zeker dat het geld niet zal ontbreken. Het Vlaamse volk, waarvoor ik mij geslachtetoffer heb, zal mij niet in de steek laten.'

Onmiddellijk nam Stillemans contact met de kardinaal en met Beemaert. Zij waren van oordeel, dat het best was Adolf niet per brief te antwoorden, maar hem naar het bisdom te roepen en in bijzijn van getuigen schriftelijk te doen verklaren, dat hij zich uit de politiek terugtrok. En als hij dit deed, hem de mis te laten lezen in de Brusselse parochie van miserie, de Finisterre, en hem hiervoor een ereloon van 3000 frank in het jaar toe te kennen.

Hij werd dan naar het bisdom ontboden, maar ging niet. Pas twee dagen later antwoordde hij, of de bisschop hem schriftelijk wou laten weten wat hij verlangde. Woedend schreef de bisschop 'dat nóg strengere maatregelen zouden getroffen worden'. Adolf antwoordde: 'Indien de bisschop nog strengere maatregelen wil treffen, zal ik deze met hetzelfde geduld en dezelfde gelatenheid ondergaan.'

Op 3 december viel de beslissing. Aan Adolf werd meegedeeld: 'Daar gij door uw hardnekkigheid ernstig de kerkelijke tucht en het bisschoppelijk gezag hebt aangetast, zijn wij tot onze droefheid verplicht u het opdragen van de Heilige Mis te verbieden.'

Met in het hart haat jegens de Kerk, schreef smid Lambrecht, de trouwste volgeling van Adolf, in het blad *De Klok*: 'Er bestaat in ons land een bende schavuiten die zich katholiek noemen, maar een bloedige kanker zijn, kerels wier enige deugd erin bestaat de geldbeurs te bezitten. Deze kerels hebben priester Daens de plaats ontnomen welke hem reeds was beloofd, en betaalden een gewetenloze pers om alle verdere onderhandelingen te doen mislukken. Hun werking wordt weer bekroond: pastoor Daens is zonder broodwinning. Schurken, dit zal ons volk onthouden!'

De socialistische bladen bleven gematigder. *Le Peuple* schreef: 'De arme geestelijke heeft geen altaar meer om er zijn mis te lezen en zijn priesterambt uit te oefenen. Hij moet dan ook de enige weg nemen die hem nog overblijft: terugkeren in het burgerlijke en politieke leven.'

Met haast gelijkkluidende woorden formuleerde Adolf het zelf, in het blad *Het Recht*: 'Er blijft me niets anders over, dan mijn burgerrecht en mijn politieke vrijheid te hernemen.'

Enkele dagen later liet Ducatillon aan kardinaal Goossens weten, dat de christen volkspartij op kerstdag een buitengewoon congres zou houden, 'om onder meer de toestand van pastoor Daens te onderzoeken en maatregelen dienaangaande te treffen'.

Het was in feite de mededeling, dat het daensisme wou breken met de kerk. De extremisten Plancquaert, Ducatillon en Pauwels drukten hun stempel op dit congres, dat inderdaad de breuk tussen het daensisme en de kerk tot gevolg had. Gematigder aanhangers wensten dit congres niet bij te wonen. Ook deze van de Brusselse *Justice Sociale* daagden niet op, Carton de Wiart stuurde een brief waarin hij het betreurde de bijeenkomst niet te kunnen bijwonen.

Het betekende ook het einde der betrekkingen met de *Justice Sociale*. Adolf noemde hen 'verraders der democratische zaak', 'salondemocraten' en tenslotte ook nog 'gepommadeerde paljassen'. Helemaal ongelijk had hij niet: vier jaar later, in 1902, zouden ze reeds met de ganse rechterzijde tegen het algemeen stemrecht zijn. Datzelfde jaar verscheen trouwens het laatste nummer der *Justice Sociale*.

Alhoewel de liberale en socialistische bladen bekendmaakten, dat Adolf geen priester meer was – ‘Hij is niets anders meer dan Meneer Daens’ – toch verlangde Adolf nog steeds nadruk erop te leggen, dat het alleen maar een politieke aangelegenheid was, die met zijn aanhankelijkheid aan de kerk en het kerkelijk gezag niets te maken had. Met weemoed, en ook met wat spijt, zei hij: ‘Wanneer men in het christelijk geloof is opgevoed, laat men zijn overtuiging niet meer varen op zestigjarige ouderdom.’ Bleef hijzelf de mis bijwonen als een gewoon gelovige, een groot deel der daensistische arbeiders uit het Aalsterse zette vanaf die dag nooit meer een voet in de kerk. Het was een reactie op de uitingen van satanische vreugde bij de rijke behoudsgezinden. Nu hun wensdroom vervuld was, pakten ze met allerlei straatliedjes uit, waarin de gebeurtenissen op smadelijke toon bezongen werden. Een ervan had tot refrein: ‘Donsjke, Donsjke, uwe rok valt af.’ En een ander luidde:

*Wie heeft hier zijn kleet beklekt
Wie heeft de geus zijn kont gelekt?
't Is Loekedoe...*

*Wie speelde vriend met straatkapoen
Wie moet nu zijn kleet uitdoen?
't Is Loekedoe...*

*Wie stookte hier de klassestrijd
Wie is de schuld van straatlawijt?
't Is Loekedoe...*

1899: De Stokslagers

Het jaar 1899 is een der bewogenste geweest, niet alleen in de geschiedenis van de sociale strijd te Aalst, maar ook in ons eigen leven. Ik zou het in de eerste plaats over de dronken overwinningsroes en de machtswellust der katholieken moeten hebben, die door hun totale zegepraal in de verkiezingsstrijd meenden met nu niets of niemand nog rekening te moeten houden, en hun haast nog feodale heerschappij herstelden en met gewapende knokploegen alle andersdenkenden van de straat wegknuppelden. Politie, pompiers en burgerwacht werden omgevormd tot stormafdelingen, die zelfs een speciale soort kardoezen kregen, die men 'werkstakers-kardoezen' noemde. Hieraan werden de katholieke Jonge Wachters toegevoegd, die door de straten marseerden met in de hand hun zware stokken, voorzien van snijdende ijzeren ringen – velen onder hen begonnen ook revolvers te dragen – om de straat voor zich alleen te houden. Het werden keurbenden, die door terreur de tegenstander het zwijgen zouden opleggen.

Maar vooraleer deze woelige dagen te beschrijven, de gevechten en het meedogenloze van hun optreden, moet ik het toch ook even over de crisis hebben, die weer met zijn afschrikwekkend hongergelaat het aan zijn lot overgelaten fabrieksvolk aangrijpsde. De katholieken waren nu weer volledig meester, en dát was voor hen het voornaamste. Honger en tekort telden niet, crisis en ondergang van het volk uit de fabrieksbuurten raakte hun kouwe kleren niet. Zij regeerden, zij waren de meesters, en wee de socialist, wee de daensist, die nog de stem zou durven te verheffen.

Maar de crisis stak dan de oren op. In geen enkele fabriek had men een paar jaren geleden aan de vraag naar garens, dekens en dweilen kunnen voldoen. Men werkte met dagploegen en met nachtploegen, en men zette bij dag de kinderen aan het werk en bij nacht de jonge meisjes. Zij hadden te werken in een koortsachtig tempo, van 5 uur in de ochtend tot 10 en 11 uur in de avond, met onder middag slechts een half uur schafttijd. Maar pas hoorde men over de crisis en begon men iets kleinere winsten te maken, of

men liet alleen nog de kinderen bij nacht werken... óf men legde gewoon de fabriek stil. Zij vervaardigden wat, en dank zij de laagste lonen en de langste werkdagen van heel Europa, konden ze op buitenlandse markten hun koopwaar kwijtraken en er een fortuin mee oprapen. Maar nauwelijks liet zich de crisis voelen, of ze lieten alles in plan. Alleen de nachtploeg liet men aan het werk, de meisjes van 15 tot 19 jaar, omdat men die de allerlaagste lonen mocht uitbetalen... En, ik ben het zat het allemaal te verzwijgen, omdat de meestergasten van de liefste en de mooiste onder hen ontierend misbruik konden maken.

We hadden het in hartbrekende verhalen te aanhoren, te verzwijgen en het zéker niet in onze bladen te publiceren, of we werden meteen in processen wegens 'eerroof' betrokken... processen die ons een fortuin deden verliezen, want slag op slag verloren we die tóch. Zelfs het blad *Vooruit* zag ik noodkreten van haar correspondent Nichels weigeren, omdat het de totale ondergang zou kosten als ze zo iets in hun kolommen durfden te drukken. Ik wil niet de held uithangen, maar tóch heb ik erover geschreven, toen in de fabriek van de katholieke dr. De Naeyer Duitse meestergasten waren aangesteld en deze er alleen op uit waren, de nachtmeisjes met riemen af te ranselen en ze tussen de balen katoen te misbruiken. De feiten werden daarna te Dendermonde behandeld met gesloten deuren, maar tevergeefs, de daders waren reeds haastig teruggekeerd naar hun Vaderland.

En dat ik de moed bezat het aan te klagen? Deze Duitse meestergasten waren dan nog voortdurend aanwezig in de katholieke werkmanskring en hadden het er elke zondagavond met onderpastoor Ponnet over, hoe ze de vrijzinnige arbeiders – en van hún kant bekeken, de onwillige fabrieksmeisjes – konden uithongeren.

Ik moet eerlijk blijven en er meteen aan toevoegen, dat ook baron de Bethune – al was hij niet van álles op de hoogte – dit geen menswaardig bestaan vond. Bezorgd om hun toestand spoorde hij als voorzitter van de werkmanskring, en nu ook als volksvertegenwoordiger en Aalsterse schepen van Finanties, zijn leden aan 'zoveel mogelijk te sparen voor hun oude dag'. Te sparen, terwijl ze amper 1,50 frank per dag verdienden en zich hiermee alleen maar met een homp brood en wat aardappelen in zuursaus konden voeden.

De gewetenswroeging die Leo de Bethune kwelde – en ze hééft hem gekweld, dat weet ik best – werd echter niet gedeeld door Woeste. Nu Adolf niet meer in de Kamers was om hem van wederwoord te dienen, zei hij er schaamteloos, of dan toch totaal onwetend omtrent de afschuwelijkste werkelijkheid: ‘Een feit is zeker, de werkman kleedt zich steeds mooier, hij heeft een goede huisvesting, is beter gevoed dan vroeger en heeft zijn daglonen zien verdubbelen, zodat al deze klachten over het lot van de werkman ongegrond en tegen de waarheid zijn.’ En erger nog, hij voegde er ook aan toe: ‘Ik zeg een laatste woord: dat men ongelijk heeft de toestand der werkende klas in zulke sombere kleuren af te schilderen, want veel werklieden hebben overvloed.’

Te lage lonen, te lange werkdagen, overgeleverd aan de dwang en de willekeur der meestergasten, en in hun vrijheid van denkwijze beknot... Maar de grootste hinderpaal op hun weg naar ontvoogding was hun eigen grote onwetendheid. En ja, juist daarom namen zij het mijn broer Adolf kwalijk, omdat hij hen, samen met de socialisten, de ogen opende. Wij wisten het best genoeg, de meesten onder dit eenvoudige volk konden zich van niets of niets een denkbeeld vormen, zij konden niet lezen of schrijven en wat in onze bladen of de bladen der socialisten kwam, moest hen voorgelezen worden door ánderen. Geen enkele behoudsgezinde dacht er dan ook aan, iets voor scholen of voor onderwijs te doen. De katholieke schooltjes, die ze dertig veertig jaar geleden in aller haast hadden gebouwd, lieten ze voor wat ze waren. Maar iets wat steeds in hun gemeenteraad ter sprake kwam: de droom om de Sintmaartenskerk te laten volbouwen, naar de oorspronkelijke laat-middeleeuwse plannen. En hieruit bleek eens te meer, dat het van hun kant meer onbegrip was dan wat anders: op de drempel der twintigste eeuw leefden ze nog steeds middeleeuws, en dachten ze nog steeds middeleeuws.

Ondertussen hadden zij het steeds maar over ónze ‘onverdraagzaamheid’ en namen zij enkel en alleen arbeiders in dienst waarvan zij voor honderd procent zeker waren dat het ja-knikkers mochten genoemd. Onderpastoor Ponnet ging week aan week verder, met in *Denderbode* te beschrijven wat voor slechteriken wij waren, liberalen, socialisten en vooral daensisten. We

waren goddelozen die de kerken wilden in brand steken en verder leven gelijk wilde dieren, we waren ‘donsjen’, duivels die opstonden tegen de geestelijke overheid... ‘Al die de samenleving en de godsdienst storen, men moest ze opsluiten en muilbanden.’ En in zijn werkmanskring riep hij uit: ‘Zolang paster Donsj leeft zal ik hem vervolgen naar lijf en ziel.’

Wat nut had het, dat ik hem verwees naar het evangelie, volgens welk men niet de haat maar de liefde mag preken? In zijn katholieke werkmanskring werd een feestavond met geschenkjes ingericht en een ervan was een waardeloos pleisteren beeldje, een vrouw voorstellend die op de rug van een ezel neerzat. Ze hadden dit in het groen laten schilderen – groen was de kleur ónzer vlag – en op het voetstuk ook nog het opschrift aangebracht: ‘Vertrek naar Chipka.’ Van overal werden nu, onder deze katholieken, spotters als volgende opgegooid: ‘Ze gaat paster Donsj verleiden’, ‘ze moet het eens van paster Donsj krijgen’.

Misschien heeft Leo de Bethune ook hiervan niets afgeweten, zoals hij voor zo veel blind en doof is gebleven, maar toch zette hij rustig de praktijken der Oude Bewaarders voort, want als het paste liet ook hij zijn leden zich eens dik vreten. Met onderpastoor Ponnet rechts van hem en Zander Van de Velde links, zat hij aan de eretafel terwijl men stoverij met patatjes opdiende. Hij liet de schotels rondgaan en als die bij hem terugkeerden bleven er alleen nog wat patatjes over. Hierop zei hij tot zijn arbeiders: ‘Zie eens hoe ik me voor u opoffer!’ Maar zo erg opgeofferd is het ook weer niet geweest, want uit goede bron wist ik, dat al die katholieke feestjes werden gegeven, en betaáld, met het geld uit de stadskas.

Het leek erop, of de Bethune in de Kamers inderdaad de waardige opvolger van Van Wambeke-zaliger zou worden, want ook al zetelde hij daar nu reeds maanden, toch had hij er nog niet de mond geopend. Tot hij dan met één enkel woord een der meest heftige zittingen zou veroorzaken, die de Kamer ooit meemaakte. Er werd vanwege de socialisten geïnterpelleerd, omdat op last van minister Begerem een Franse priester, die revolutionaire voordrachten kwam houden, door gendarmen het land was uitgezet. De minister antwoordde hierop, ‘dat hij dit had moeten doen, omdat deze priester zinnens was in het land de opstand te prediken’. Hierop zei de socialist Journez: ‘Persoonlijk weet ik, dat het gerechterlijk parket van

Luik het met uw mening niet eens is en ook uw houding veroordeelt... en dat het alleen onder úw dwang gehoorzaamd heeft aan het bevel tot uitdrijving.’ En toen riep de Bethune tot zijn eigen en ieders verbazing: ‘Ziedaar een verklikker!’

Uit alles bleek, dat het hem zo maar uit de mond moest zijn gevallen. Maar wit wordend zag hij een hoop socialisten hun banken verlaten om naar hem op te dringen. Journez riep: ‘Hebt gij gezegd dat ik een verklikker ben?’ De anderen riepen: ‘Jaja, dat heeft hij gezegd.’ En pal vóór de Bethune staande, gooide Journez hem toe: ‘Dan zijt gij een lafaard.’ Bastien drong eveneens naar de Bethune op, om te roepen: ‘Ik zal u buiten een paar muilperen toedienen.’

Zijn kleine blauwe oogjes schoten vol water, zijn neusvleugels trilden. De arme edelman zag eruit als een leurder die de hele dag in de regen heeft gelopen. Zijn uitleg was dan ook zo flauw en zo bespottelijk als maar mogelijk. Hij stotterde: ‘Men heeft de zin mijner woorden niet begrepen... In elk geval, wat ik ook mag gezegd hebben, ik trek het in.’ Men verzekerde mij, dat hij nog met moeite te Aalst is geraakt en thuis twee uur in onmacht heeft gelegen. Heel de adellijke familie der de Bethunes was aan het huilen, doch met de hulp van dokter Monfils kwam hij er weer bovenop.

Maar zoals ik over vorig jaar meedeelde, was er toen herrie geweest in het station, waar vooraanstaande katholieken broer Adolf hadden beledigd. Ik zou het toen al in geuren en kleuren meegedeeld hebben, maar ik wou wachten naar het proces dat nu volgde, om het zo objectief mogelijk weer te geven. Het proces begon in januari, en volgens getuigen die de herrie meemaakten zag het er als volgt uit... Liberale dagbladverkoper Adolf De Sadeleer had in het station aan Adolf Daens het blad *L'Etoile Belge* bezorgd. Lodewijk Camu kwam iets later het station binnen en zag onder de overkapping Adolf op een bank zitten, het blad *L'Etoile Belge* lezend. Nóg iets later kwam de katholieke voorman Achiël Eeman binnen, en die verlangde van de katholieke dagbladverkoper Meganck het blad *Le Patriote*. Meganck zegde: ‘Ik heb *Le Patriote* niet meer, mag het niet de *Etoile Belge* zijn?’ Waarop Eeman dan met koleirige ogen: ‘Ik lees geen slechte gazetten.’ En Meganck: ‘Waarom niet, paster Donsj leest ze wel!’

De Sadeleer, Meganck, Camu en Van der Smissen hoorden hoe Eeman hierop Adolf scheldwoorden naar het hoofd begon te slingeren, en onder meer schreeuwde: 'Ge zijt godverdomme 'ne smeerlap, 'ne lafaard, 'ne vaartkapoen... Doe uw kleed uit!' Hierop hoorden ze Adolf antwoorden: 'Waarom? Wilt gij het misschien hebben?' Dat eigenste ogenblik kwam ook nog burgemeester Gheeraerds aan, die de ruzie hoorde en tot Eeman zei: 'Achiël, maak er u geen kwaad bloed meer in, hij is het niet waard.'

Zelfde getuigen hebben hierop Adolf tot burgemeester Gheeraerds horen zeggen: 'Ook gij zijt 'ne lafaard... Ge kunt me nu door uw politie laten aanhouden, zoals ge ook mijn vrienden hebt doen aanhouden.'

Daar burgemeester Gheeraerds echter als eerste getuige aan het woord kwam, werd door hem niet het begin der ruzie geschetst, maar pakte hij er onmiddellijk mee uit 'dat Adolf Daens hem voor lafaard had uitgemaakt'. Iets waarop Adolf hem onderbrak, om de feiten recht te zetten. Adolf zei ook nog: 'Ik was niet zinnens dit proces in te spannen, maar wat ik reeds vanwege de heer Eeman heb moeten verduren is té erg. Deze achtbare persoon heeft ook nog in het station te Aalst naar mij gespuwd. Later werd ik te Brussel door hem en andere behoudsgezinden van Aalst aangevallen, maar toen enkele Brusselaars mij ter hulp kwamen kozen ze het hazenpad... En wat zie ik nu? Ik span een proces in wegens smaad en beledigingen, mij toegebracht, en als beledigde zit ik op de bank der beschuldigen, terwijl Eeman en Gheeraerds er moesten zitten.'

En inderdaad, Adolf bleek de schuldige: hij werd veroordeeld tot twee boeten van 5 frank, voor smaad en beledigingen aan burgemeester Gheeraerds en Achiël Eeman, plus de kosten van het proces.

Het zou nu niet meer ophouden, met ons op alle mogelijke manieren te beledigen. Een maand later werd onze zuster, getrouwd met de wijnreiziger de Galan, ernstig ziek. Alleen omdat zij onze zuster was – het lieve mens heeft zich nimmer met politiek bemoeid – werd haar handeltje in de grond geboord en was haar echtgenoot verplicht geworden een broodwinning te zoeken als reiziger in olie en wijnen... iets wat hij dan nog in het verre Walenland had te beoefenen, waar niemand 'de Daensen' kende. Wij vonden het nodig haar de laatste sacramenten te laten toedienen, maar toen men hoorde dat het onze zuster was zei men spottend: 'Kan paster Donsj haar

niet zélf de biecht afnemen?' Nauwelijks was het nieuws bekend, dat onze zuster stervende was, of in de nacht kwamen dronken mannen onder het raam van de ziekenkamer huilen en tieren, en de meest onhoorbare verwensingen uitbraken. Zij stierf, en op vrijdag 10 februari had de begrafenis plaats. In de kerk hadden een aantal behoudsgezinden plaatsgenomen, niet om de laatste eer te bewijzen, maar met papier en potlood bij zich om elkeens naam te noteren, die het waagde het lijk te groeten en ons innige deelneming te betuigen.

Is het mijn schuld geweest, dat zelfs ik weldra geen pastoors meer kon horen of rieken? Onderpastoor Ponnet liet een karikatuur van Adolf in *Denderbode* plaatsen: een uil met een pastoorskop. Pastoor Van de Putte uit Denderhoutem maakte ons vanop de preekstoel uit voor rotte vis. Kanunnik Verschueren liet in zijn bladen *Landwacht* en *Fondsblad* de meest gemene aantijgingen tegen Adolf verschijnen. En in woede antwoordde ik: 'Gij durft schrijven dat priester Daens zijn kleed niet eerbiedigt. En uw kleed, meneer de kanunnik? Eerbiedigt gij uw kleed met die vuile lafhartige leugens in uw bladen op te nemen, en dan vanachter uw gouden brilletje te staan lachen omdat ge weer enige onwetende boeren hebt opgehitst?' En de weerzin welke soms zo fel in mij op, dat ik het vergat geestig of gevat te antwoorden, maar in woede – proces of geen proces – in mijn bladen schreef: 'De mannen die in Aalst regeren zijn geen katholieken, nooit zijn het katholieken geweest, maar gelukzoekers die de katholieke partij vermoord hebben... Hoort ge mij, menen? Assassiné, vermoord.'

Ik kon het de socialisten vanzelfsprekend niet kwalijk nemen, maar ik moest toch met bitterheid in het hart toezien, hoe de vervolgingswaan van het behoudsgezinde stadsbestuur alleen óns gold en zij met betrekkelijke rust werden gelaten. Men moedigde ze niet aan, verre van daar, maar men liet ze daar op hun Saskaai en in hun bijlokale vergaderen en bonden sluiten en groeperingen in leven roepen.

Toen weer de dag van Eén Mei naderde waagden de socialisten het, een brief aan het stadsbestuur te bezorgen om deze dag van Eén Mei als officiële feestdag te erkennen. Zo maar, alsof in dat stadsbestuur alleen maar vrienden en kennissen van hen zaten. Maar hier de bewuste brief, waarvan

ik afschrift kon krijgen: ‘Graag zouden wij zien, dat de dag van Eén Mei door het stadsbestuur zou gevierd worden als een bijzonder feest van de Arbeid, dat de stadswerklieden en stadsbedienden die dag zouden verlof hebben mét uitbetaling van loon, dat het belfort zou bevlagd worden en de beiaard bespeeld, dat de stadsscholen zouden gesloten worden en de onderwijzers met hun leerlingen aan onze betoging zouden deelnemen...’

En toen ik dat allemaal las, dacht ik: ‘Is dat nu argeloosheid van hun kant, of is het léf, of doen zij reeds gewoon alsof hún samenleving reeds is opgericht?’ Maar omdat alle aan het stadsbestuur gerichte brieven in de gemeenteraad moeten besproken worden, haastte ik me erheen om te horen hoe hierop zou gereageerd worden. Ik hoorde de burgemeester met van verontwaardiging trillende stem de brief voorlezen, en dan zeggen ‘dat hiervan onmogelijk sprake kon zijn, daar slechts enkele arbeiders, en dan nog socialisten, zo iets verlangden’. ‘Ten andere,’ zei hij, ‘het revolutionaire karakter dat aan dit feest gegeven wordt, legt een katholiek bestuur de plicht op, dergelijke nieuwigheid niet aan te moedigen.’ Daar waren alle gemeenteraadsleden het volkomen mee eens, maar gemeenteraadslid Romain Moyersoën – de enige die blijk gaf van bredere kijk op de dingen – die zei: ‘Als het toch zou toegelaten worden die dag te vieren en te betogen, moet het stadsbestuur of de politie eisen, eerst de opschriften te zien die men in deze stoet gaat dragen.’ En meteen moet ik ook eraan toevoegen, dat Romain Moyersoën de eerste der jongere katholieken is geweest, die ons tenminste op een eerlijke manier zou bevechten.

Maar zo weinig interesseerden de socialisten zelf zich aan het antwoord van het gemeentebestuur, dat zelfs niemand van hen het de moeite waard vond deze zitting bij te wonen. In hun blad *Vooruit* riepen ze alleen maar de partijgenoten op: ‘Hou de kinderen van school weg, zodat men met het hele gezin aan de optocht en de feestelijkheden kan deelnemen. Partijgenoten, allen het werk gestaakt en in massa deelgenomen aan de stoet!’ En dat deden ze dan ook. Trommelaars en klaroenblazers doortrokken de volkswijken, alsof ze de soldaten van een leger het ‘verzamelen’ meedeelden. Met allen een brandende rode lampion in de hand stapten ze op, om een eindeloze lichtstoet te vormen. En het glanspunt van hun optocht was een met bloemen versierde wagen, waarop een aantal kinderen kransen vlochten

om ze de held van deze dag aan te bieden: een arbeider in zijn dagelijkse werkpak, zittend als op een troon. Op de Grote Markt aangekomen zongen ze dan met zijn allen de Marseillaise. Ik heb ze niet geteld, maar ze waren met een tweeduizend.

Misschien heb ik het al gezegd, maar als mieren bouwden zij midden de bestaande maatschappij een eigen en totaal andere maatschappij op. Als een rusteloze mier sleepte elk partijlid zijn eigen klein aandeeltje bij, geen rekening houdend met hinderpalen of vermoeyenis. Het was hun niet voldoende reeds een drietal lokalen in de stad te bezitten, ze begonnen overal wijkclubs in te richten, met een herberg waarin hun eigen vlag stond. Zij droegen de namen van een hunner grote voorgangers: de club Van Beveren, de club De Paepe, de club Jan Byl. De een was gelegen op Mijlbeek, de ander op Schaarbeek, deze in de wijk Osbroeck, gindse op de Zoutstraatpoort. Geen enkele volkswijk bleef nog over, of ze bezat haar eigen wijkclub met twee- driehonderd leden. En geen stoet of optocht of meeting kon gegeven, zonder dat al deze wijkclubs met de vlag vooraan naar het lokaal op de Saskaai opstapten. Zij aten het brood der socialisten – elke week werd in ‘Hand Aan Hand’ reeds vijfduizend kilo brood gebakken – zij haalden hun kruidenierswaren, kleren, klompen, schoenen, vlees, bij de socialisten. Zij leefden inderdaad, zoals Anseele het hun jaren geleden had moeten inpompen, ‘verenigd’.

Hun ziekenbond was een zeer sterke maatschappij geworden, die bij ziekte of ongeval de leden 7,50 frank per week uitbetaalde, plus kosten van geneesheer en apotheker. En uitrekenend hoeveel hun ziekenfonds jaarlijks aan apothekers had uit te betalen, werd meteen de vraag geopperd of ze bij hun eigen kruideniers- en andere winkels ook geen eigen apotheek zouden openen. Iets wat ze meteen ook zouden gedaan hebben, was er toen onder hun partijgenoten reeds een apotheker te vinden geweest.

Onze stad zou dit jaar 1899 alleen nog woelingen en straatgevechten kennen, naar aanleiding van Woeste's ‘jubelfeest’, dat de behoudsgezinden wilden vieren voor de 25 jaar waarin hij als volksvertegenwoordiger van Aalst was opgetreden. Samen met liberalen en socialisten zouden wij van de straat weggeknuppeld worden.

Het moet u dan ook niet verbazen, dat wij ons samen met liberalen en socialisten in verdediging opstelden. Het begon er reeds mee, toen we met deze andere partijen verbond wilden aangaan, om samen te strijden bij de komende gemeenteverkiezingen. Wij waren reeds al te lang in de hoek gedruimd, en dit door onze eigen schuld bang te zijn om kartel te vormen met de linkse partijen. Zonder ook nog met iemand rekening te houden, lieten mijn broer en ik in een 'Manifest aan het volk' weten, dat wij om het even welk kiesverbond zouden sluiten welke het belang onze partij eiste, 'steeds indachtig zijnde dat een partij als de onze, die naar vernieuwing en hergeboorte der samenleving streefde, zoveel mogelijk gemeenschap moest vermijden met partijen of leerstelsels die op het verleden berusten'. En met ander woorden, ook wij waren nu 'linksen' geworden.

Het gehuil dat hierom in het katholieke kamp moest opgaan, kon ons voor geen barst meer schelen. Men had ons deze enige overblijvende weg opgejaagd, en spijt erom hadden we niet meer. In mijn *Land Van Aalst* liet ik weten: 'Het zou onze christene volkspartij het grootste hartzeer doen, moest het opperhoofd der kerk, de paus van Rome, een beslissing uitvaardigen om priester Daens te verbieden zijn verlossingswerk voort te zetten, doch in géén geval zou dat ons vooruitstreven kunnen intomen... De gelederen gesloten en immer voorwaarts! Dat één gedachte u allen geleide en sterke: te weten dat gij te midden van al dit woelig strijden maar één soort vijanden hebt, zij die u uitbuiten... en maar één soort bondgenoten, zij die naast u en mét u lijden.'

Het was mijn innigste overtuiging geworden. Ik was een christenmens en dat zou ik godzijdank tot het einde mijner dagen blijven, maar ten volle de draagwijdte mijner woorden beseffend liet ik weten: 'Die werkt en strijdt voor het algemeen stemrecht doet meer goed, dan iemand die van de morgen tot de avond in de kerk zou zitten en alle dagen zou vasten op water en brood.'

Met de socialisten betoogden we tegen de schandelijke 'bloedwet' die nog steeds niet afgeschaft was, het systeem van door het lot te laten bepalen wie wel of niet soldaat had te worden... zodat de rijken zich konden vrijkopen voor de som van zestienhonderd frank. Met de socialisten en liberalen betoogden en manifesteerden we voor algemeen stemrecht en

evenredige vertegenwoordiging. En toen deze betogingen en manifestaties verboden werden, stond ik naast de vooraanstaande liberalen en socialisten op het podium hunner lokalen, om met klem hiertegen te protesteren.

Op een dezer protestmeetingen stond de socialistische voorman Wauters recht, om openlijk hulde te brengen aan pastoor Daens, de enige priester die de moed had het verplicht onderwijs te verdedigen. In naam van Adolf dankte ik gezelschap Wauters, en gaf hem de verzekering dat de christen volkspartij zich bij de meeste punten van hun programma aansloot en er samen mét hen wou voor strijden. Wauters drukte me ontroerd de hand en zich naar de zaal wendend riep hij uit: 'Ik moet de socialisten van Aalst gelukwensen om het bondgenootschap met zulke oprechte mannen.'

Toch moet erbij gezegd, dat onze partijgenoten de Roelanders niet steeds voor honderd procent achter ons en naast ons stonden. Zowel Aloïs De Backer als de jonge Petrus Van Schuylenbergh keurden wel ons akkoordgaan met de linksen goed, maar moesten voortdurend laten horen dat dit slechts een 'noodmaatregel' was.

Natuurlijk probeerden de katholieken op alle mogelijke manieren dit verbond met de linksen te kelderen. *Denderbode* aarzelde niet een 'brief van een liberaal' op te nemen, waarin deze schreef dat de liberalen bereid waren de daensisten te laten vallen, als de katholieken mét hen voor de evenredige vertegenwoordiging wilden stemmen. En verder bleven de katholieken verzekerd van hun overwinning. In hún herbergen en vergaderzalen gingen zij weddenschappen aan, omtrent het aantal stemmen dat ze zouden behalen. Ook op een vergadering der Waterratten zei Achiël Eeman: 'Wedden dat wij de volstreckte meerderheid zullen behalen, met een overschot van ten minste 500 stemmen?' En het nare ervan was, dat hij achteraf ook nog die weddenschap won.

Maar voorlopig dachten de katholieken alleen aan het feest, dat zij ter ere van Woeste in de stad wilden geven. Ze hadden allerlei gepland: een praalstoet in de voornoen en een lichtstoet in de avond, officiële ontvangst en banket op het stadhuis, en vooral het aanbieden van een geschenk dat Woeste zeer welkom en zeer nuttig moest zijn... een boek waarin alle namen en handtekens stonden van hen, die hem verknocht waren. Met dit boek in

handen is men de 72 dorpen en gemeenten van het arrondissement weest aflopen, om er alle namen in te krijgen van burgemeesters, pastoors en onderpatoors, hereboeren, grootgrondbezitters, fabrikanten en grootnijveraars. En bij elkeen liet men vooral dit doorschemeren: 'Hebt gij Woeste's voorspraak nodig, staat u een bevordering te wachten of moet gij van een of ander wiggewassen, Woeste slaat zijn album open, vindt uw naam en doet zijn best om u voldoening te schenken.'

De socialisten probeerden hem dit plezier nog te vergallen, door te schrijven: 'Woeste, uw album bevat handtekens van mensen die men onder druk doen tekenen heeft, maar u in gedachten meer dan genoeg beledigingen en vermaledijdingen naar het hoofd hebben geslingerd.' En de liberalen gaven een spotprent uit met het portret van Woeste, een aureool van worsten rond het hoofd, en met volledige opsomming van het feestprogramma: 'hulde aan de jubilaris in het varkenskot van het slachthuis, rede van Woeste over het doodslaan van varkens en het vervaardigen van worsten, Charel is zat, algemeen gelach en laatste zeverpraatjes, de jubilaris omhelst zijn beste vrienden de gendarmen.' Ikzelf verspreidde een 'vliegend blaadje' waarin ik schreef 'dat Woeste de grootste volksvijand van deze eeuw was en in de geschiedenis zou bekendstaan als de man die ons volk naar de rand van de afgrond bracht'.

Woeste zou zich echter volkomen mogen betrouwen op zijn Jonge Wacht, de met stokken gewapende zonen der behoudsgezinden. Al onze betogingen waren reeds op voorhand verboden, om de Woeste-feestelijkheden in alle ongebreideldheid te laten plaatsgrijpen. Buiten de politie en het gewapende pompierskorps deed men ook nog beroep op zestig bereden gendarmen... en dit omdat men wist, dat er onlusten zóúden plaatsgrijpen. Onlusten, niet veroorzaakt door ons, maar door de keurkorpsen der Jonge Wachten, die zich van de straat wensten meester te maken en iedereen neer te knuppelen die niet bereid was 'leve Woeste' te schreeuwen.

Voor de praalstoet had men nogmaals beroep gedaan op Desiré De Wolf, die er, net zoals een paar jaren geleden met het hospitaal, een 'historische' stoet van maakte. Ik heb weinig van deze stoet gezien, want onze mensen verwittigde ik nog de allerlaatste ogenblikken dat het voor hen

best was zich niet op straat te tonen... 'Aalst zal dreunen van muziek en gezang en morgen zal de zon opgaan en een hoop ijdele hoofden en lege flessen beschijnen. De geschiedenis zal een enkele dag van verwaande luister voor Aalst boeken, met een Woeste die als een Romeinse keizer de stad heeft doortrokken... Maar het zal niet deugen in de straten van Aalst, we raden onze mensen aan niet in aanraking te komen met de Woestevierders.'

Ook de socialisten verwittigden hun mensen, de stoet zwijgend en onverschillig te laten voorbijgaan: 'De stokslagers zijn erop uit incidenten te verwekken om hun macht te kunnen tonen. We moeten ook verwittigen, dat er heel wat onder hen zijn, die revolvers op zak dragen.' Alleen de liberalen waagden het nog, in het holst van de nacht een stunt uit te halen: alle straten die de stoet doortrekken moest, vol blauwsel te smeren.

Het was niet overdreven geweest, onze mensen te verwittigen. Reeds in de vroege zondagochtend werd Adolf in de omgeving van ons huis aangevallen, en door een officier van het pompierkorps geslagen en gestampt. Om te beletten dat zij ook nog ons huis zouden bestormen, kwamen in allerhaast de daensisten uit de Osbroeck aanlopen om een verdediging te vormen.

Mede door dit verwittigen in onze bladen hebben heel wat katholieke muziekkorpsen, wier leden minder op straatgevechten bleken gesteld, verstek laten gaan. Slechts drie korpsen kwamen de stad binnen, gevolgd door meestal buitenlieden en telkens onmiddellijk geflankeerd door Jonge Wachten en leden van de Motten en de Waterratten. Zij droegen hun stok, voorzien van snijdende ijzeren ringen, als een geweer op de schouder. Dreigend keken ze uit naar tegenstanders en uitdagend zongen ze de spotliederen op pastoor Daens.

Ondertussen stonden op de binnenkoer van het stadhuis de pompiers opgesteld, geweer aan de voet, klaar om bij het minste verzet uit te rukken. Toen er bericht kwam, dat de Woestisten onmiddellijk ná de stoet Chipka wilden aanvallen, riep hun luitenant zijn mannen toe: 'We zullen eens op de Donsjen rammelen!' Het was een al te wild gebaar dat hij maakte, want de revolver die hij in de hand zwaaide ging af en de kogel drong pompier Eeman in de borst, zodat deze dagenlang tussen leven en dood zou blijven liggen.

Om zes uur was de optocht dan afgelopen. Het was voor de Woestisten een teleurstelling over de hele lijn geworden. Ze hadden reeds in verbeterde woede moeten vaststellen, dat geen enkele minister aan de plechtigheid had deelgenomen, noch bij de ontvangst, noch bij het banket, en zelfs niet eens een telegram van gelukwensen gestuurd. Ze hadden gedacht een triomftocht te zullen bijwonen, de verheerlijking van een afgod die door duizenden en duizenden blind zou aanbeden worden. Alle straten hadden ze dan ook met vlaggen beplant, op kosten van het stadsbestuur, en de kanonnen hadden gebulderd alsof men alles in gruizelementen wou schieten. En hoe deerlijk waren zij in hun verwachtingen bedrogen, ondanks dreiging en beloften. Ternauwernood had een drieduizend man aan de optocht deelgenomen...

Ook nog een koddige bijzonderheid die ik niet mag vergeten te melden: te Gent was een speciale trein ingelegd om de Woestisten uit die stad naar Aalst te brengen, en toen die trein dan te Aalst stopte liepen de stationsbedienden met veel wind rond om de deuren te openen en het volk eruit te laten. . . Het was niet nodig, er zat niemand in.

Rond zeven uur vertrok Woeste met de stille trom. In het station werd hij vanuit een voorbijrijdende trein uitgejouwd.

De knokploegen wilden en moesten echter vechten. Zij die Woeste naar het station hadden vergezeld, konden de uitjouwens in de voorbijrijdende trein niet bereiken, en daarom begonnen zij dan maar op iedereen te slaan die zich om en bij het stationsplein bevond. Rondlopend in gevechtsgroepen van 50 man, trokken ze naar de Grote Markt om deze in staat van beleg te brengen. Met bierglazen gooiden ze de ruiten der herbergen in, die niet voor honderd procent katholieke lokalen waren. Voortdurend hoorde men ze schreeuwen: 'Niemand, buiten óns volk, gaat hier nog levend van de Markt.' Heel wat verschrikte mensen probeerden nog gauw weg te komen, waaronder een tachtigjarige man die werd neergeslagen, en een jongeman met naam William Borreman, die zo geslagen en gestampt werd dat hij maandenlang het ziekbed moest houden en er levenslang gebrekkig bij bleef.

Het geval Borreman heeft nog lange tijd de stad in beroering gehouden. In de zondagavond nog een glas bier drinkend in een herberg op de Grote

Markt, hoorde deze jongeman het geschreeuw en wou ook hij nog gauw weggelopen, vooral omdat zijn ouderlijk huis nog op geen honderd meter van de Markt verwijderd was. Een politiemann zei hem trouwens, dat hij zonder gevaar kon weggelopen. Nauwelijks had hij echter de hoek van de Zoutstraat bereikt, of hij ontving reeds een eerste slag. Daar iedereen angstvallig deuren en ramen gesloten had, kon hij nergens binnenvluchten. Hij werd nu door de stokslagers opgejaagd, gestampt en geschopt tot hij erbij neerviel. Met hun stokken hem op het hoofd slaande wilden ze hem ook nog doen roepen 'Leve Woeste'. Tenslotte lieten ze hem haast voor dood liggen.

Het parket van Dendermonde werd hiervan verwittigd, maar alhoewel het op zondagavond was voorgevallen liet het zich op dinsdag nog steeds niet zien. Dit gebeurde pas op donderdag, en terwijl de heren van het parket zich dan naar de ouderlijke woning van Borreman begaven, hadden zij een sympathie-betoging voor de gewonde jongeman te doorbreken. Een goede tweeduizend man demonstreerde er, terwijl hij te bed lag met zware verwondingen over het hele lichaam. De snijdende stokken bleken hem ook diepe wonden aan het hoofd te hebben toegebracht, zodat hij zijn verdere leven een doof man zou blijven.

Pas een maand later, in juli, zou het parket dan eindelijk een ernstig onderzoek instellen, nadat er in het parlement was op aangedrongen. Het zetelde hiervoor op het stadhuis zelf, om een groot aantal getuigen ten laste en ten ontlaste te onderhoren. Een aantal vooraanstaande katholieken hadden echter in hún stadhuis postgevat, om het alle getuigen ten laste onmogelijk te maken naar binnen te komen. En erger moest het genoemd, dat de onderzoeksrechter iemand was die geen Vlaams verstond, zodat alle getuigenissen moesten vertaald worden door iemand van de, zeer partijdige, politie. Ondertussen schreef men reeds in de katholieke bladen, nog vóór het proces was begonnen, 'dat de aangevallen katholieken zich hadden moeten verdedigen tegen liberalen en daensisten, die wanordelijkheden verwekten'.

Maar in het parlement eiste men, dat het 'geval Borreman' nu móést voorkomen. Een twintigtal stokslagers hadden zich dan naar Dendermonde te begeven. Zij werden door het katholieke stadsbestuur in feestelijke optocht weggebracht, na eerst nog in een eethuis een maaltijd te zijn

aangeboden. Het proces zou nog drie jaar aanslepen, en pas in 1902 zouden dan twee stokslagers veroordeeld worden tot betalen van schadevergoeding aan William Borreman, ofwel een gevangenisstraf van zes maanden. Liever dan schadeloosstelling aan hun slachtoffer te betalen, wilden ze de gevangenis in. De katholieke partij maakte er dan een kluchtspel van: de beide veroordeelden, fijn uitgedost met mooie jas en hoge hoed, namen plaats in een open koets met koppel paarden, versierd met witte linten en strikken zoals bij een feestelijke gelegenheid. Zij werden in stoet tot aan het station vergezeld door het ganse stadsmagistraat, en burgemeester en schepenen drukten hen daar de hand tot afscheid. Zowel de socialisten als ik hebben ons in onze bladen afgevraagd, of dit alles gebeurde om de weldenkende bevolking nog een laatste maal te tarten, dan wel om de rechters in het gelaat te spuwen.

Maar acht dagen later hadden de beide stokslagers reeds meer dan genoeg van de gevangenis. Ze lieten hun partijgenoten weten, dat ze dan toch maar liefst schadeloosstelling aan Borreman zagen uitbetaald. Toen ze terugkeerden werd het een nieuwe feestelijke optocht, met de fanfare der katholieken aan het hoofd. Hun ter ere werd in de avond ook nog een fakkeloptocht gehouden, waar ze weeral in een open rijtuig aan deelnamen. En rond hun rijtuig defileerden twaalf politiemannen der stad, als een soort erewacht.

Slechts één ding moet ik hieraan nog toevoegen: dat er tóch een katholiek blad was, om verontwaardigd over dit alles te schrijven. En namelijk *De Gazet Van Antwerpen*, die verlangde 'dat de noodlottige man Woeste zou heengaan, want dat zijn rol als katholieke leider uitgespeeld was... Wellicht keert dan de eendracht terug in de katholieke rangen, wellicht wordt dan de kloof gedempt die zijn moedwil, zijn afgunst, zijn haat hebben helpen graven.'

Wat in ons stadje gebeurde werd op grotere schaal geprojecteerd in het land. Het volk was het nu moe geworden en eiste met steeds meer klem algemeen stemrecht en evenredige vertegenwoordiging. Liever dan aan deze rechtvaardige eis toe te geven, werden in het leger de soldaten geconsigneerd en kregen zowel soldaten als burgerwachten het speciale

soort kardoezen die men ‘werkstakers-kardoezen’ noemde, en hadden ook alle gendarmen zich klaar te houden.

Ondertussen groeide de weerstand. Minister Van de Pereboom werd te Brussel uitgejouwd en moest een kerk binnenvluchten om aan het gehuil en getier te ontsnappen. Koning Leopold, die de paardenrennen in het park moest bijwonen, bleef op zijn kasteel te Laken om aan de manifestaties van het volk te ontsnappen. Het blad *Vooruit* verscheen met een kop over de ganse frontpagina: ‘Het land maakt zich gereed voor de opstand.’

In de Kamers werd de ene zitting nog woeliger dan de andere. Zeker ogenblik stonden alle linkse parlamentsleden recht en zongen ze in koor de Marseillaise. Tussen de socialist Furnemont en Renkin – die vroeger nog onze vriend was geweest – ontstond een gevecht, omdat Furnemont hem voor ‘verrader’ en ‘lafaard’ had uitgemaakt. Men riep en tierde, sommigen hadden tramfluitjes meegebracht, anderen trompetten. De lessenaars werden met geweld open en dicht geklapt, toen Renkin het spreekgestoelte beklom en het daar over wat anders wou hebben – de begroting van de spoorwegen – maar men floot en tierde zo hevig, dat hij er tenslotte van afzag het woord te voeren. Ondertussen was er handgemeen ontstaan en vlogen twee volksvertegenwoordigers elkaar in de haren. Furnemont gleed hierbij uit en viel. Een algemeen gevecht ontstond. Gans de linkerzijde sprong op, gevolgd door de rechterzijde. Men liep al scheldend en tierend door elkaar. Journez, die zich zeker ogenblik naast de edelman de Merode bevond, diende deze een zo harde muilpeer toe dat hij de trappen afrolde. Anseele wierp zich tenslotte op Huyshouwer, en wie tussenbeide kwam kreeg op zijn beurt slagen en stompen.

De straten rond het parlement werden ‘verboden zone’, en buiten deze verboden zone werden door het volk de straten opgebroken en barricaden opgericht. Met geweren bewapende gendarmen stonden klaar om te schieten, op al wie de verboden zone durfde te naderen. En terwijl heel Brussel op zijn kop stond, moest broer Adolf er heen om de vlag der daensistische steenbakkers te laten inwijden. Hij stapte vooraan in hun optocht, die hij naar de Sintgudulakerk leidde... Maar toen hij deze betrad, ontdekte hij dat slechts een drietal steenbakkers hem gevolgd waren. De rest bleef buiten staan, want sinds hij zo onmenselijk door het episcopaat was

behandeld hadden zij geen voet meer in de kerk gezet. Na de plechtigheid stapten zij dan weer samen op, om ook nog te manifesteren voor algemeen stemrecht.

Ook te Aalst groeide het verzet. In de zaal van onze Letterzetterkring op de Graanmarkt werd een monstermeeting gepland, waaraan alle linksen zouden deelnemen. Nimmer had ik zo'n menigte bij elkaar gezien. Omdat zij met duizenden waren, en in het kleine zaaltje voor hen geen plaats was, hielden we dan op de Graanmarkt zélf meeting. Vanuit het bovenraam voerde de socialist Van der Meeren het woord, en toen hij gedaan had kwam ik naast hem staan om te zeggen: 'Doe een oproep, en we zullen allen samen naar Brussel opstappen.'

Ondanks dat men ook ons stadje tot 'staat van beleg' had uitgeroepen en het verboden was van met meer dan vijf man samen op straat te komen, trok deze menigte in stoet de Kapellestraat in, naar de Grote Markt toe. Daar wou de politie de stoet verbieden, maar zonder omkijken trok men verder, de ganse stad door.

Het was pas de volgende dag, op zondagochtend, dat er onlusten op de Grote Markt zouden losbreken. Het had kunnen een bloedig drama worden, maar mede door mijn optreden eindigde het dan tenslotte nog als bijna een kluchtspel. Het was de zondagochtend van Aalst-Kermis en de katholieke muziekmaatschappij 'Al Groeiend Bloeiend' zou op de kiosk der Markt een concert geven. Met een groot aantal linksen waren we overeengekomen dit concert zwijgend te aanhoren, doch na elk muziekstuk als één man te roepen: 'Leve het algemeen stemrecht.'

Dit gebeurde dan ook, maar met een onverwachte reactie... de katholieke muzikanten stonden plots recht, grepen de ijzeren stoeltjes waarop ze hadden gezeten en slingerden die het volk in. Verscheidene manifestanten werden hierdoor nogal erg toegetakeld. In de open poort van het stadhuis stond de politie voltallig opgesteld, en deze stormde nu dadelijk de Markt op, zonder zelfs bevel hiervoor te hebben ontvangen. Onder geleide van eerste-politieagent Gils sloegen de politiemannen met de blanke sabel in het opeengepakte volk. Gils werd echter zijn sabel ontrukkt en kreeg

zelf een rammeling van belang. Dan daagden versterkingen op en een aantal der vooraanstaande linksen, waaronder ook ik, werden vastgegrepen.

Samen met nog enkele anderen, waaronder de liberaal Adolf Ruelens en de socialistische muzikdirigent Adolf De Neef werden we weggesleurd, maar bleven we ondertussen roepen 'leve het algemeen stemrecht!' Achteraf heb ik het in mijn bladen met kleuren en geuren beschreven, hoe we de ijzeren stoeltjes rond onze oren hoorden suizen en ik de politiemannen ook nog hoorde roepen: 'Daar staat Pie Donsj! pakt hem, pakt hem...' Er werd aan mij getrokken en gesleurd, langs beide kanten: de ene helft naar 't volk, de andere helft naar 't kot. Maar dan opgesloten in de cel – het was zoals ik zei Kermis-zondag – werd ons zelfs geen water-en-brood aangeboden. En hierom schreef ik achteraf: 'Schoon manieren hebben ze op 't stadhuis! Kermis, juist op de noen, ze vragen of ik daar bezoek wil brengen en als ik aankom, geen hesp, geen vlaai, zelfs geen worsten.'

Een paar weken later nodigde ik al mijn medegevangenen, een achttal mannen, bij mij aan huis uit om de voeten onder tafel te steken. In mijn korte tafelrede zei ik: 'Het zal misschien niet zo fijn zijn als bij de koning, maar we zitten hier toch beter dan in 't kot.'

Onder aanhoudende druk moest burgemeester Gheeraerds dan toch toelaten, dat we in de stad betoogden voor algemeen stemrecht. Als een lopend vuurtje verspreidde het nieuws zich door de stad en in vooral de arbeiderswijken. In aller haast werden alle muzikanten der drie partijen verwittigd en wat later stonden onze drie muziekkorpsen reeds naast elkaar opgesteld. Maar nog even klommen wij op een tafel die op straat was gehaald, de liberaal Galle, de socialist Jan Marcel en ik, om te vragen in alle kalmte en waardigheid te manifesteren.

Zingend en jubelend doortrok men de stad, en alles zou inderdaad rustig en kalm verlopen zijn, moest men niet vanuit het bovenvenster van het katholieke trompetterslokaal de stoet beginnen uitschreeuwen zijn. Voor alle veiligheid hadden ze echter beneden de blinden gesloten en de deur gebarricadeerd. We hadden de grootste moeite het volk ertoe aan te manen verder door te stappen alsof er niets aan de hand was. En terwijl we dit

bewerkstelligden slingerde men vanuit het bovenraam ook nog een nachtpot de stoet in.

Dat ik aan het hoofd van dergelijke stoeten opstapte had nog ander gevolg: Prosper De Pelsmaecker, die nooit wat anders was geweest dan een zeer gematigde antisocialist, diende ontslag bij onze partij in. Het werd hem alles te overdreven. Hij moeide zich zijn verdere leven niet meer met politiek, en dat is hem ook goed gekomen: hij bracht het nog tot leraar aan de universiteit.

De avond na deze betoging werden in ons stadje, in de Brusselse straat waar alleen maar deftige katholieken woonden, door onbekenden van huis tot huis de ruiten aan diggelen geslagen, en flessen zwarte inkt tegen de straatgevels stukgegooid. Een getuige zag enkele mannen, gehuld in zwarte regenmantels. Hij meende onder hen een der broodvoerders van de socialistische bakkerij 'Hand Aan Hand', en nog een paar andere socialisten, te hebben herkend. Deze broodvoerder was heel erg onthutst om de aantijging, vooral omdat hij zich de avond der feiten op het dorp Lede bevond om er propaganda te voeren.

Genoemde socialisten staken dan de koppen bij elkaar, om op eigen houtje een onderzoek in te stellen. Zij stelden allereerst vast, dat de ruitenbrekerij was begonnen in Het Gravenhof, een bekend katholiek lokaal. Daar werden vijf ruiten ingeslagen, maar het duurde ruim vijftien minuten eer iemand was komen kijken wat er gaande was. Het volgende slachtoffer was weduwe Van den Borre. Bij haar werden vier ruiten stukgeslagen en de straatdeur uit haar hengsels gestampt. De dochter sprong verschrikt recht en rende naar buiten. Zij zag een vijftal personen in zwarte regenmantels gehuld, de kraag hoog opgestoken, die reeds in verdere huizen ruiten aan het stukslaan waren. Ze haastte zich terug naar binnen om haar beide broers te verwittigen, die reeds naar bed waren gegaan. De broers zochten een hamer en holden dan de booswichten achterna... Maar alhoewel de mannen in regenmantels volgens normaal tijdsverloop nog steeds druk bezig moesten zijn de verdere huizen te bewerken, vertelden de gebroeders Van den Borre achteraf 'dat zij de daders nergens meer hadden kunnen bespeuren'.

Alhoewel zij er geen onomstootbaar bewijs voor konden leveren, hoorden de socialistische broodvoerder en zijn vrienden toch fluisteren, dat de gebroeders Van den Borre wel degelijk de vijf ruitenbrekers konden betrappen, maar vaststelden 'dat het de mannen van de partij waren'. Het verslag van dit onderzoek werd naar *Vooruit* gestuurd, met zelfs deze bijzonderheid 'dat een der regenmantels iemand van de politie was'. Een heel erge aantijging, waarop best een proces wegens eerroof had kunnen volgen. Toch werd noch *Vooruit*, noch de schrijver van het artikel, noch de broodvoerder der socialisten verder verontrust. En in de stad herinnerde iedereen zich de dagen, toen de Bokken het beeld van de heilige Johannes met drek besmeurden, om dit de liberalen in de schoenen te kunnen schuiven... En toen ik nog zo argeloos was in mijn bladen te schrijven 'dat alleen geuzen tot zo iets in staat waren'.

Broer Adolf zelf heeft zich weinig of niets gemoeid met dit alles, en ook niet aan stoeten of optochten deelgenomen. Dat ik het echter wel deed en in het openbaar naast liberalen en socialisten het woord voerde, liet veronderstellen dat hij met dit alles akkoord ging. Een reporter van *Le Messenger de Bruxelles* daagde ervoor op, om hem hieromtrent vragen te stellen. Adolf zei hem: 'Als de geestelijkheid in Vlaanderen blijft volharden in haar dwalingen, zal het ganse Vlaamse land antiklericaal en zelfs ongodsdienstig worden.' En in een artikel in *Klokke Roeland* beschreef hij, hoe onderpastoor Ponnet de dag na de Woeste-viering een zieke de laatste sacramenten moest dragen, en hoe van de honderden daensisten, om ons huis heen verzameld om het te beschermen, haast geen enkele knielde of het hoofd ontblootte, iets wat in Vlaanderen als een goddeloze daad wordt beschouwd... 'Ik schrijf dit met droefheid, maar zonder wrok of drift.'

Maar op zaterdag 22 juli werd dan voor de eerste maal op een meeting de driekleurige vlag van ons Verbond ontrold, een vlag met drie helgekleurde stroken: het blauw der liberalen, het rood der socialisten en het groen der daensisten. Het moest in de zaal Concordia gebeuren, maar het was zo'n broeiendhete avond dat men het in de tuinen achter het lokaal liet gebeuren. Bij het ontrollen der vlag gingen alle aanwezigen het hoofd

ontbloten en zei een spreker 'dat deze vlag het zinnebeeld der verlossing was', waarop een oorverdovend applaus volgde.

Diezelfde avond verklaarde te Brussel minister Van de Pereboom, dat de openbare opinie uitspraak had gedaan en hij de noodzakelijkheid erkende plaats te ruimen aan een ministerie, dat openlijk het stelsel der evenredige vertegenwoordiging genegen was. Zogauw Woeste dit hoorde nam hij de eerste de beste trein naar Aalst, vergaderde drie uur lang met kamerleden, senators en kopstukken der partij. Hij dreigde met ontslag als ook maar iemand der anderen zich voor evenredige vertegenwoordiging durfde uit te spreken. Wat later schreeuwde hij ook nog in dolle drift, met de vuisten op tafel slaande: 'Als iemand onder u die wet stemt, vliegt hij buiten.'

Het evenredig stelsel werd dan in de Kamers goedgekeurd met 70 stemmen tegen 63. Er werd met angst en in stilte gestemd. De handen van Woeste en de Bethune trilden als blaren in de wind. De Sadeleer zei aarzelend 'non'. Alleen Vanderlinden waagde het, vóór te stemmen. Hij zou dan ook, naar Woeste's woord, eruitgegooid worden. Hij werd nergens meer uitgenodigd, en als hij toch nog eens ongevraagd kwam, liet men hem duidelijk voelen dat hij er teveel was. Maar toen de uitslag bekend werd gemaakt viel Woeste's hoofd neer, als afgeslagen door de giljotien. De Bethune werd zo bleek als de dood van Ieperen.

Aan alle democratische lokalen hing echter de vlag uit, en jubelend schreef ik: 'Nu is het onze beurt om feest te vieren.' De liberalen kwamen spontaan met hun muziek naar buiten, doortrokken spelend de stad en lokten overal het volk mee. Het werd een der vreugdevolste betogingen die de stad ooit gekend heeft.

Toch werd in de *Cercles Catholiques* Woeste nog als voorzitter herkozen, met 63 stemmen tegen 41. Renkin en de andere Brusselse democraten, die ons reeds lang de rug hadden toegekeerd, lieten zich niet zien en steunden hierdoor Woeste. Onder protest van de 41 tegenstemmers werd Woeste dan terug op zijn troon geplaatst, en zijn eerste woord was er een van spot en schamp op de evenredige vertegenwoordiging. Het moest volgens hem in het hele land blijven zoals te Aalst: 'Ik op balkon van stadhuis en ferkfolk onder mij defileer voor bier en sausis.'

Wie plots zijn bekomste van de politiek had gekregen was Petrus Van Nuffel. Vijf jaar geleden was hij het weekblad *De Gazet Van Aalst* beginnen uitgeven, dat hij spoedig tot *De Volksstem* omdoopte, en waarin hij het de eerste weken over een 'christen democratie binnen het kader der behoudsgezinde partij' had. Maar zo vlug als hij de titel van zijn blad had kunnen veranderen, wist hij ook van mening te veranderen: het blad was verder alleen nog de loftrumpet der behoudsgezinden geweest. Nu liet hij het blad over aan zijn broer, Jan Van Nuffel, en verkreeg een plaatsje bij de politie, als ondercommissaris.

En midden dit intense politieke leven, waarin hij met hart en ziel had meegeleefd, stierf plots Nestor Schaltin, de vooruitstrevende liberaal die naar de socialisten was komen overlopen. Hij was pas 39 jaar. Alleen in de Strijdpennings van *Vooruit* verschenen deze twee simpele woordjes, ingestuurd door een onbekende partijgenoot: 'Vaarwel, Nestor.' De politieke hartstochten laaiden te fel, om er langer dan het uur der begrafenis bij stil te staan.

Het was september geworden en de grote dag der gemeenteverkiezingen naderde snel. Elk onzer partijen stelde zijn kandidatenlijst op. Bij ons stond ik aan de kop, gevolgd door Petrus Van Schuylenbergh en de horlogemaker Boone. Maar een maand later maakten de socialisten bekend, dat niet ik op de kop van onze lijst zou prijken, doch Adolf. En jubelend schreven ze: 'Dompers, verwacht uw klop! Uw einde is nabij.'

Nauwelijks hadden de behoudsgezinden dit ontstellende nieuwtje gehoord, of bisschop Stillemans stuurde een brief waarin hij van Adolf verlangde dat hij zijn kandidatuur zou intrekken, zoniet dat hij tot nóg strengere maatregelen zou moeten overgaan. Adolf antwoordde, dat zijn brief hem bereikt had nádat onze lijst reeds ingediend was en hieraan dus niets meer te veranderen viel... 'Maar ik geloof dat men eindelijk klare taal moet spreken en de laatste dubbelzinnigheid verdrijven. Indien de brief uwer Hoogheid voor mij het verbod bevat mijn kandidatuur als christen democraat te stellen, ben ik verplicht te antwoorden, met de eerbied die ik aan mijn bisschop verschuldigd ben, dat het mij onmogelijk zou zijn te gehoorzamen aan dit uitdrukkelijk bevel.'

Bisschop Stillemans verlangde hierop, dat Adolf bij hem zou komen 'om lezing te horen ener nieuwe mededeling van de Heilige Stoel'. Adolf antwoordde: 'Gij kent de zeer persoonlijke redenen welke mij beletten tot u te komen. Ik bid eerbiediglijk uwe Hoogheid mij per brief de nieuwe mededeling van de Heilige Stoel te laten kennen.'

Nog heel wat meer brieven werden gewisseld tussen de bisschop en Adolf – wij hebben ze alle gepubliceerd in *Klokke Roeland* en daarna in vorm ener brochure uitgegeven – en hierin dreigde Stillemans er ook nog mee, indien Adolf niet tot bij hem zou komen, hem te verbieden nog langer het priesterkleed te dragen. Met tegenzin antwoordde Adolf dan, 'dat hij uit welvoeglijkheid en ondanks die tegenzin zou verschijnen voor zijn Hoogheid, morgen rond elf uur, en dat hij ondertussen zou overwegen wat zijn rechten en plichten waren.'

Toen Adolf dan de laatste maal voor de bisschop verscheen, trachtte deze hem nog op vaderlijke toon te overhalen, zijn kandidatuur niet te stellen. Adolf niet kunnende overtuigen, belde de bisschop en werden de brieven uit Rome gebracht door twee hogere priesters, die naast de bisschop achter een tafel plaatsnamen. 'Bevind ik mij hier voor een geestelijke rechtbank?' wou Adolf weten... 'dan zou het ongehoord zijn, moest ik me heel alleen en zonder getuigen, zonder verdediger, voor een rechtbank bevinden.'

De bisschop antwoordde hierop niet. Hij begon alle door hen gewisselde brieven voor te lezen, en tot slot de brief die uit Rome was gekomen en waarin werd meegedeeld dat Adolf van elke politieke werking moest afzien, ofwel het priesterkleed afleggen. Adolf zei: 'Ik vraag hierover bedenktijd.' De bisschop antwoordde streng: 'Gij hebt het niet nodig u te bedenken, maar u te onderwerpen.' Tenslotte kreeg hij een enkele dag uitstel... een enkele dag, want als Adolf erin slaagde het nog twee drie dagen te laten aanslepen, kon zijn afstraffing niet meer dienen als kieswapen.

De volgende dag, 12 oktober, verstuurde hij een nieuwe brief waarin hij geen antwoord gaf, maar nu deze vraag stelde: 'Berooft Rome, dus de Paus, mij van mijn burgerrechten door mij het recht te ontkennen te kiezen of mij te laten herkiezen? En zoja, gesteld dat ik mijn burgerrechten verdedig zal ik dan getroffen worden door deze uiterste maatregel: de eigenlijke

afstelling, een maatregel die alleen wordt toegepast op geestelijken die zich plichtig maakten aan zware misdaden?’

De bisschop had geen tijd meer voor nog verdere palabers, twee dagen later moest de verkiezing plaatsgrijpen. Onmiddellijk stuurde hij Adolf zijn antwoord: ‘Aangezien uw brief niet het mij verschuldigd antwoord bevat, het is te zeggen een eenvoudig en klaar antwoord op de gestelde vraag; aangezien gij in uw schrijven tracht te ontsnappen aan de uitspraak van Ons en van de Heilige Stoel, voelen wij ons verplicht u te verbieden nog langer het priesterkleed te dragen.’

Het was nog netgepast voor hen: de brief bereikte ons op zaterdagmorgen, de dag vóór de verkiezingen. En duidelijk was te zien, dat de inhoud ervan reeds op voorhand aan de katholieken van Aalst was bezorgd... want wijzelf hadden hem nauwelijks gelezen, of op straat werd reeds bij tromgeroffel de afstraffing van Adolf Daens bekendgemaakt, en bij middel van omzendbrieven en manifesten in alle huizen der stad gebracht. In de zondagochtend van de verkiezingen zelf werd ook nog op alle preekstoelen in het arrondissement een brief van de bisschop voorgelezen, waarin deze bekendmaakte dat het Adolf Daens verboden was geworden nog langer het priesterkleed te dragen.

In de vroege zondagochtend en na het voorlezen van de brief in de kerken, werd nog hevig gevochten in verscheidene wijken der stad. Ikzelf had mijn hoofdkwartier opgeslagen midden de wijk Osbroeck, waar ik van de herberg van een partijgenoot ‘het stadhuis van onze Volksrepubliek’ had gemaakt. Maar in diezelfde zondagmorgen kwamen nog behoudsgezinden per koets in volle draf de wijk doorrijden, om afschriften van de bisschoppelijke brief rond te strooien. Het vrouwvolk raapte ze overal op en maakte er een vuurtje mee. Ze waren hiermee nog bezig, toen Adolf zelf aankwam. Zelden heb ik hem zo kalm en zo vrolijk gezien. Hij groette de vrouwen, liet de kinderen om zich heen dansen en zingen, en maakte een praatje met de bekendste daensisten der wijk.

Over de uitslag der verkiezingen zelf zal ik niet veel zeggen. Ondanks de meerwaarde van hun stemmen lagen de behoudsgezinden maar heel ampertjes boven. Elk van hun kandidaten had rond de 3500 stemmen en al

onze kandidaten rond de 3300 stemmen. Was het evenredig stelsel reeds in voege gebracht, om dan nog te zwijgen van het algemeen stemrecht, de afstraffing van pastoor Daens zou weinig gebaat hebben. Rekening houdend met die meerwaarde hunner stemmen, bleek overduidelijk dat meer dan de helft der bevolking voor ons gestemd had, en dat dus ook meer dan de helft der zetels in het stadsbestuur aan ons toekwam. Het gebeurde niet, door dit onrechtvaardige systeem: zij lagen met enkele onverdiende meerwaardige stemmen boven, en alle zetels bleven in hun handen.

De arbeidersbevolking begreep dit best genoeg. Zij zag dan ook in onze kandidaten de overwinnaars en bracht dezelfde avond nog een spontane huldebetoging. Wij moesten allen in open koetsen plaatsnemen, de liberale, socialistische en daensistische kandidaten – naast mij nam broer Adolf plaats – en werden wij de ganse stad en alle arbeiderswijken doorgereden, waar men ons bedolf onder de bloemen. De volgende dag schreven de klerikale bladen: ‘Socialistische vrouwen bieden pastoor Daens bloemen aan.’

Het waren socialistische en daensistische vrouwen, sámen. Adolf dankte hen ontroerd. Hij stond rechtop in de koets en zei hen: ‘De bisschop poogt mij mijn priesterkleed te ontnemen, doch dat is onmogelijk. Ik ben priester en zal het blijven tot God er anders over denkt.’

Maar ja, er is geen licht of het werpt zijn schaduw. In onze christen volkspartij zélf kwamen door dit alles de meningsverschillen duidelijker aan het licht. De Pelsmaecker was er reeds vandoor gegaan. Nu toonde ook Aloïs De Backer zich een tegenstander van het verbond met liberalen en socialisten. Hij zei, dat we beter zouden gehandeld hebben met geen kartel te sluiten maar heel alleen te zijn opgekomen. ‘En nu dat het evenredig stelsel toch in voege gaat gebracht,’ zei hij, ‘mogen we in het vervolg geen verbintenissen meer aangaan met andere partijen.’ In *Klokke Roeland* schreef hij ook een artikel, zonder ons erover te raadplegen, ‘dat elke partij voortaan ten strijde zou trekken onder eigen vaandel: niets wettigt nog gemengde lijsten’.

Het bracht hooglopende ruzie voort met smid Lambrecht en Ducatillon. Eveneens in *Klokke Roeland* antwoordde Ducatillon hem en

haalde hij mijn woorden aan ‘Dat één gedachte u allen geleide, te weten dat gij maar één soort vijanden hebt: zij die u uitbuiten... en maar één soort bondgenoten: zij die naast u en mét u lijden.’

Onze volkspartij viel toen bijna uit elkaar. Smid Lambrecht stichtte een eigen blad, dat hij in plaats van *Klokke Roeland* de naam *De Klok* gaf en waarin hij zich de trouwste volgeling van Adolf toonde. In *Klokke Roeland* liet dan De Backer weten, dat hij niets met het blad *De Klok* te maken had en er zelfs geen abonnement op genomen had. *De Klok* verscheen echter maar enkele maanden en opnieuw stuurde smid Lambrecht naar *Klokke Roeland* in.

Petrus Van Schuylenbergh, drukker en uitgever ervan, die tussen dit alles moest doorschipperen, liet nu weten ‘dat het onweer voorbij was’. Het mocht een overwinning van de meer rechtse vleugel in onze partij genoemd. Ik trachtte het allemaal zo goed en zo kwaad mogelijk te overlappen en schreef in mijn eigen bladen: ‘Hoort eens, vrienden, onze partij moet het volk zijn.’ Want dat was het inderdaad, wat steeds opnieuw vergeten raakte: men dacht niet zozeer aan het volk, waarvoor wij de strijd begonnen waren, men dacht aan zichzelf en wie in deze strijd de boventoon zou kunnen voeren.

Adolf zelf stond boven dit alles. Nu hij met zijn bisschop afgerekend had, was hij als het ware van een te zware last bevrijd geraakt. Hij sprak overal, en de aard die vader ons had meegegeven kwam weer boven: in al zijn redevoeringen waren de geestige opmerkingen en kwinkslagen niet te tellen. Hij sprak te Brussel, en alhoewel zich daar de hele ‘demimonde’ verdrong om de opstandige priester te zien – vooral de dames uit de hogere wereld verdrongen er elkaar – sprak hij in het Vlaams en konden zij hem hierdoor niet eens begrijpen. Zelfs met hén spotte hij, tijdens zijn rede. En wie het wél begreep moest dan onbedaarlijk lachen. Hij sprak te Ninove, voor zijn volk, en ook daar bracht hij met luimige uitdrukkingen, een eigenschap die alleen grote redenaars bezitten, voortdurend de lachspieren aan het werken. Maar zijn humor was meestal galgenhumor. Hij gebruikte het als een wapen, het allerlaatste, waarmee hij zich sterken en verdedigen moest.

Daar hij met zijn bisschop gebroken had, en alleen nog beroep op Rome wou doen, werd dan te Aalst een onderzoek ingesteld, op last der hogere geestelijkheid. Tijdens de hoogmis in de Sintmaartenskerk – en alléén tijdens deze hoogmis, om het gewone volk ervan onkundig te houden – werd vanop de preekstoel meegedeeld, dat een hogere geestelijke zou zetelen in de dekenij, op donderdag 2 november, om de Aalsterse bevolking te aanhoren over de toestanden te Aalst. Deze hogere geestelijke, Seghers heette hij, zetelde om 3 uur in de namiddag en liet om 4 uur reeds de deur sluiten. Een groot aantal vrouwen stond aan de deur te wachten, om hem te vertellen dat zij vastbesloten waren nooit meer een voet in de kerk te zetten als men pastoor Daens bleef vervolgen. Men wou hem ook de vuile liedjes tonen die in de katholieke werkmanskring waren uitgedeeld. Maar het was nutteloos geworden: het onderzoek was afgelopen en niemand werd nog binnengelaten.

Ondertussen wou Adolf onze beweging uitbreiden tot buiten de grenzen. Einde oktober begaf hij zich naar Holland en sprak hij te Enschede, Breda, Delft, 's Gravenhage, Hengelo, Rotterdam, Nijmegen, Haarlem, Utrecht... Maar ik moet er onmiddellijk aan toevoegen, dat hij nergens lokalen kon krijgen waar hij het woord wou voeren en het dan de Hollandse socialisten waren – de sociaaldemocraten – die hem hún lokalen ter beschikking stelden. De Rotterdamse partij-secretaris zei er ‘te hebben gewacht tot een andere partij de katholieke priester Daens zou hebben uitgenodigd, maar omdat dit niet gebeurd was en blijkbaar nooit zou gebeuren, de SDAP het dan maar zelf had gedaan.’

In de Hollandse bladen schreef men: ‘Wij hebben woensdagavond de bekende Belgische abbé Daens gehoord. Onder de aanwezigen werden ook opgemerkt de kamerleden Van Kol en Schaper. Abbé Daens is een man van meer dan middelmatige leeftijd. Een hoge gestalte, een vol gelaat en grijzend haar. Hij was in priesterkleding, niettegenstaande hij door de kerkelijke autoriteiten in de waarneming van het priesterlijk ambt is geschorst. Aardig was het, hem ongeveer anderhalf uur in een sterk Vlaamse tongval te horen spreken. Het was meer een causerie waarmee hij intussen veel succes had. Herhaaldelijk werd zijn boeiende voordracht door applaus en gejuich onderbroken. De vraag rijst vanzelf: hoe komt deze man in

gezelschap van socialisten en van grotendeels vijanden van elke positieve godsdienst? Hem zo horende, kalm en gemoedelijk zijn denkbeelden ontwikkelend, zal het velen wellicht verbaasd hebben, dat die man in de waarneming van zijn kerkelijke bediening werd geschorst. Ook ons is dat niet geheel duidelijk... Ons komt het voor, dat men had moeten pogen die man te behouden, en niet af te stoten.'

Maar het belangrijkste was toch voor ons, wat Adolf er zag en meemaakte. Hij was er diep van onder de indruk, dat de socialistische partij in Nederland de godsdienst minder aanviel of beschimpde, en zelfs in zalen waar hij sprak verscheidene dominees zag zitten die hem toejuichten. En zo fel trof hem dit, dat hij het achteraf te Brussel aanhaalde, toen hij in het socialistische *Maison de Peuple* had te spreken.

Op dit alles moet ik sterk nadruk leggen. Het is vanzelfsprekend onzinnig te speculeren op wat had kunnen gebeuren moest dit en dat anders dan anders zijn geweest. Maar zeker is het, dat tussen daensisme en socialisme een nog veel hechtere band zou gesmeed zijn geweest, moest het socialisme de godsdienst – en ik bedoel hiermee niet de pastoors – meer met rust gelaten hebben. En zeker zou het erbij gewonnen hebben, moesten de Vlaamse socialisten meer contact gezocht hebben met de Hollandse sociaal-democraten.

Ik kan het relaas van dit jaar 1899 niet afsluiten, zonder ook nog even een overzicht te geven van ons partijnieuws, vooral omdat wij onze partij steeds meer en meer op socialistische leest schoeiden.

Over onze coöperatieven schreven we in *Klokke Roeland*: 'In het woord coöperatie kan men de strijd samenvatten, die door de werkman der xxste eeuw tegen het kapitaal zal gevoerd worden. Alleen de stoffelijke welvaart schenkt de nodige vrijheid en onafhankelijkheid aan de werkman, om te eisen wat zijn recht is. Zien wij niet, dat het doel en de geest der stichting van *Vooruit*, die machtige samenwerkende instelling van Gent, erin bestaat een vrij bestaan te verschaffen aan al hun schrijvers, werkers, propagandisten en sprekers? De "samenwerking" is de bron waar de socialistische partij haar leven put... Spiegelen wij ons aan het voorbeeld der socialisten en de toekomst is aan ons.'

In datzelfde nummer van *Klokke Roeland* haalden we ook nog de grondbeginselen van het socialisme aan: 'De leiders der socialistische partij raadplegen het algemeen gevoelen hunner partijgangers en handelen hiernaar. De personen hebben bij hen geen waarde, alleen de strekking geldt. Zo moet ook de christen volkspartij handelen: de strekking ener partij is billijk, schoon en edel, niet omdat deze of gene persoon van naam ze aankleeft, maar omdat ze zich richt naar de zin voor waarheid en rechtvaardigheid die de grote massa van haar leden beheerst.'

De 'samenwerking' der socialisten bleef ons de ogen uitsteken, en hun voorbeeld volgend schreven we eveneens in *Klokke Roeland*: 'Vooruit van Gent en *Maison de Peuple* van Brussel zijn machtige voorbeelden van wat een volksmaatschappij worden kan. Die machtige middelen liggen ons, christen volkspartij, ook bij de hand. Als voorbeeld daarvan mogen wij wel aanhalen, dat onze coöperatieve der Verenigde Tabakbewerkeren nu met een vijftigtal mannen werkt en ook de Verenigde Wevers van Denderhoutem een prachtige uitslag bekomt. De weg is aangeduid en ligt open. Evenals de socialisten moeten wij zelfstandig worden, en sterk zijn door onszelf. De vereniging is voor hen de springplank geweest. Met ditzelfde middel brengen wij het zo ver als zij, en wordt onze partij, naast de socialistische, de tweede geduchte volksmacht in België.'

Slechts één ding was jammer: wij bezaten genoeg jonge propagandisten, maar weinig geschikte mannen om onze coöperatieven in leven te houden en tot grotere bloei te brengen. Doch dat is dan weer een ánder hoofdstuk...

1900: Groei-crisis

Daar in dit hoofdstuk het jaar 1900 moet behandeld worden, dacht ik het ‘Op de drempel der twintigste eeuw’ te noemen, maar door allerlei moeilijkheden die ook in ónze partij ontstonden, koos ik dan maar als titel ‘Groeicrisis’. En zo toevallig is dit ook weer niet, want het woord crisis lag toen immers op ieders lippen. Vorig jaar had deze crisis reeds de kop opgestoken, met gevolg dat er zéker wanverhouding tussen prijzen en lonen ontstond. Ons werkvolk ontving nog altijd dezelfde lage daghuurtjes, maar kon er zich steeds minder mee aankopen. Het brood was reeds opgeslagen vorig jaar, nu in januari volgden ook de kolen. Katoen en lijnwaad stegen in februari 15 tot 20 procent in prijs, iets wat mede de ondergang van onze coöperatieve der Verenigde Wevers uit Denderhoutem tot gevolg had. En niet alleen omdat zij alle grondstoffen zoveel duurder hadden aan te kopen, maar vooral omdat juist ónze kopers de mensen uit de volkswijken waren, en deze niet meer in staat waren zich nog nieuwe lakens of handdoeken, of blauw en grijs katoen voor nieuwe werkkleren, aan te schaffen.

Ook lederwaren stegen tot 20 procent, en als onder hen ook al iemand was die schoenen droeg, dan raakte de aankoop van nieuwe schoenen afgeschaft. Op de ‘drempel der twintigste eeuw’ begon iedereen weer op klompen te lopen. Garen en zeep kostten stukken van mensen, zodat men niet alleen in lappen en lompen gehuld liep, maar ook nog vuil en ongewassen. En wat ergst van al mocht genoemd, alle voedsel werd ontzettend duur. Kaas werd iets dat niemand zich meer veroorloven kon, het werd alleen nog eens bij feestmaaltijden op tafel gebracht, eens in het jaar, als het Aalst-Kermis was.

Mede door dit opslaan der kolen moet ik toch even een nogal grappige bijzonderheid aanhalen – ook al bracht het ontbreken van brandstof in de wintermaanden januari en februari heel wat miserie mee – want Alfred Nichels vergiste zich in prijs ervan toen hij hierover naar *Vooruit* schreef. Hij liet in zijn artikel doorschemeren, dat de coöperatieve ‘Hand Aan Hand’ best zélf een scheepslading kolen zou kunnen aankopen, om deze aan

verminderde prijzen in de arbeidersbuurten te brengen. 'De kolen staan nu reeds 2,00 frank de zak,' schreef hij, 'de coöperatieve zou ze echter zonder die grote winsten aan 1,60 frank kunnen verkopen.' En hoe lofwaardig zijn initiatief ook mocht genoemd, men lachte in ons stadje alleen maar om zijn vergissing, want de kolen stonden geen 2,00 frank, doch 1,80 frank. Waarop hij woedend een nieuw stuk schreef naar *Vooruit*: 'Om die vergissing word ik door iedereen een zot genoemd, maar was het geen goede gedachte een schip met kolen te laten aankopen? Ge ziet het, het stond nog maar in de gazet of dezelfde dag kon iedereen al kolen kopen aan 1,60 frank. Wie kwaad is moet het maar weten.'

Ook over de steeds maar erbarmelijker toestanden in de fabrieken heeft Nichels een noodkreet naar *Vooruit* gestuurd. Doch vooraleer deze te publiceren, liet Anseele eerst nog onderzoek instellen. En wat hij dan vernam vond hij zo erg, dat hij het er niet in het blad *Vooruit* maar in de Kamers zélf over had. Hij deelde in een zijner snijdendste redevoeringen mee, 'dat de vrouwen en meisjes in de garenfabrieken zich nog steeds met grof inpakdoek moesten omwikkelen, omdat in de werkplaatsen een dichte vuile damp walmdde en het slijk uit de getouwen naar hen opspatte... Daar zij voortdurend met de voeten in het nat staan, krijgen heel wat Aalsterse fabrieksvrouwen een ziekte die "waterkanker" wordt genoemd. Velen onder hen baren meestal dode kinderen. Midden de ongezonde dampen staande, vallen dan hier en daar vrouwen bij de getouwen flauw. En wat doet men met hen? Men draagt ze naar een magazijn, waar men ze op de kille vloer neerlegt, of men gaat ze op de latrines neerzetten...'

In de Kamer ontstond hierop verontwaardigd gemompel, niet om wat met deze vrouwen en meisjes gebeurde, maar omdat hij met dergelijke wansmakelijke details durfde uit te pakken. Zelf had ik er nog heel wat ánder wansmakelijkheden kunnen aan toevoegen, en vooral dan wat de zedelijkheid betrof. In de fabriek Torlet, die nu in de vroegere gebouwen der fabriek Cumont was opgericht, werden de latrines 'het kot' genoemd. Er was midden in de vloer van een stinkend bijgebouw een langwerpige put, waarover op zithoogte een balk was gelegd. Op die balk ging iedereen naast elkaar neerzitten, vrouwen, jonge meisjes, kinderen en volwassen mannen.

De arbeiders van Torlet wisten de meest schunnige verhalen over ‘het kot’ op te dissen.

Maar Anseele pakte niet alleen met wansmakelijke bijzonderheden uit, hij deelde ook de lonen mee en wat men zich hiermee maar kon aankopen aan eten en kleren. Iets waarbij hij door een andere socialist werd onderbroken met de uitroep: ‘Geen wonder, dat ze hun stem verkopen voor wat worst.’

Baron de Bethune aanhoorde zwijgend deze rede, maar omdat hij ondertussen veler blikken op zich gericht voelde, zei hij aan het einde van Anseele’s rede: ‘Ik wéét dat de fabrikanten grote winsten hebben gemaakt op de kap van het werkvolk, en ik betreur dat ten zeerste. Laten we echter hopen, dat de lonen nu zullen verhoogd worden.’

Ik weet dat ik in dit boek soms iets te fel over Leo de Bethune heb geschreven, en dat ik in mijn woede misschien al te hevig ben uitgevallen, want ondanks alles is hij steeds aan ‘sociaal dienstbetoon’ blijven doen... Echter alleen maar voor mensen van zijn werkmanskring die in hoogste nood bij hem durfden aan te bellen. De zomer doorbrengend op Kasteel Overham aan de Brusselse Baan en in de winter in zijn patriciërshuis in de Pontstraat verblijvend, kon hij zich maar van heel ver met de sociale problemen bezighouden en verder rustig hopen, ‘dat de lonen nu zouden verhoogd worden’.

Maar ondertussen braken de moeilijkheden pas voorgoed los. Ook op de FFR worstelde men met de crisis en trachtte men het verlies goed te maken door lonen uit te sparen. Men verwittigde de meisjes, dat ze vanaf de volgende maandagochtend nog slechts met drie zouden staan aan vier getouwen. Dit betekende niet alleen, dat op vier meisjes telkens een zou afgedankt raken, maar ook nog dat de drie overblijvenden het onbeheerde vierde getouw in het oog moesten houden. De meisjes weigerden zo iets, en met 83 – allen twijnsters – verlieten ze de fabriek. Hierop werden vrouwen uit de andere werkplaatsen gehaald, om ze de lege plaatsen te doen innemen. Deze weigerden op hun beurt, en verlieten de fabriek. Het werd een ketting zonder einde, want daar nu niet meer getwijnd werd, kreeg men in de andere werkplaatsen ook niets meer om handen en moest men ook

daar de fabriek verlaten. Aan het einde der week waren hierdoor 1700 arbeiders in onvrijwillige staking.

Het kon niet alleen een ramp worden voor de fabriek zelf, maar ook nog voor de socialistische katoenbewerdersbond, waar haast alle fabriekswerkers van de FFR waren aangesloten. Als men al deze onvrijwillige stakers week na week hun stakersgeld had uit te betalen – en niemand wist hoe lang dit geschil kon duren – dan stond bij de katoenbewerdersbond het bankroet voor de deur. Als bestuurslid van het Onpartijdig Komitee heb ik alle zittingen en bijeenkomsten hieromtrent bijgewoond, en ik moet zeggen dat het bestuur van de rode katoenbewerdersbond dan toch zinnens was de laatste cent weg te geven. Maar door ons palaberen, door de ene meeting na de andere te geven en op alle mogelijke manieren geld in te zamelen, en vooral door ons heen en weer draven van stakers naar fabrieksbazen, konden we het bestuur van de FFR dan uiteindelijk van die nieuwe maatregel doen afzien. Het was zeer tegen hun zin, want ze beweerden dat ook in Engeland en Schotland op net dezelfde wijze werd gewerkt. Ze zouden trouwens telkens en telkens opnieuw beproeven, het de twijnsters aan te praten... en hierdoor ging dan een staking volgen die maandenlang zou aanslepen en het hele land in beroering brengen.

Daarom had ik het over ons Onpartijdig Komitee. Wij kwamen hiervoor regelmatig bijeen in de herberg van Jos Wellekens in de Molenstraat, maar het enige aangename voor mij was eruit verdwenen. André Van der Meersch was door hun partij verzocht zich ook dáár uit terug te trekken en zijn plaats af te staan aan Domien Bocqué, die bij de leden van de katoenbewerdersbond de wekelijkse bijdragen had op te halen. Ook de liberalen hadden een mannetje gestuurd, Josse Van Opdenbosch. Ik had het met hen over de wanverhouding die tussen prijzen en lonen was ontstaan, en samen stelden we een manifest op, om maatregelen hiertegen te doen nemen. We stuurden ons schrijven niet alleen naar het stadsbestuur, maar ook nog naar een aantal fabrikanten, met de vraag of ze geen deel van ons Onpartijdig Komitee konden uitmaken. Iets waarop een paar liberale fabrikanten ook nog toestemmend geantwoord hebben. Alleen van katholieke zijde kregen we slechts negatieve antwoorden, ook vanwege hun

katholieke werkmanskring waar nog steeds niemand van hen náást ons wou zetelen... En niet zozeer omdat daar een liberaal of een socialist zat, maar omdat ik, de zozeer door hen gehate 'Pie Donsj', er was.

Ik weet het, weinig of niets heeft ons Onpartijdig Komiteit weten te bewerkstelligen, behalve dan de goede wil om door samenwerking van alle partijen iets aan de heersende toestanden te kunnen verhelpen. Maar toch moet ik het cynisme van *Denderbode* aanhalen, waarvan de drukker-uitgever lid was van het Armbestuur, en de voornaamste medewerker onderpastoor Ponnet, proost van de werkmanskring... Als iemand bij hen zijn nood kwam klagen stuurden ze die mens naar ons toe, zeggend: 'Ga bij Pie Donsj klagen, die zit in het Komiteit.' Of ook zegden ze: 'Ga bij paster Donsj klagen, die heeft geld genoeg... hij zit weeral met vakantie aan zee.'

Ik had bij zo iets kunnen doodvallen van ergernis, want Adolf was inderdaad voor twee dagen naar Blankenberge gegaan, omdat mijn dochtertje op aanraden van de dokter naar zee was gestuurd, en hij haar ginder bezoeken wou. Ik weet het, niemand uit de arbeidersbuurten kón zijn dochtertje naar zee sturen... Maar over Woeste, die een hotel bezat te Brussel en een kasteel op de buiten, en grote processen pleitte die hem soms 50.000 frank opbrachten, daarover werd niets gezegd. En over baron de Bethune, die na het overlijden van zijn vader in de zomer op Kasteel Overham woonde, met vijvers en bossen, en in de winter in zijn prachthuis in de stad, die schatrijk van geboorte was en traktementen opstreek als volksvertegenwoordiger, schepen van Finanties en secretaris van de Kongo, daarover werd het stilzwijgen bewaard. En de vijf zes rijke families der stad, die bezaten elk een villa aan zee en brachten er elk jaar hun zomervakantie door. Doch dit verzwegen ze wijselijk. Mijn echtgenote had met zorgelijke ogen uit te kijken, naar wat zo'n verblijf aan zee ons kosten zou, en meteen schreven ze reeds in hun bladen: 'De Donsjen kunnen nog met vakantie naar zee gaan.'

Ja, en nog een laatste feit, vooraleer ons relaas over de politieke strijd voort te zetten... In de Kamers was nu eindelijk een wet gestemd – na lang en onmogelijk tegenspartelen van de behoudsgezinden – dat sommige arbeiders die 65 jaar waren geworden en 'bij onderzoek in nood bleken te verkeren', een pensioentje konden bekomen. En in feite iets dat de náám van

een pensioentje had, doch slechts een armzalige aalmoes was: 65 frank in het jaar, iets wat op 9 cent daags kwam, waarmee ze zich nog niet eens een brood konden kopen. En dan lieten de behoudsgezinden in de stad weten, 'dat niemand van dit pensioen kon genieten zonder de tussenkomst van baron de Bethune'.

Op dergelijke bodem kon het zaad van het socialisme beloftevol uitgestrooid. Maar ik zei het al, niet voor niets had ik het over een groei-crisis... en die was er ook bij hén. Hun verenigingen namen in zo onrustwekkende mate in ledenaantal toe, dat bij een algemene staking het bankroet voor de deur kon staan. Hun coöperatieve bloeide, de verkoop van het blad *Vooruit* steeg voortdurend – zodat op de preekstoelen der kerken de lezers van dit blad week aan week naar hel en eeuwige verdoemenis werden gezonden – en hun partij telde reeds bij de drieduizend man, die bereid waren tot net álles wat van hen gevraagd kon worden.

Maar het zijn sterke benen die de weelde kunnen dragen, zegt men. En ook, wie macht bezit wil die graag eens tonen. Aan het hoofd van deze steeds sterker wordende organisaties waren de mannen van het eerste uur niet meer op hun plaats. André Van der Meersch stond achter de tapkast in het lokaal op de Saskaai en verkocht er ook het blad *Vooruit*, maar daarmee was zijn rol dan uitgespeeld. En wat zijn vriend van vroeger betrof, Jan De Meeter, die onvermoeid allerlei had gesticht, clubs en bonden en nog eens bonden, die ging terug zijn oude buurt opzoeken, opende er een herbergje dat hij niet meer de naam 'De Bastille' gaf, maar in zelfspot 'De Glazen Bult' noemde. Het was een gelegenheid waar alleen de oude partijgenoten bezoek brachten, om er nog wat weemoedige herinneringen aan 'de tijd van vroeger' op te halen.

In de partij hadden de gebroeders Marcel het reeds voor het zeggen gekregen, in de vakbonden waren het Domien Bocqué en Henri Flips. Alleen in de coöperatieve bleef Felix Podevijn heer en meester, en duldde hij niet dat wie ook zich ermee bemoeien kwam. Maar ook voor de gebroeders Marcel luidde reeds de bel: het werd nu de tijd voor de leden der familie Nichels, die begrepen dat hún socialisme eens of later in het stadje zou zegevieren.

Alfred Nichels, de jongste uit het gezin, kon als correspondent aan *Vooruit* steeds zijn eigen zienswijze opdringen. De oudste uit het gezin, Josse Nichels, stond aan het hoofd van de coöperatieve tabakfabriek 'De Rode Leeuw', die door haar afzetgebied in het Walenland – alle Waalse mijnwerkers pruimden hún roltabak – tot ongewone bloei was geraakt. Ik geloof het reeds gezegd te hebben, dat zij in de Korte Zoutstraat een leegstaand magazijn hadden gehuurd, een zo groot gebouw dat het vooraan best kon ingericht tot herberg en vergaderzaal. Iets wat ze dan ook prompt deden... en in dit lokaal 'De Rode Leeuw', gelegen pal in de binnenstad en niet op die afgelegen Saskaai, werd nu meer vergaderd en bijeengekomen dan ooit in een hunner lokalen was gebeurd. In de maand augustus werd 'De Rode Leeuw' zelfs officieel ingehuldigd, met eraan ook nog gekoppeld het overhandigen van een vlag aan de vrouwenvereniging.

De feestelijkheden die ermee gepaard gingen zal ik niet beschrijven, maar er was concert, luisterrijke verlichting, het afsteken van vuurwerk en laat in de avond een volksbal. Ik dacht eraan, hoe eenzaam het nu moest zijn in het lokaal 'Hand Aan Hand', op de Saskaai, en de Iweinstraat doorlopend wou ik er even met Van der Meersch een praatje houden... Ik trof het daar gesloten... als trouw partijlid had ook hij de lichten gedoofd om naar het volksbal in 'De Rode Leeuw' op te stappen. Ten andere, zo waren zij allen... Ook de gebroeders Marcel zouden nooit in het openbaar toegeven, dat zij op hun beurt door de gebroeders Nichels opzij waren geduwd. Toen hierop in de liberale bladen werd gezinspeeld, bracht de partijtucht hen ertoe, elke onenigheid in hun rangen te loochenen.

Ja, de liberalen zinspeelden die dagen op heel wat meer, want de oude goede verstandhouding met hen was afgelopen. Alle leden van de clan Nichels kwamen uit de liberale werkmanskring, en met ruzies en nog eens ruzies waren ze er weggegaan, om zich de een na de ander bij de socialistische partij aan te sluiten. En zoals men weet, geen erger vijand dan deze in het kamp waartoe men behoort heeft. Ik zou ze alle kunnen aanhalen, de artikels van Alfred Nichels, de Open Brieven van George, Josse en Frans Nichels, waarin ze de liberale werkmanskring en haar leiders te lijf gingen... lange en monotone aanklachten jegens de liberalen, met steeds persoonlijke aanvallen tegen de door iedereen in de stad gekende leiders.

De jongste, Alfred, kreeg stilaan ook meer te zeggen in de partij zelf, en ook hier trapte hij voortdurend op de blauwe teen. Er moesten opnieuw verkiezingen komen en de liberalen lieten de socialisten een schrijven geworden, waarin ze herinnerden aan het Verbond.

Alfred Nichels, die nooit voor een verbond met andersdenkenden te vinden was geweest, stuurde een schrijven terug waarin hij zijn eigen eisen stelde: wel een gemeenschappelijke lijst, maar met dan als eerste een socialist en als tweede een liberaal. En alsof dat niet genoeg was, beging hij nog een tweede onhebbelijkheid: dit persoonlijke schrijven van de liberalen beantwoordde hij niet met eveneens een persoonlijk schrijven, maar met een stuk dat hij hierover in *Vooruit* pleegde, en waarvan hij een exemplaar aan hun adres bezorgde. Het was getekend: 'Voor het komiteit der socialistische partij te Aalst: Alfred Nichels'.

De liberalen namen zo iets niet. Steeds hadden zij in vriendschap en vertrouwen brieven gewisseld met Van der Meersch, en zelfs daarna nog met de gebroeders Marcel, en nu werden hen dergelijke streken gelapt door mannen die tot hun eigen kamp hadden behoord. Zij schreven nu opnieuw brieven, naar Van der Meersch, naar Jan Sanders, naar Jan en August Marcel, naar alle socialisten van vroeger. Maar tevergeefs, er was iets bij hen dat zij partijtucht noemden. Verbitterd hierover schreven nu de liberalen over deze socialisten van vroeger: 'Verstotelingen van het socialistisch boeltje, wat moet gij heel wat doen om weer in de gratie te komen van de rode winkel, waarin gij niets meer te verhapzakken krijgt.' En met diezelfde partijtucht tekenden Jan Sanders, Jan Marcel en anderen een schrijven aan de liberale partij: 'Wij zijn niet bij de socialistische partij om er persoonlijke winst uit te halen.'

Het moest dan echter maar weer eens verkiezing worden voor Kamer en Senaat, en zoals men uit voorgaande begripen zal, was er van Verbond weinig of geen sprake meer. Waar was onze groen-blauw-rode vlag, die we vorig jaar nog voor eeuwig trouw hadden gezworen, de vlag die ons naar de overwinning moest voeren?

Aan onze zijde wilden Aloïs De Backer, Leonce Ducatillon en ook nog Hector Plancquaert heel alleen strijden. Laat ik het allemaal maar eens onverbloemd zeggen: elk van hen wenste niet zozeer de overwinning van de vernieuwende partijen op de behoudsgezinde partij, zij wensten elk voor zichzelf op de lijst te komen én verkozen te worden. Dat was ook het geval bij de liberalen, die wél pastoor Daens wilden steunen, maar toch liefst een eigen kandidaat, een liberaal zelf, een blauwe, verkozen zagen worden. En meer zelfs, nu er voor hen een zeer kleine kans bestond om langs het evenredig stelsel iemand verkozen te zien raken, hadden ze er reeds ruzie om ‘wie onder hen het zou worden’. Kandidaten Galle, Verbrugghen en Rens hadden onder elkaar de hooglopendste ruzies en ze konden geen bijeenkomst houden of het stuifde er. En zou het bij de socialisten ánders zijn geweest, nu de clan Nichels een goede drieduizend man achter zich wist staan?

Gelukkig was het niet beter gesteld bij de katholieken, want ook daar was men aan het rekenen en het cijferen. Nu Vanderlinden eruit getrapt was door Woeste, bleef alleen hijzelf, De Sadeleer en de Bethune over. En wie moest hún vierde man zijn? Bovendien was en bleef Vanderlinden bij de buitenmensen geliefd, zodat deze er sterk aan dacht met een eigen lijst op te komen, als ‘boerenkandidaat’.

Slechts een enkele man bleef wie hij was, een man die alles veil had voor de overwinning op de behoudsgezinden en het inluiden van de nieuwe tijd. En met trots mag ik zeggen, dat dit broer Adolf was. Het gekonkelfoes in alle partijen bleef zo diep beneden hem, dat hij er nauwelijks aandacht aan schonk. Hij dacht alleen aan het omverwerpen van de oude bestaande toestanden en de praktische zijde ervan: te beletten dat de behoudsgezinden nog langer met ongeoorloofde middelen de verkiezingsstrijd zouden voeren.

Opnieuw zou hij in vlammende woorden het systeem van kiesbedrog aanklagen. Eens had hij dit in de Kamers zelf gedaan en het Woeste in het gelaat geslingerd. Nu ging hij een stap verder: hij strekte de beschuldigende vinger uit naar de man, die volgens ons het kiesbedrog organiseerde. En Adolf noemde hem met naam en stuk: Leo de Bethune. Hij schreef in *Le Messenger de Bruxelles* ‘dat er te Aalst een echt “vervalsings-bureel” bestond, dat zich het hele jaar door bezighield met alle mogelijke en onmogelijke

knoeierijen te bedenken,' en hij eiste rechterlijke vervolging hiervoor. Maar in zijn heftigheid liet hij zich misschien iets te vroeg de naam ontvallen van de magistraat die dit bedrog wou onderzoeken... Hij zei, dat de Gentse procureur-generaal de Gamond, chef van het parket der beide Vlaanderen, aan de Kamer het verzoek zou richten grondig dit onderzoek naar de kiesknoeierijen in Aalst te mogen inrichten...

Enkele dagen later verscheen in de bladen het bericht, dat de Gentse procureur-generaal de Gamond op uitnodiging van hogerhand zijn ambt neerlegde. De klerikale pers deelde haar lezers mee 'dat de prokureur-generaal, die talrijke schulden had, geld bleek geleend te hebben, een 27.000 frank, en dan nog van een persoon die momenteel vervolgd werd voor een aanslag op de zeden'. Er ontstond een stilte, die slechts verbroken werd door *Vooruit*: 'Meneer de Gamond betaalt zijn verzoek tot vervolging van baron de Bethune.' Hij werd echter aan de dijk gezet met alle eerbied die men een dergelijk magistraat verschuldigd was. De klerikale minister van justitie, Van den Heuvel, zwaaide hem bij zijn afscheid alle mogelijke lof toe. En de orde der Gentse advocaten, zowel katholieken als liberalen, tekenden een 'adres van sympathie' aan de magistraat die bij zijn vertrek al hun eerbied en achting waardig bleef.

Adolf liet echter niet los. Opnieuw scherpte hij de pen om Leo de Bethune aan te klagen voor feiten van kiesbedrog, die hijzelf achterhaald had. Leo de Bethune werd echter boven alle verdenking gesteld, en omdat Carton de Wiart hierin de zijde koos van de Bethune, gaf Adolf ook hém een trap: 'Ga zondag naar Aalst, democraat Carton de Wiart, waar men feest viert voor die andere democraat baron de Bethune, omdat hij aan het assisenhof ontsnapt is en alle Woestisten en kiesfoefelaars hem zullen toejuichen.'

Leo de Bethune was niet vervolgd geworden, maar ook niet vrijgesproken, er was alleen gezegd geworden 'dat men afzag van de beschuldiging omdat hij door zijn ambt zelf niet aansprakelijk mocht gesteld: hij werd gehouden dit ambt in eer en geweten uit te oefenen'.

Pas veel later zouden we horen, dat dit alles toch de verdere opgang van de Bethune's politieke loopbaan heeft gestuit. Men zei, dat er sprake was van hem, als secretaris van de hogere raad voor de Kongo, tot minister te

benoemen. Na de aangeklaagde feiten werd hij echter als minister afgeschreven. Maar onkundig hiervan, en alleen horend 'dat de Bethune niet aansprakelijk mocht gesteld', was de verontwaardiging van Adolf grenzeloos. Ik hoorde hem echt revolutionaire taal spreken, 'van met een stamp van de voet heel die boel omver te werpen'. Iets wat hij ook nog in *Klokke Roeland* schreef: 'Geen enkel land kan leven zonder rechtvaardigheid. Maar als de onzedelijkheid gewaarborgd is door de wet, als de openbare misdadiger welke men in de straat met de vinger aanwijst onverantwoordelijk wordt verklaard in naam van wie-weet-welke rechterlijke onschendbaarheid, dan is het tijd dat het volk, die grote rechtspleger, opstaat en met een stamp van de voet heel die boel van modder en onrechtvaardigheid omverwerpt.'

Ik hield er soms mijn hart bij vast, als ik hem op die wijze opstand en revolte hoorde preken. Hij schreef ook nog openlijk: 'Het maatschappelijk recht gaat niet vooruit zonder offer, en er is geen offer zonder bloedstorten... Het zal hetzelfde zijn met het zuiver algemeen stemrecht, dat zijn bloed en zijn martelaren moet hebben. Het is een zaak die droef is om zeggen, maar die door elke bladzijde van de geschiedenis bevestigd wordt: het volk bekommt nooit zijn recht, dan door geweld.'

Maar nu over de verkiezingen...

Half maart ontving ik van de socialisten een uitnodiging, om zoals vorig jaar de vlag van het Verbond te kunnen ontplooiën. Ik heb alleen maar een verontschuldigend schrijven gestuurd, dat ik de bijeenkomst niet kon bijwonen. Ik wou en kón het niet aanzien, hoe ze allen onder elkaar aan het vechten zouden gaan voor een eerste plaats op de lijst én de mogelijke zetel in de Kamers. Het was ook best geweest me niet te laten zien... Diezelfde dag schreef Nichels reeds in het blad *Vooruit*, wars van alle bijeenkomsten met andersdenkenden: 'Het Verbond te Aalst is om zeep, we mogen onze lezers bekendmaken dat we weldra met ónze lijst zullen uitpakken.'

Bij de liberalen was er, zoals ik reeds zei, ruzie wie bij hen bovenaan op de lijst zou staan. De meesten verkozen Rens, de liberaal uit Geraardsbergen, maar in Aalst stond men erop dat het Galle zou worden. Iets wat Nichels triomfantelijk deed schrijven: 'Ziet ge wel dat we met hen

geen akkoord moesten aangaan!’ En waarop ónze mannen uit Ninove lieten weten: ‘t Zou er lief uitzien, als we deel uitmaakten van een Verbond waar socialisten zouden samenlopen met dat progressistje Galle, het verfranst geparfumeerd advokaatje, dat buiten de verkiezingsstrijd op geen werkman wil neerzien.’

Zich om dit alles niet storend en er toch op uit om met de socialisten Verbond aan te gaan – en hun stemmen achter zijn naam te krijgen – stapte Galle in de socialistische stoet van Eén Mei op, met alle leden van de liberale werkmanskring die hij kon optrommelen. Ze waren met een 500 man, maar allen moesten ze van Galle een blauwe kaart op hoed of klak dragen, om wél onderscheid te maken. Het kreeg voor hem averecht effect, want eenmaal in de stoet opstappend haalden de liberale arbeiders de blauwe kaart van hun petje weg en zongen ze dapper de socialistische liederen mee. Iets wat achteraf grote ruzie teweeg bracht in de liberale associatie, waar men Galle verweet ‘van dit spektakel de schuld te zijn geweest’.

Toch bleven wij, daensisten, vijand nummer Eén in de ogen der behoudsgezinden. Ze bevochten ons met alle wapens die ze in handen konden krijgen, maar nu ze de kerk niet meer ter hulp konden roepen aarzelden wij op onze beurt niet, hiervan gebruik te maken. In de maand mei pakte ik met de beschuldiging uit ‘dat de rijke bewaarders met een grote som geld naar Rome waren gegaan, om de christen volkspartij door de paus te doen afkeuren, maar dat de paus vlakaf geweigerd had... Hij wil in die Belgische verkiezingen niet tussenbeide komen.’ Zij hadden zoveel met Rome geschermd en onze argeloze mensjes doodsbang gemaakt, dat wij best ook eens met Rome en de paus konden schermen.

Ik had het over de moeilijkheden in de schoot der andere partijen, maar mij hierom de handen wrijven moest ik niet, want in onze eigen partij was het al niet veel beter. In 1893 hadden wij met een zevental mannen de christen volkspartij opgericht, en nu, in 1900, bleek dat het zeven verschillende meningen waren over wat die christen volkspartij had te zijn. Bovendien hadden al deze mensen zich volkomen geofferd, zij waren gebroodroofd en vervolgd geworden, en al die jaren hadden zij mét de christen volkspartij in

armoede en ontbering geleefd. En zeven jaar armoede draagt men niet licht. Was het hen dan te verwijten, dat elk van hen verlangend uitkeek naar de dag waarop zij als christen volkspartijers zouden verkozen raken, en hierdoor aan armoede en vervolging konden ontsnappen?

Het begon met Ducatillon, die al onze meningsverschillen zo maar op straat bracht. Hij zei, dat we niet eens wisten wélke weg we nu moesten inslaan, ‘dat de een wou laveren, de ander recht door zee gaan op gevaar af van tegen klippen te botsen, en dat weer anderen kronkelden en kronkelden’. Het was voor hem tijd geworden, dat we eens allen samenkwamen en de toestand onder ogen zagen... ‘En laat het daar rechtzinnig toegaan, laat elk vrij en onbewimpeld verklaren wat hem op het hart ligt, om hierdoor eens en voorgoed gedaan te maken met dat wederzijdse wantrouwen.’

En daar er inderdaad wederzijds wantrouwen was tussen Ducatillon en De Backer, legde deze ook maar eens de vinger op de wonde. Hij zei ‘dat we maar eens eindelijk, na tien jaar hardnekkig voor de christen volkspartij geleden en gestreden te hebben, een juiste formulering moesten geven van wat “christen democratie” voor iets was’. En inderdaad, zijn opvatting was niet dezelfde die Adolf of ik erover bezaten. Hij zei, dat we de christen volkspartij niet hadden opgericht om met liberalen en socialisten hand in hand te gaan, doch om de behoudsgezinde katholieke partij te democratiseren en op de goede weg te brengen. En hij zei ook nog, dat wij geen christen democraten meer waren, als wij ons door ons samengaan met de socialisten naar onchristelijkheid lieten meeslepen, want dat ook wij dan weldra zouden zeggen: ‘de godsdienst is een hinderpaal voor de welstand der kleinen’.

En hier tegenover stond dan smid Lambrecht – die dat eigenste ogenblik zijn laatste krachten aan het verspillen was, om Adolf in de verkiezingsstrijd te doen zegevieren – die ervan overtuigd was, dat een politieke partij akkoorden mocht aangaan met om het even wie, als zij daardoor de strijd kon winnen... ‘Zojuist hebben de katholieken te Luik nog een akkoord aangegaan met de liberalen, om samen te strijden tegen de christen democraten. Is dát soms de ware weg volgen?’ Maar de mooiste woorden – en helaas, vruchteloze woorden – die deze eenvoudige smid uit Oultre sprak, waren deze: ‘Alle arbeiders hebben voor allereerste plicht

elkaar te steunen in de afschuwelijke strijd om het bestaan, en zich niet te laten verdelen door een hoop kluchtspelers.'

Ik heb bijna geweend toen ik dit vernam. Maar voor het ogenblik telde alleen de kleine dagelijkse politiek en in dit jaar 1900 bleek Aloïs De Backer gelijk te hebben: de haast nog bijgelovige christen buitenbevolking zag in de socialisten de uit de hel opgestane duivels zelf. En omdat wij samen met hen op dezelfde lijst hadden gestaan, in dezelfde stoeten opgestapt en dezelfde vlag van het Verbond gedragen, durfden ze ons niet te volgen en stemden ze weer gedwee katholiek. En dit was zeer nadelig voor De Backer: hij had de stemmen dezer dorpsmensen nodig, wou ook hij verkozen raken.

Adolf wou zijn zienswijze niet opdringen, of we in ons arrondissement al of niet met andersdenkenden zouden samengaan. Hij liet ons ook vrij, naar eigen goesting onze lijst op te stellen. Hijzelf zou zich immers kandidaat stellen, niet in ons arrondissement, maar in Brussel waar hij grote aanhang had bij de steenbakkers. De mannen van de *Justice Sociale*, die eens zijn vrienden waren, vielen hem nu openlijk aan... want door zich als christen democraat in Brussel voor te stellen, schoot hij in hun eigen duiven. Ook bij hen ging het niet om de christen democratie, die moest zegevieren. Het ging erom, verkozen te raken.

Maar hierbij moet ik toch even een kleine anekdote opdissen... Een van hun kandidaten, Braun, zei tot Adolf dat hij een katholiek was die niet recht in de schoenen kon staan. Hoezo? wou Adolf weten. Wel, zei Braun, wij katholieken hebben lijst 6, terwijl gij lijst 9 hebt. Waarop Adolf antwoordde: 'Dan zijt gij het die verkeerd staat... gij loopt met de kop in de grond, terwijl ik de kop omhoog houd.'

In ons arrondissement gaven we dan maar De Backer gelijk en stelden we een afzonderlijke lijst op, waarvan hij op de kop prijkte. Ik volgde hem als tweede, met dan als derde een handelaar uit Sottegem en als vierde mijn gewezen leerling Petrus Van Schuylenbergh. Ook om deze laatste plaats hadden we nog even ruzie. Daar Adolf en smid Lambrecht in het Brusselse kandidaat waren, wisten we niet goed wie in ons arrondissement op de lijst te brengen. En toen ik dan Van Schuylenbergh voorstelde, waren zowel De Backer als Adolf ertegen. Wat voor bezwaren ze ook tegen hem hadden, ze

verzwegen die, en zegden alleen maar 'dat hij daarvoor nog te jong was'...
Waarop ik dan geantwoord heb: 'Dat zal wel beteren met de tijd.'

Ik had het ondertussen in Aalst allemaal mooi te praten, en liet weten 'dat wij zo iets verplicht waren om de buitenbevolking, het leeuwenaandeel van het kiezerskorps, voor ons te winnen'. En tevens met spijt in het hart had ik te schrijven, dat de socialisten té veel ineens wilden, 'ze springen te wild en te hoog, ze willen reeds voor morgen de nieuwe samenleving. Maar het is niet de wereld in vuur en vlam zetten dat we moeten, het is vrede en welvaart brengen.'

Het is de meest lamentabele kiesstrijd geworden, die ik ooit heb meegemaakt. Niet alleen dat veel tegen mijn goesting gebeurde, maar ook nog dat allerlei ongelukken ons vervolgden. Petrus Van Schuylenbergh, die 'nog te jong was', had iets nieuws bedacht om zijn propaganda te voeren: zich een fiets aangeschaft om van dorp naar dorp te rijden en daar de mensen toe te spreken. En komt hij met die fiets geen ongeluk tegen! Hij wil twee vrouwen vermijden, rijdt tegen een hoge steen aan en moet bloedend opgeraapt worden. Met toegenaaide wonden en ook nog met hoge koorts had hij die hele strijd in bed te blijven liggen.

En alsof dat nog niet voldoende was, viel ook nog De Backer ziek. Hij was nooit van de sterkste geweest en deze jarenlange strijd met vervolging en materiële zorgen had hem nog meer ondermijnd. Nu lag ook hij uitgeschakeld en het was Pietertje Daens die het allemaal heel alleen had te bewerkstelligen. Op zondag 13 mei had ik meeting gegeven op drie verschillende gemeenten, vier uur te voet afgelegd, de nachttrein gemist te Brussel en op het kamerke van smid Lambrecht geslapen, nabij het noordstation. 's Morgens rond zeven uur werd ik gewekt door smid Lambrecht, die in het keukentje op een stoel had geslapen.

Maar deze onmogelijke strijd eindigde dan toch met de overwinning van De Backer. Politiek gezien had hij dus volkomen gelijk gehad. In ons arrondissement waren hierdoor de katholieken Woeste, De Sadeleer en de Bethune verkozen, maar hadden ze af te rekenen met ónze verkozene, De Backer. Het had mij geestdriftig moeten stemmen, maar ik kreeg iets té veel van hem te horen, dat hij, en hij alleen, het dus bij het rechte eind had...

Doch dit gezegd hebbend, viel hij omver en moest hij weer wekenlang het bed houden. Heel even werd zelfs meegedeeld, dat hij overleden was... Een vergissing, want te Brussel was het liberale kopstuk Bara overleden en daar ook De Backer die dagen te Brussel woonde – verjaagd uit zijn geboortedorp Denderhoutem, hield zijn vrouw te Brussel op de Haachtse Steenweg een groentenwinkeltje open – had men zich tussen de namen Bara en De Backer verward. Maar alhoewel hij zich niet op de benen kon staande houden, wou hij nu toch, als gekozen voor het parlement, naar Denderhoutem terug. Hij werd er triomfantelijk onthaald door alle partijgenoten, en met bloemen overladen ging hij zich dáár dan te bed leggen. Zo lang, dat hij niet eens de opening van het parlement kon bijwonen en zijn plaats wekenlang onbezet bleef.

Te Brussel was Adolf met enkele stemmen te kort verslagen. Ontmoedigd keerde hij weer huiswaarts. Wij hadden het er niet over, maar had hij zich kandidaat gesteld op de lijst van ons arrondissement, de lege plaats van De Backer zou door hém bezet zijn geweest. En wat zijn vriend smid Lambrecht betref, die had zich erbij gecrepeerd en zou volledig ondermijnd enkele maanden later sterven. Maar zogauw De Backer hersteld was, bracht hij bezoek aan ons huis. Hij was immers met Adolf overeengekomen dat hij, als hij zou verkozen worden en Adolf niet, jaarlijks duizend frank zou afstaan aan ons. Ook hieromtrent is later allerlei geïnsinueerd geworden en zijn wij, Daensen, zelfs nog door partijgenoten, als ‘geldwolven’ voorgesteld. Maar dat zal ik dan later eens, in nóg droever dagen, behandelen.

Als Aloïs De Backer dan hersteld was en in de Kamers de plaats kon bezetten, vanwaar Adolf zoveel wigtloeiende woorden naar het hoofd der behoudsgezinden had geslingerd, werd hij daar met heel wat meer sympathie bij deze behoudsgezinden begroet. Vanaf de eerste dagen schreven de behoudsgezinden reeds openlijk ‘dat tussen De Backer en Daens een hemelsbreed verschil lag, het verschil tussen dag en nacht’... En ook lieten ze dit weten: ‘De Backer zal nooit de christen democratie door de modder sleuren, of zich laten vergezellen door een stoet van dronken vrouwen, zoals die pastoor dit wel heeft gedaan.’

Woeste zei: 'Ik beklaag Adolf Daens diep en heb medelijden met hem, want als politieke figuur heeft hij afgedaan. Hij ondergaat het lot van alle priesters die zich in de politiek gooien: de vrijdenkers bedienen zich van hen, trekken er voordeel uit en verstoten hen dan.' En over De Backer zei hij: 'Deze man heeft alle sympathie die men voor de christen democratie kan voelen, maar die deze opstandige priester verspeeld heeft.'

En inderdaad, toen De Backer hersteld was en zijn plaats in de Kamers kon innemen, was het eerste wat hij zei: 'In mij moet ge vooral een christen mens zien, en pas daarna een democraat.' Wat de redevoeringen betrof die hij daar hield, die hebben nimmer beroering verwekt. Hij had gerust mogen zeggen dat hij in eerste plaats christen, in tweede plaats flamingant en ten slotte ook nog een beetje democraat was... Hij sprak steeds in het Vlaams, dat wel – ook ik zou later in de Kamers alleen Vlaams spreken – maar het gebeurde zo dor en zo houterig, dat geen enkele zijner woorden ooit de minste reactie verwekt heeft.

Het heeft broer Adolf geen goed gedaan. Niet voor die zetel in het parlement had hij alles opgeofferd, maar om een grote en sterke christen volksbeweging in gang te zetten. En wars van dit alles begon hij opnieuw te vechten en stichtte hij zelfs een dagblad in het Brusselse, dat hij *De Volkseeuw* noemde, en gedrukt en uitgegeven werd in de Hopstraat te Brussel.

Hoe hij aan het geld was geraakt om heel alleen met een eigen dagblad uit te pakken, is een hele geschiedenis. Op het kasteel Dommer – het eigenste kasteel waar indertijd Leo de Bethune als jonggehuwde was gaan wonen – had nu een jonge en schatrijke Zwitser, met naam Charles de Saint Maurice, zijn intrek genomen. Daar de tuinen van dit kasteel tot aan de buurt der Binnenstraat reikten, wandelde hij soms tot daar en voerde er dan een praatje met het volk. Hij hoorde hen over het 'daensisme' spreken en om hierover méér te vernemen nodigde hij Adolf en mij op kasteel Dommer uit. Juist deze verkiezingsdagen belevend werd hij door onze geestdrift aangestoken en vergezelde hij Adolf op verscheidene tochten door alle dorpen in het Brabantse. Het mislukken van Adolfs verkiezingscampagne trof hem zo pijnlijk, dat hij een hoop geld beschikbaar stelde om een

dagblad op te richten. Het werd dan *De Volkseeuw*, waaraan wij allen belangloos meewerkten. Er kwam veel opoffering rond dit blad, de vervolging was te algemeen en de geldmiddelen toch nog té gering, zodat het vrij spoedig van een dagblad een weekblad moest worden.

Maar weer velde de hartziekte Adolf neer, en het uitgeven van dit blad werd stopgezet. Met alle verzamelen van zijn krachten liet hij echter nog een aantal pastoors vervolgen, die vanop de preekstoel in hun kerken het blad *De Volkseeuw* hadden veroordeeld. Hij deed ze proces aan, 'om in het openbaar financieel nadeel te hebben berokkend aan een onderneming, waarvan hij bestuurder was'.

Dit was dan ver het belangrijkste voor het jaar 1900, behalve ook nog een nieuwe aanvalsgolf voor zuiver algemeen stemrecht, die nog maar eens opnieuw werd ingezet. Ondertussen leefde men het kleine partijeventje verder en trachtte elk dezer partijen zoveel mogelijk mensen naar zich toe te trekken, soms op de meest naïef kinderlijke wijze. De rijke liberalen door bij voorbeeld de fabriekskinderen, die bereid waren niet mee te doen aan het houden hunner plechtige communie, een nieuw kostuumpje te schenken... net zoals de pastoor-deken dit schonk aan de arme fabriekskinderen, die hun plechtige communie wél hielden.

Of door het laten verschijnen van een duivenblaadje. Want in alle arbeiderswijken had men vroeger alleen de kroeg tot verzet, maar nu begonnen heel wat arbeiders 'duivenmelkers' te worden. Het was nog een idee geweest van Frans Sterckx, om met zo'n duivenblaadje uit te pakken en tussen het duivennieuws in, allerlei over onze partij mee te delen. De liberalen volgden, en de gebroeders Boeykens op de Varkensmarkt, die meestal de manifesten der socialisten drukten, pakten op hun beurt met zo'n blaadje uit... en in datzelfde blaadje schreef Nichels, 'dat het belachelijk was daarmee zijn tijd te verspillen en zich van de sociale strijd afzijdig te houden'.

Dit meewerken aan een duivenblaadje deed Alfred Nichels trouwens weer verlangen naar een eigen blad, waarin hij eens volkomen álles kon neerpennen wat hem op de lever lag. Op alle mogelijke manieren, ook door het geven van volksbals en daar centjes in te zamelen, trachtte hij hiervoor

voldoende geld bijeen te krijgen. En eind december kon hij dan meedelen, dat het blad *Recht En Vrijheid* nu wekelijks zou verschijnen. Wie zich dit blad wou aanschaffen moest André Van der Meersch verwittigen... Maar Van der Meersch zou er alleen mee te maken hebben, dat hij de verkoper ervan was, net als van het blad *Vooruit*. Dit omdat *Recht En Vrijheid* op de persen van *Vooruit* ging gedrukt worden. Zijn hekelend woord, zijn ironie en galgenhumor zou men ook hierin moeten missen: haast alle proza zou door Alfred Nichels zélf geleverd worden.

Daarna pakte elk van ons ook nog met een reizigersclub uit, iets waarmee de liberalen begonnen waren. Hun leden konden elk jaar met de trein een reisje naar zee of tot in de Ardennen ondernemen, met daar als hoogtepunt een bootvaart op de Maas, tussen Namen en Dinant. Maanden en maanden werd hiervoor gespaard, en maanden en maanden werd nadien erover nageboemd. Nichels, die niet graag de arbeiders met de liberalen op reis zag gaan, drong bij zijn partijgenoten erop aan eveneens een reizigersclub te stichten. Iets wat wij dan ook verplicht waren.

De socialisten waren dan de eersten om een fonograaf in hun lokaal te brengen, zodat de partijgenoten bij het ledigen van een glaasje bier langs de fonograaf 'pianospel, beiaard- en klokgelui konden horen'. En terwijl ze hiervan op een zondagavond genoten, kwam partijgenoot Henri Flips ze meedelen, dat de weversbond, de katoenbewerdersbond en de vrouwenvereniging waren samengevoegd onder algemene benaming 'Textielbond' – hijzelf was er secretaris van benoemd – en diezelfde ochtend waren aangesloten bij de net dezelfde bond te Gent en te Brussel. Iets wat op algemeen gejuich werd onthaald.

Ook wij deden ons best, gelijke hoogte te houden. Maar veelal mislukte dit, omdat wij niet konden putten uit de coöperatieve bron. Onze fabriek der Verenigde Wevers te Denderhoutem had de poorten moeten sluiten, en met onze tabakfabriek te Aalst ging het niet veel beter. Toch hadden de vrienden uit Antwerpen een samenwerkende bakkerij opgericht, de partijgenoten uit Kortrijk een samenwerkende maatschappij van vlasbewerders, en dacht men er sterk aan te Boom met een coöperatieve steenbakkerij te beginnen. Wij hadden echter ohij en veral gebrek aan

kapitaal, gebrek aan onderlegde mensen die aan het hoofd ervan konden staan... en, ik mag het wel zeggen, gebrek aan enthousiasme hiervoor.

Maar dan werd de grootscheepse actie ingezet voor het bekomen van zuiver algemeen stemrecht. De socialisten schreven me ook hiervoor een brief, getekend door Jan Marcel, en ondanks de houding van De Backer antwoordde ik opgetogen: 'Vriend Marcel, het wordt hoogtijd dat we ons weer verenigen.'

De geestdrift was echter niet algemeen. Nu de liberalen de evenredige vertegenwoordiging hadden bekomen, rekenden ze op meer zetels in de gemeenteraden en waren ze minder happig om met de socialisten op straat te komen. De liberalen van Geraardsbergen beloofden met hun fanfare mee te zullen opstappen, de liberalen van Ninove bleken vóór- en tegenstanders te hebben, en de liberalen van Aalst lieten weten, 'dat zij niet meededen, omdat ze reeds op een andere dag een betoging hadden gepland'.

Toch was begin november de man van de straat warm gemaakt. In herbergen en lokalen hoorde men over niets anders meer praten. Iedereen zei: 'Het zuiver algemeen stemrecht móét er nu maar komen.' Op een en dezelfde avond werd in drie wijken der stad meeting gehouden en elke zondag begaf men zich naar drie vier dorpen tegelijk. En omdat te Aalst de verstandhouding tussen liberalen en socialisten verkorven was geraakt, mede door de artikels van Nichels, moest ik dan beroep doen op de liberalen.

Op de dag van elf november was het niet alleen betoging te Ninove, maar ook te Brussel, Gent, Kortrijk, Ronsse en Ieperen. Wat het stadje Ninove betrof, daar liepen meer dan 5000 manifestanten in de stoet. En niet te verwonderen dat ze zo talrijk waren: het had de deelnemers uit Aalst geen cent gekost, ze waren er te voet heengestapt, meer dan twaalf kilometer ver. En daar onze muzieken op kop liepen, sleurde men in alle doortrekkende dorpen en gehuchten ook de buitenlieden mee.

De stemming van die dagen zweepte ook het gemoed van Petrus Van Schuylenbergh op. Hij schreef een vlammend artikel waarvan de titel zelfs mij verbaasde: 'Op de barricaden', en met als slot deze woorden: 'Wij hebben niet te beslissen of ook de groene vlag zal wapperen op de

barricaden, dit behoort aan de partij. Doch wij mogen stout voorspellen, dat de christen volkspartij, net zoals in 1899, haar plicht zal volbrengen.'

Maar er ontstond ook nog onenigheid onder de socialisten. Net zoals de liberalen bij ons, waren de Waalse socialisten aan het uitcijferen, dat ook zij door de evenredige vertegenwoordiging in vele Waalse dorpen en steden de bovenhand konden krijgen, en het dus niet meer nodig was gevechten te leveren voor algemeen stemrecht: dit zou hen dan later wel vanzelfs in de handen vallen.

Zoiets ontstemde Adolf zeer erg. Hij schreef hierover: 'Als de socialisten recht door zee willen gaan en bekennen dat het evenredig stelsel er samen mét het algemeen stemrecht moet zijn, dan mogen wij de slag als gewonnen beschouwen. Maar indien zij voortgaan met onder elkaar te ziften en te vitten, dan is het nutteloos het land in beroering te brengen. Wij moeten recht en gelijkheid doen zegevieren en ons bóven het partijbelang kunnen plaatsen. Het is niet de overheersing ener partij die we moeten beogen, want niets is rampzaliger dan alleenheersende besturen, hetzij Woeste-gezind of andersom. Al die alleenheersende besturen, geen enkele uitgezonderd, worden broeinesten van dwang en onrechtveerdigheid.'

Maar Waalse en Vlaamse socialisten raakten niet akkoord en liever dan onenigheid in de Belgische socialistische werkliedenpartij te brengen, staakten zij de reeds ingezette strijd.

Dit jaar 1900 was er opnieuw volkstelling. Ons stadje bleek nu bij de dertigduizend inwoners te bezitten, en in het officieel verslag werd meegedeeld, dat ongeveer de helft ervan reeds kon lezen en schrijven. Iets waarop ik in mijn bladen als commentaar gaf: 'Ja, als ge door "kunnen schrijven" verstaat, dat ze een krulleke kunnen trekken dat hun naam moet voorstellen.'